

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Юридичний інститут

Міжнародний журнал
ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО

International Journal
LAW & SOCIETY

Журнал засновано
у 2014 році

Видається
двічі на рік

Випуск 4

Івано-Франківськ - 2016

ISSN 2410-4787

Свідоцтво

про державну реєстрацію КВ 20893-10623 Р
від 21 липня 2014 року

Головний редактор:

Васильєва В.А.,
доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Кобецька Н.Р.,
кандидат юридичних наук, професор

М68 Міжнародний журнал «Право і суспільство» [текст]:
за ред. д-ра юрид. наук, проф. Васильєвої В.А. - Випуск 4. –
Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. - 142 с.

Випуск підготовлено за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, організованої Навчально-науковою лабораторією дослідження проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.Сташиса спільно з Юридичним інститутом ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника» (м.Івано-Франківськ, 18-19 грудня 2015 року) за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Висвітлюються результати наукових досліджень стосовно політики в сфері боротьби зі злочинністю. Для студентів, слухачів, курсантів юридичних факультетів, науковців, практичних працівників та всіх зацікавлених осіб

Адреса редакційної колегії:

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а

Тел.: (0342) 59-61-33

E-mail: lawdept@pu.if.ua

© Юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника», 2016
© Фоліант, 2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Andrzej Herbet, Prof, Dr hab,** Заступник декана Факультету права, канонічного права та адміністрації Католицького університету ім. Павла II (Польща, Люблін)
- Jerzy Malec, Prof, Dr hab,** Ректор Краківської Академії імені А.Ф.Моджевського (Польща, Краків)
- Mariusz Zalucki, Prof, nadzw, Dr hab,** Голова інституту приватного права Академії А.Ф.Моджевського, завідувач кафедри цивільного права (Польща, Краків)
- Konrad Kohutek, Prof, nadzw, Dr hab,** Завідувач кафедри публічного господарського права Академії А.Ф.Моджевського (Польща, Краків)
- Jan Widacki, Prof, Dr hab,** Декан факультету права, адміністрації і міжнародних відносин, Директор Інституту кримінального права та кримінології, Завідувач кафедри кримінології, криміналістики і наук про поліцію Академії А.Ф.Моджевського (Польща, Краків)
- Pawel Czubik, Prof, Dr hab,** Член консультативної ради міністерства закордонних справ Республіки Польща, Професор Ягелонського університету (Польща, Краків)
- William Henry De Soto, Associate Professor (доцент),** Професор факультету політичних наук Техаського університету (США, Техас)
- Nilufer Oral, Prof,** Голова академії екологічного права МСОП, Професор юридичного факультету Стамбульського університету (Туреччина, Стамбул)
- Jamie Benidickson, Prof,** Директор академії екологічного права МСОП, Професор юридичного факультету університету Оттави (Канада, Оттава)
- George Tumanishvili, Prof,** Декан факультету права державного університету Ілії (Грузія, Тбілісі)
- Зорин Георгий Алексеевич, проф., д.ю.н.,** Завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики Гродненського державного університету ім. Янки Купали (Білорусь, Гродно)
- Ларина Ольга Григорьевна, проф., д.ю.н.,** Професор кафедри теорії держави і права Північно-Західного державного університету (Російська Федерація, Курськ)

Сильченко Николай Владимирович, проф., д.ю.н., Декан юридичного факультету Гродненського державного університету ім. Янки Купали (Білорусь, Гродно)

Ташбекова Ирина Юрьевна, проф., д.ю.н., Завідувач кафедри адміністративного і фінансового права Північно-Західного державного університету (Російська Федерація, Курськ)

Чучаев Александр Иванович, проф., д.ю.н., Професор кафедри кримінального права Московської державної юридичної академії, почесний професор Університету Тихоокеанського узбережжя, дійсний член Академії соціальних наук (Росія, Москва)

Адамович Сергій Васильович, проф., д.і.н., Професор кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту ПНУ ім. В. Стефаника (Україна, Івано-Франківськ)

Борисов Вячеслав Іванович, проф., д.ю.н., Професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, акад. НАПрН України, академік-секретар відділу кримінально-правових наук НАПрНУ (Україна, Харків)

Васильєва Валентина Антонівна, проф., д.ю.н., Заслужений юрист України, Директор Юридичного інституту, Завідувач кафедри цивільного права ПНУ ім. В. Стефаника (Україна, Івано-Франківськ)

Кобецька Надія Романівна, проф., к.ю.н., Завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права ПНУ ім. В. Стефаника (Україна, Івано-Франківськ)

Крупчан Олександр Дмитрович, проф., д.ю.н., Заслужений юрист України, академік НАПрН України, Директор НДІ ПП ім. Ф.Г.Бурчака (Україна, Київ)

Луць Володимир Васильович, проф., д.ю.н., академік НАПрН України, Голова спеціалізованої Ради НДІ ПП ім. Ф.Г.Бурчака (Україна, Київ)

Фріс Павло Львович, проф., д.ю.н., Заслужений діяч науки і техніки України, Завідувач кафедри кримінального права Юридичного інституту ПНУ ім. В. Стефаника (Україна, Івано-Франківськ)

Басиста І.В.

*професор кафедри
кримінально-правових
дисциплін та ОРД
Прикарпатського
факультету НАВС, доктор
юридичних наук, доцент*

Basysta I.V.

*professor of the Department
of Criminal Law courses,
Precarpathian faculty of
National Academy of Internal
Affairs, Doctor of Law,
Associate Professor*

ОРГАНИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Відповідно до статті 38 КПК України органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи: органів внутрішніх справ; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів державного бюро розслідувань; підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства [1].

Проведеним аналізом цієї норми КПК нами встановлено дві досить важливі проблеми, по-перше, відповідно до прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про органи внутрішніх справ» від 2 липня 2015 року № 579-VIII, на який накладено вето Президентом, органи внутрішніх справ - система органів виконавчої влади та військових формувань, що беруть участь у формуванні та/або реалізують державну політику у сфері внутрішніх справ.

До системи органів внутрішніх справ входять:

- 1) Міністерство внутрішніх справ України;
- 2) центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України (далі - центральні органи виконавчої влади):

Національна поліція України;

центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності;

3) Національна гвардія України [2].

Виходячи із наведених положень, стає зрозумілим і очевидним той факт, що поняття «слідчі підрозділи органів внутрішніх справ», як таке не може існувати, адже із всього вичерпного переліку ОВС функціонування слідчих підрозділів передбачено лише у Національній поліції України.

Однак, Закон України «Про органи внутрішніх справ» до сьогоднішнього дня перебуває під вето Президента. Зокрема, у пропозиціях Президента України до цього Закону чітко відзначено, що підтримуючи необхідність невідкладного проведення комплексного та системного реформування органів внутрішніх справ, слід зауважити, що запропонований Законом підхід до функціональних та організаційних перетворень у названій сфері суперечить засадничим нормам Конституції України щодо здійснення виконавчої влади, унеможливує далі реформування системи органів внутрішніх справ з метою її наближення до сучасних європейських стандартів деполітизації діяльності правоохоронних органів.

В основу концепції Закону покладено закріплення на законодавчому рівні спрямування і координації Міністром внутрішніх справ України органів, які Законом відносяться до системи органів внутрішніх справ, а саме: Національної поліції України, центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних

ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності. Крім того, до системи органів внутрішніх справ Закон відносить і Національну гвардію України – військове формування (статті 1, 4, 7). Щодо таких органів Міністерство внутрішніх справ України згідно із Законом, зокрема, визначає пріоритетні напрями розвитку (пункт 2 статті 9).

Установлення Верховною Радою України шляхом прийняття Закону переліку центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, обмежує конституційні повноваження Кабінету Міністрів України і є перевищенням парламентом своїх повноважень. Згідно з Конституцією України саме Кабінет Міністрів України, реалізуючи конституційні повноваження з утворення, реорганізації та ліквідації центральних органів виконавчої влади, спрямування та координації діяльності центральних органів виконавчої влади (пункти 9 і 91 статті 116), визначає систему таких органів, порядок здійснення координації їх діяльності членами Кабінету Міністрів України [3].

Із наведених вище та інших підстав Президент України не підписав Закон та наклав на нього вето.

У такій правовій невизначеності на практиці слідчими приймаються процесуальні рішення у кримінальних провадженнях, тому виникає логічне запитання, чи належними суб'єктами в рамках описаного правового поля вони приймаються. Так як сучасні слідчі колишньої міліції ще не пройшли відборів до нової поліції, то хто залишився уповноваженим суб'єктом на здійснення досудового розслідування...

Друга проблема криється в тому, що статтею 38 КПК також задекларовано, що при досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ і т.д.

Виникає знову ж таки запитання, хто відноситься до «співробітників інших підрозділів органів внутрішніх справ»...

Підняті проблеми вимагають нагального вирішення на законодавчому рівні, адже створюючи описану вище, як на нас патову ситуацію, в першу чергу законодавець бере на себе тягар відповідальності перед національними та Європейськими судовими інституціями за створення передумов для подальшого формування неналежної доказової бази у кримінальних провадженнях, зокрема неналежним суб'єктом.

1. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhy m dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/sgi-bin/laws/main.sgi?nreg> (vstupyv v diyu z 20 lystopada 2012 roku).*
2. *Pro orhany vnutrishnikh sprav: Zakon Ukrayiny vid 2 lypnya 2015 roku # 579-VIII [Elektronnyy resurs]. – Rezhy m dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>*
3. *Poyasnennya veto do Zakonu Ukrayiny pro orhany vnutrishnikh sprav [Elektronnyy resurs]. – Rezhy m dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>*

Basysta I.V. Organs of pre-trial investigation : separate problems of contemporaneity

In accordance with the article of 38 CPC of Ukraine the organs of pre-trial investigation (by organs that carry out an inquest and pre-trial investigation) are investigators subdivisions: organs of internal affairs; organs of safety; organs that carry out control after inhibition of tax law; organs of state bureau of investigations; subdivision of detectives, subdivision of internal control of the National anticorruption bureau of Ukraine.

To the system of organs of internal affairs enter:

- 1) Ministry of internal affairs of Ukraine;
- 2) central executive bodies activity of that is directed and coordinated by Cabinet of Ministers of Ukraine through Minister for internal affairs of Ukraine (farther central executive bodies).
- 3) the National household troops of Ukraine.

In such legal vagueness in practice investigators are accept judicial decisions in criminal realizations, that is why there is a logical question, or by the proper subjects within the framework of the described legal field they are accepted. So however the modern investigators of former militia yet passed selections to the new police, then who remained the authorized subject on realization of pre-trial investigation.

Keywords: pre-trial investigation, state bodies of power

Батиргареева В.С.

*НДІ вивчення проблем
злочинності імені акад.
В.В.Сташиса НАПрН
України, заступник
директора з наукової
роботи, д.ю.н., старший
науковий співробітник*

Batyrhareyeva V.S.

*Deputy Director of Research,
Doctor of Law, Senior Fellow,
Research Institute for Studying
Crime Problems named after
acad. V.V. Stashys of NALS of
Ukraine*

УКРАЇНСЬКА КРИМІНОЛОГІЧНА НАУКА У СВІТЛІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Особливістю будь-якої гуманітарної науки є відповідна рефлексія на події, що відбуваються у суспільстві. І ті кліше актуальності проведення кримінологічних досліджень, що використовувалися й продовжують використовуватися у роботах зараз, на кшталт «в умовах демократичних перетворень...», «з метою побудови правової держави...» та ін., вже не відбивають сутності тієї ситуації в державі, яка здійснює масований вплив на криміногенний стан у країні, й тих завдань, що постають не лише перед практикою протидії злочинності, а й перед теоретичним осмисленням багатьох кримінологічних проблем. Слід відверто казати, що ми живемо в епоху суспільного зламу. З огляду на це той досвід кримінологічного аналізу, що накопичений дотепер, здебільшого ґрунтується на доробках минулого, на застарілому теоретичному інструментарії та уявленнях, що наше суспільство вже благополучно минуло етап зростання національної самосвідомості. Але ж загострення застарілих проблем українського суспільства і поява нових зовнішніх й внутрішніх загроз, у тому числі утрата засад національної єдності, соборності, пасіонарності, чисельні конфесійні суперечності, конфлікт поколінь й ідеалів (читай – ідолів) призвело до безпрецедентної ескалації кримінального насильства у широкому сенсі слова.

Якщо деякий час тому ми стверджували про вплив глобалізації на стан вітчизняної кримінологічної науки, то зараз кримінології належить осмислити точковий суспільно-політичний вибух, який, напевно, свідомо був згенерований як зсередини, так й ззовні, наслідком чого стали зміни масштабного характеру у геополітичній реальності (принаймні європейської частини нашого континенту). І немає, мабуть, жодної сфери суспільного буття України, якої б не зачіпатимуть ці наслідки.

Залишивши осторонь аналіз вельми складної суспільно-політичної ситуації, запинимося лише на деяких тенденціях, якими помічений розвиток теперішньої криміногенної ситуації у країні, осмислення якої є першорядним завданням українських кримінологів.

Почнемо з традиційної, так званої загальнокримінальної, злочинності.

Офіційні статистичні відомості свідчать, що лише кількість зареєстрованих умисних убивств у 2014 р. порівняно із роком попереднім збільшилася удвічі (з 5 792 до 11 018). Крім того, починаючи з 2013 р. спостерігається спалах у кількості зафіксованих випадків кримінально караних побоїв і мордувань (2 993 злочинних діянь у 2013 р. проти 67 злочинів протягом 2012 р.). У цій ситуації не допомагає навіть відомий прийом «списання» значної кількості злочинних діянь на латентність, коли будь-яке зниження у рівні насильницької злочинності пояснювалося збільшенням тенденцій латентизації, пов'язаних з укріпленням частини злочинів за різними причинами від реєстрації. У цій ситуації можемо припустити, що реальні розміри насильницької злочинності є ще значнішими.

Водночас у 2014 р. (порівняно з роком минулим) спостерігається збільшення числа облікованих грабежів на 25%. Тенденції, зафіксовані у першій половині 2015 р., є ще тривожнішими. Наведені та інші приклади, напевно, потребують пояснення з позиції кримінологічного аналізу ситуації, що виявлятиметься підставою для здійснення прогнозування розвитку криміногенної обстановки у країні на майбутній час.

У продовження теми насильницьких і корисливо-насильницьких злочинів слід наголосити й на незаконному обігу зброї в Україні. Сьогодні ніхто точно не знає про масштаби арсеналу зброї, що знаходиться у населення. І це не лише стрілецька зброя спортивного призначення, для самооборони або мисливства, тобто «цивільна» зброя, а й зброя бойового призначення – гвинтівки, кулемети, гранатомети, автомати та ін. Підкреслимо, що тут не йдеться про зброю незаконних військових формувань, походження й обіг якої є окремою темою. Вважаємо, що жодні цифри офіційної статистики не здатні сьогодні відбити обсяги цього обігу. Тому навіть не аналізуємо їх. Водночас цікаво у плані співставлення звернутися до показників створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК). Ще деякий час тому таких випадків в Україні взагалі не було. На сьогодні їх кількість вимірюється сотнями. Так, лише у 2014 р. в ЄРДР обліковано 414 подібних випадків.

Зовсім новим явищем для України стає тероризм. За влучним висловом представників мас-медіа, сьогодні ми живемо в терористичній реальності: якщо раніше подібних випадків у статистиці не фіксувалося внаслідок їх відсутності, то лише у 2014 р. обліковано 894 терористичні акти (ст. 258 КК); 427 випадків створення терористичної групи або терористичної організації (ст. 258³ КК); 48 фактів фінансування тероризму (ст. 258⁵ КК). Отже, не випадково у Службі безпеки України заявляють про рекордну кількість терактів в Україні за останній рік. За свідченням начальника Головного слідчого управління Служби безпеки України В.Вовка, за рік у країні зафіксовано понад тисячі терористичних актів [1]. Тому організація й проведення досліджень стосовно цього загрозового явище наразі є перспективним напрямом кримінологічної науки.

Із нульових показників піднялися у статистиці вгору відмітки й про факти захоплення заручників. У 2014 р. в Україні зафіксовано 41 подібний випадок. Необхідно відмітити, що йдеться про ті факти, про які стало відомо правоохоронним органам.

У продовження теми безпекового виміру життя людини в Україні не можна не відзначити й про «нове» для України явище – злочини проти основ національної безпеки України. Із декларативного положення про захист цих засад сьогодні це завдання перетворилося на життєво важливу потребу всіх і кожного, хто проживає в Україні. Напевно, в історії України як єдиної неподільної держави ніколи не фіксувалося стільки посягань на її територіальну цілісність і недоторканність (у 2014 р. зафіксовано 258 кримінально каранних правопорушень), злочинів, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (62 випадки), фактів державної зради (54 злочини), диверсій (51 злочин) тощо. У цьому зв'язку не викликає сумнівів, що на практиці існує велика потреба у теоретичних напрацюваннях щодо кваліфікації цих діянь, їх розслідування, запобігання та протидії.

Наразі у кримінології виявляються актуальними дослідження злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. На підтвердження цьому слід навести цифри: у минулому році обліковано 676 випадків ухилення від призову за мобілізацією (ст. 336 КК).

Водночас Кримінальний кодекс України поповнився новими статтями. Зокрема, йдеться про встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації (ст. 336¹); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових фор-

мувань (ст. 114¹), що так само потребує відповідного кримінологічного аналізу.

На жаль, стають реальністю й зовсім вже «екзотичні» для нашої правової дійсності злочини, такі як злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Принаймні до подій 2014-2015 рр. Україна не знала що таке, пропаганда війни (ст. 436 КК), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК) та порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК).

Слід нагадати, що у 2010 р. відбулася часткова декриміналізація діянь, передбачених ст. 201 КК України («Контрабанда»): цією статтею закону про кримінальну відповідальність у теперішній час передбачається кримінальна відповідальність лише за переміщення через митний кордон України предметів, обіг яких є обмеженим (історичні й культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини, зброя та боєприпаси, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації). У свою чергу, за так звану товарну контрабанду Митним кодексом України передбачається адміністративна відповідальність (статті 482 і 483 МК). Але сьогодні Україна зіштовхнулася з таким новим для неї явищем, як товарна квазіконтрабанда. Мається на увазі переміщення товарів із підконтрольної українськими властями території на тимчасово окуповану. Виникає запитання: а як кваліфікувати переміщення товарів фактично усередині однієї країни без перетинання державного кордону, але ж з порушенням Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, до того ж якщо товари за певну мзду посадовим особам взагалі не приховуються? Вважаємо, що наука повинна дати відповідь за це запитання.

Актуальною проблемою кримінології є незаконне використання бюджетних коштів у Збройних Силах України. Як зазначається у спеціальній літературі, кількість цих злочинів протягом 2010-2012 рр. збільшилася майже у 2,5 рази. При цьому за окремими напрямками діяльності Міністерства оборони України контрольно-ревізійними органами встановлено фінансових порушень і злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, на загальну суму 1,3 млрд грн., у тому числі тих, що призвели до збитків, на суму понад 200 млн грн [2, с. 1]. І зовсім уже волаючими є правопорушення, пов'язані із розкраданням коштів під час проведення АТО. Так, на жаль, є непоодинокими факти щодо привласнення коштів із фонду для допомоги бійцям, наживи офіцерів МВС та СБУ на системі перепусток для в'їзду та виїзду із зони проведення АТО,

незаконного збуту дизельного палива, що призначалося для підрозділів у зоні АТО, викрадення військового майна, вчинене в умовах особливого періоду, тощо. Господарські, службові злочини у цій сфері, злочини проти власності та інші правопорушення складають нібито моральний зріз нашого суспільства в цілому, яке може опинитися беззахисним перед обличчям внутрішніх і зовнішніх загроз.

За влучним висловом Я.І. Гілінського, що «світова кримінологія ... переосмислює деякі «старі» за змістом злочини, надаючи їм новий зміст» [3, с. 9]. До таких злочинів відноситься, зокрема, «стокерство» (від англ. *stalking* – переслідування, вистежування; *stalker* – «тихий, обережний переслідувач, мисливець, охотник»). Отже, стокерство, виходячи з англійського походження цього слова, означає пошук, переслідування, вистежування та подальше стеження й залякування жертви з метою установлення повного контролю над нею, нерідко пов'язаного із застосуванням фізичного насильства, аж до вбивства жертви. Сьогодні не є виключенням випадки, коли із проблеми приватного значення стокерство перетворюється на резонансну суспільну проблему переслідування конкретної людини за будь-якими мотивами – політичними, релігійними, національними та ін. До того ж випадки переслідування набувають дуже небезпечного забарвлення, яким помічаються так звані злочини ненависті (*hate crimes*), жертвами від яких останнім часом стають представники таких груп населення, як іноземці; громадяни України з «неєвропейською» зовнішністю, наприклад, роми, кримські татари, іудеї, вихідці із країн далекого зарубіжжя, які деякий час уже ведуть осілий спосіб життя в Україні; представники сексуальних меншин та ін. Узагалі проблема ксенофобії в Україні, що викликана затяжною кризою, нестабільністю та невпевненістю та що підвищує у суспільстві рівень масової тривожності, надалі ставатиме однією із визначальних рис сучасної кримінальної дійсності. Відповідно й стокерство, й злочини ненависті мають отримати своє висвітлення на сторінках кримінологічних видань.

Дедалі все гострішою виявлятиметься злочинність вимушено переміщених осіб із Луганської та Донецької областей. За офіційними даними, лише у Харківській області сьогодні перебуває 300 тис. таких осіб, тобто кожний десятий житель Харківщини – переселенець із Донбасу. В умовах відсутності придатного житла, будь-якої роботи, а, отже, й достатніх засобів існування, поведінка таких осіб загрожує кримінальними ексцесами. Ця проблема ще не ставала предметом дослідження, але принаймні детермінаційний комплекс цих діянь вже сьогодні потребує

ретельного вивчення. У будь-якому разі ми зіштовхнулися з новим для України явищем, що згодом заявить про себе вголос.

Окремою проблемою для України стає розбазарювання бюджетних коштів внаслідок непродуманого упровадження структур так званого «іноземного» елементу. Поки що важко визначити, яким є зиск від діяльності нових структур, таких, наприклад, як Національне антикорупційне бюро України та Національне агентство з питань запобігання корупції, оскільки повноваження цих новостворених органів дублюються, скандали навколо перших осіб цих органів розпалюються, а корупція так і не подолана: навпаки «такси» на послуги лише збільшуються, що лягає непосильним тягарем перш за все на пересічних громадян України. Однак слід завжди пам'ятати, що для України наявність високих корупційних ризиків є вельми серйозною перешкодою на шляху до її входження в Європейський Союз. Навіть на міжнародному рівні Україна має репутацію надзвичайно корумпованої країни. Підтвердженням цього є її незмінно низький рейтинг в авторитетних міжнародних дослідженнях рівня доброчесності протягом останніх років.

Не меншою здається й проблема люстрації. Як відомо, заклики до проведення люстрації в Україні набули значного поширення після Помаранчевої революції 2004 р. і приходу до президентства В. Ющенка [4]. Отже, «життя» люстрації в Україні вимірюється вже десятима роками, але й досі в українському суспільстві тривають дискусії щодо коефіцієнта корисної дії люстрації. Все частіше постає запитання: «Що це – засіб політичного переслідування, організаційно-управлінський важіль формування нового бюрократичного апарату держави або засіб упередження нових правопорушень з боку представників влади, правоохоронних та судових органів?» До того ж внаслідок корупції у вищих ешелонах влади люстрація практично не дала жодного відчутного результату (!). Сьогодні відомо одне: вона має вибірковий характер. Так само достеменно відомо про суми, що витрачаються на те, щоб «благополучно» пройти цю процедуру.

Відносно новим видом злочинної діяльності може виявитися «освоєння» коштів Міжнародного валютного фонду і Міжнародного банку з реконструкції та розвитку з використанням корупційних схем незаконного збагачення окремих осіб й приватних структур. Це поки що постановочна проблема, але хворобливий моральний стан нашого суспільства може сприяти тому, що ця проблема стане системною. Адже не випадково лунають заклики про встановлення контролю з боку громадськості за використанням українською владою коштів стабілізаційних кредитів,

адже бездумно запозичені кошти можуть лише погіршити й без того скрутно економічне становище України.

Осі такою високою виявляється ціна революції гідності...

1. *V Ukrayini postavleno «rekord» za kil'kistyu teraktiv – SBU // Sehodnya.ua [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/v-ukraine-postavlen-rekord-po-kolichestvu-teraktiv-sbu-600765.html>. – Zaholovok z ekrana.*
2. *Oliynyk O.M. Zapobihannya nezakonnomu vykorystannyyu byudzhethnykh koshtiv u Zbroynykh Sylakh Ukrayiny : avtoref. ... kand.. yuryd. nauk : 12.00.08 / O.M. Oliynyk ; Nauk.-doslid. In.-t vyvch. probl. zlochynnosti im. akad. V.V. Stashysa. – Kh., 2015. – 20 s.*
3. *Hylynskyy Ya. Sovremennyye tendentsyy myrovoy kryminolohyy // Kryminoloh. zhurn. Baykal. hos. un-ta ekonomyky y prava. – 2012. – # 3. – S. 5-14.*
4. *Lyustratsiya v Ukrayini [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <https://uk.wikipedia.org/wiki>. – Zaholovok z ekrana.*

Batyrhareyeva V.S. Ukrainian science of criminology in the light of calls of present time

The feature of any humanitarian science is a corresponding reflection on events that take place in society. And those cliches of actuality of realization of researches of criminology, that was used and continue to be used in works now, like «in the conditions of democratic transformations», «with the aim of construction of the legal state», and other, already does not remove essence of that situation in the state, that carries out the massed influence on the criminogenic state in a country, and those tasks, that appear not only before practice of counteraction to criminality but also before the theoretical comprehension of many problems of criminology. It follows frankly to talk that we live in the epoch of public fracture.

The issue of the day of criminology is the illegal use of budgetary facilities in the Armed Forces of Ukraine. As registers in the special literature, the amount of these crimes during 2010-2012 increased almost in 2,5 times.

Criminality of the forcedly moved persons will appear all all sharper from the Luhansk and Donetsk areas. From official data, only in the Kharkiv area today there are 300 thousand such persons, id est every tenth habitant of Kharkiv Region is a migrant from Donbas.

Relatively «mastering» of money of the International monetary fund and International bank can appear the new type of criminal activity from a reconstruction and development with the use of corruption charts of the illegal enriching of individuals and private structures. It as yet raising problem, but sickly morale of our society can promote because this problem will become the system.

Keywords: ukrainian science of criminology, criminality.

Баулін Ю.В.

*доктор юридичних наук,
професор, академік
Національної академії
правових наук України,
Голова Конституційного
Суду України*

Baulin Y.V.

*Doctor of Law, Professor,
Academician of the National
Academy of Sciences of
Ukraine, Chairman of the
Constitutional Court of
Ukraine*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ПОКАРАННЯ - БАЗОВОЇ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1. Процес отримання об'єктивних знань про кримінально-правову систему полягає у її науковому пізнанні. Ідеальною кінцевою метою такого процесу є з'ясування елементів, часток зазначеної системи та механізму взаємодії між ними, що дозволить сформувати її інтегративну складову, котра, образно кажучи, включає в рух усю цю систему.

При цьому головним завданням наукового пізнання є дослідження філософсько-правового аспекту права на покарання, як базової основи кримінально-правової системи, в контексті:

- по-перше, - розкриття еволюції цього правового інституту;
- по-друге, - визначення причин зародження, існування, збільшення та поширення рівня злочинності в сучасних умовах;
- по-третє, - встановлення рівня впливу на нього правосвідомості та правової культури.

2. Покарання існує спрадавна і представляє собою єдність між злочином і покаранням. Разом з тим, для того, щоб встановити право держави на покарання, слід здійснити аксіологічне (ціннісне) дослідження витоків, правової природи, правомірності покарання та порядку його покладення на винну особу.

Загальновідомо, що під впливом різноманітних обставин індивіди об'єднуються у соціум, в якому діє певний порядок. Для охорони цього порядку із числа осіб, що об'єдналися, виокремлюється суспільна влада, яка отримує повноваження виражати спільну волю суспільства. При цьому, оскільки об'єднання є добровільним, формування спільної волі, в свою чергу, є еволюційним наслідком та призначено зробити суспільство справедливим, у тому числі шляхом надання йому права обмеження

приватних інтересів публічними, зокрема, у вигляді покарання за анти-суспільну поведінку.

3. Однак, якщо розуміти під покаранням лише різновид помсти за зло, то результатом буде самоуправство, тобто помста в задано широкому розумінні. Системне і логічне розуміння права на покарання та його застосування дозволить сформувати цілісне бачення на правову основу призначення покарання та суб'єктів, які правомочні впроваджувати таке право. Відтак, вирішення питання про право на покарання напряму зачіпає проблему каральних мір, що застосовуються державою.

В якості об'єкта каральної діяльності держави Н.Д. Сергеевський визнає злочинця, а істотною властивістю цієї діяльності – обмеження прав особи, винної у порушенні законів держави (суспільства), в якому ця особа живе.

Відповідно, якщо злочином є діяння, що порушує норми правопорядку, то покарання є засудженням та осудом такого діяння. Будь-який суспільний порядок задля його збереження потребує заборон деяких форм поведінки. Тобто, визначення діянь, що є несумісними із установленим порядком, є не більше ніж як зворотна сторона будь-якого порядку, так само необхідна, як і ті норми, що визначають його позитивні риси. Правопорядок може існувати лише тоді, коли існує перелік злочинів, котрі здатні його порушити та щодо яких здійснюється правосуддя.

4. Кримінальне правосуддя виступає необхідним елементом правопорядку, а відтак для власного обґрунтування не потребує ні абсолютних принципів, ні особливих соціальних цілей. Отже, держава має право карати тому, що вона не може існувати без кримінального правосуддя, яке (правосуддя) входить у саме розуміння правопорядку. Іншими словами, якщо існує правопорядок, то має існувати і кримінальне правосуддя.

При цьому, незважаючи на запровадження у суспільстві попереджувальної діяльності, держава (як показує історичний досвід), не відмовляється від здійснення правосуддя. Навпаки, усі країни докладають зусиль до оптимізації кримінального судочинства та поліпшення реалізації покарань. Звичайно що це не означає, що у держави існує безумовна необхідність карати, позбавляти волі тощо. Утиски у правах та страждання, що завдаються злочинцю, не пов'язані із суттю покарання, вони є лише неминучою формою покарання. Засудження та осуд неможливі без завдання фізичної чи моральної шкоди.

Оскільки покарання є, перш за все, зовнішньою формою засудження та осуду злочинця, то воно має:

- 1) бути індивідуалізоване та по можливості не зачіпати інтересів інших осіб;
- 2) відрізнятися поступовістю та володіти якістю подільності;
- 3) бути рівним для усіх класів суспільства;
- 4) містити мінімум страждань;
- 5) не повинно застосовувати переслідування людини для досягнення корисної цілі.

Оскільки покарання також являє собою цілеспрямовану кару у значенні певних правообмежень, однією з цілей процесу виконання кримінальних покарань є їх ефективна реалізація. Реалізація кари властива виконанню всіх видів покарання, але її обсяг залежить від конкретного виду покарання.

5. Завдання каральної діяльності є питанням не тільки юридичним, скільки соціальним та політичним. Визначення мети покарання в кримінальному праві має принципове значення, оскільки воно безпосередньо пов'язано з проблемою протидії злочинності, характеризує відношення суспільства до особи, яка скоїла злочин.

При цьому слід враховувати, що мета – категорія не кримінально-правова, а філософська. У філософії під метою розуміється передбачення у свідомості результату, на досягнення якого направлені дії. У кримінальному законі визначення мети покарання не дається. Таке поняття, виходячи із його філософського розуміння, напрацьовано теорією кримінального права. Під метою покарання слід розуміти такий соціальний результат, якого прагне досягти держава шляхом встановлення та застосування кримінального покарання до осіб, які є винними у скоєнні злочинів.

6. Відповідно до статті 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Отже законом вказується на три цілі, для досягнення яких реалізується кримінальне покарання:

- 1) застосування до винної особи примусу, який полягає у обмеженні прав і свобод засудженого;
- 2) виправлення засудженого;
- 3) запобігання вчиненню нових злочинів як ним так і іншими особами.

7. У КК України прямо не передбачається мета покарання як поновлення соціальної справедливості. Разом з тим, проблема справедливості покарання є ключовою і саме наявність справедливості при призначенні покарання формує регулятивну функцію покарання і не призводить до його свавілля. В цілому, у різні часи у різних народів проблема справедливості покарання розв'язувалася по-різному. Поняття справедливості покарання існує в межах від принципу таліону («око за око», «зуб за зуб», «смерть за смерть») до принципу адекватності і визначається двома чинниками: соціальною природою суспільства і станом соціальної, зокрема правової культури людей, які його утворюють.

Розвиток суспільства визначає еволюцію поняття справедливості покарання від справедливості, заснованої на критерії таліону, до справедливості, заснованої на критерії адекватності. У сучасних розвинутих суспільствах критеріях справедливості покарання слугує принцип адекватності покарання злочину. Зокрема, покаранням, адекватним, наприклад, вбивству, є позбавлення волі на певний строк. Який саме строк буде адекватним вбивству – це залежить від стану суспільства на час призначення покарання. Із зміною цього стану змінюється і та міра покарання за злочин, яка є адекватною даному злочину.

Звідси випливає, зокрема, що санкції у кримінальному законодавстві і судова практика їх застосування є настільки справедливими (а, відтак, і настільки покарання є невідворотним), наскільки розвинутою є соціальна культура людей, що панує у даному суспільстві.

Викладене дозволяє дійти висновку, що справедливість покарання залежить не тільки від соціальної культури людей, що персоніфікована в особу держави, а й від адекватності призначеного покарання.

Розглядаючи проблему адекватності покарань, зазначимо, що саме її постановка передбачає дві основні аналітичні площини;

- перша з них полягає у встановленні якісних характеристик релевантності самого інституту покарання;
- друга, - у визначенні ступеню адекватності покарань.

8. Єдиним законним засобом здійснення (призначення і реалізації) покарань є створений державою інститут покарання, тому, насамперед, потрібно здійснити оцінку прийнятності самого цього засобу. У цьому плані встановлюється міра координації між спрямованістю функціонування інституту покарання та конкретно-історичним «вектором розвитку» суспільного буття в тій державі, де функціонує цей інститут (в свою чергу, останнє також не повинно розглядатися ізольовано, оскільки, осо-

бливо на нинішньому етапі розвитку людської цивілізації, є формуванням «мети державних» культурно-політичних структур глобального рівня).

Згадана координація визначається релевантністю (своєчасністю та доречністю) такого базового елемента структури інституту, що розглядається, як мета покарання.

9. Мета покарання задає спрямування (вектор) побудови всіх інших рівнів та елементів як інституту покарання зокрема, так і карної системи загалом та забезпечує зв'язок між внутрішньою системною організацією інституту покарання та зовнішніми соціоонтологічними структурами. У цьому відношенні мета покарання має визначатися таким чином, щоб зорієнтувати функціонування карної системи (інституту покарання) на створення відповідної (у якісному й кількісному планах) протидії, що нейтралізує антисуспільні дії суб'єктів злочину.

10. КК України у частинах 2, 3 статті 50 встановив: «Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдавати фізичних страждань або принижувати людську гідність». Очевидно, що така мета не могла ставитись, скажімо, у середні віки, але вона стає дедалі більш нагальною в світлі реформ, здійснюваних в Україні останнім часом.

Отже, мета покарання, серед іншого, опосередковує відповідну компенсацію шкоди, завданої особі, суспільству та державі злочинном шляхом позбавлення чи обмеження прав, у ступені, що відповідає тяжкості скоєного діяння та особи злочинця. Саме таким кримінальним покаранням як формою державної реакції на суспільно небезпечне діяння реалізується мета поновлення соціальної справедливості або її досягнення у випадках, коли неможливо поновити соціальну справедливість, яка порушена злочинцем.

11. Мета виправлення засудженого проявляється у прагненні держави шляхом застосування кримінального покарання:

1) змінити відповідно стійкі спотворення ціннісно-нормативної системи, індивідуальні психологічні особливості, що проявляються у свідомості та діяльності злочинця,

2) досягнути (мінімум), щоб особа, яка відбуває покарання, втратила свою небезпечність для суспільства, (максимум) діяла на користь суспільства,

3) впровадити у свідомості такої особи потребу чесного відношення до праці, належного виконання законів, повагу до правил гуртожитку, виконання свого громадянського боргу.

Деякі висновки:

1. Під правовою системою розуміють єдність відповідних їй компонентів (частин), які обумовленим способом об'єднання між собою (за змістовним і формальним критеріями) і які залежно від їх природи і характеру зв'язку між ними (об'єктивного, природного або суб'єктивного, довільного), становлять відносно стабільну організацію.

2. Пріоритетність дослідження філософсько-правового аспекту права на покарання обумовлено метою наукового пізнання як ключової форми знань, з метою розкриття еволюції інституту права на покарання із формуванням (вказівкою) причин зародження, існування, збільшення та поширення рівня злочинності в сучасних умовах (кримінально-правова політика), дослідження впливу правосвідомості та правової культури на цей рівень.

3. Інтегративною якістю права на покарання є спільна воля людей, уособлена у державі, від імені якої здійснюється покарання у вигляді примусу, направлене на кару, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими (ресоціалізація засуджених), так і іншими особами.

Baulin Y.V. Philosophical-legal aspects of right on punishment as a basis of criminal-legal system of Ukraine

The process of receipt of objective knowledge about the criminally legal system consists in her scientific cognition. Punishment exists of yore and presents by a soba unity between a crime and punishment. A criminal justice comes forward as a necessary element of law and order, and consequently for an own ground needs neither absolute principles nor special social aims. Thus, the state has a right to punish because she can not exist without a criminal justice that (justice) is included in the self understanding of law and order. In other words, if there are a law and order, then there must be a criminal justice. A task of punitive activity is a question not only legal, how many social and political.

Under the legal system understand unity of corresponding to her components (parts) that by the conditioned method of association inter se (on rich in content and formal criteria) and that depending on their nature and character of connection between them (objective, natural or subjective, arbitrary), present stable organization relatively.

Priority of research of philosophical-legal aspect of right on punishment is conditioned by the aim of scientific cognition as a key form of knowledge, with the aim of opening of evolution of institute of right on punishment with forming (pointing) of reasons of origin, existence, increase and distribution of level of criminality in modern terms (criminally legal politics), research of influence of sense of justice and legal culture on this level.

Keywords: right on punishment, philosophy of criminal law

Брич Л.П.

*професор кафедри
кримінально-правових
дисциплін Львівського
державного університету
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, доцент*

Brych L.P.

*professor of chair of criminal
and legal disciplines of Lviv
State University of Internal
Affairs, Doctor of Law,
Associate Professor*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА ДЛЯ ОЦІНКИ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ В УКРАЇНІ

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі у тексті – ЄСПЛ) дає можливість виявити такі закономірності, які характеризують правові позиції цього авторитетного органу міжнародної юрисдикції щодо оцінки допустимості доказів: 1) за загальним правилом, у провадженнях за заявами про порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі у тексті – Конвенція) ЄСПЛ не здійснює перевірку правильності оцінки допустимості доказів національними судами [1, § 34; 2, § 54; 3, п. 89; 4, п. 259]; 2) ЄСПЛ декларує, що не вбачає своїм завданням принципове визначення того, чи можуть певні види доказів бути допустимими [5, п. 42]; 3) із свого загального підходу сам ЄСПЛ робив винятки і визнавав порушення права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції, у випадках, коли обвинувачення особи ґрунтувалося на доказах, отриманих в результаті порушення права на мовчання та права не свідчити проти самого себе [2, § 55; 6, п. 81], шляхом: примушування [7], застосування катування, жорстокості та приниження особи [4, п. 259], порушення права на захист [4, п. 262]; провокацій і підбурювання [1, п. 36; 8, п. 73]; 4) сам ЄСПЛ у своїх провадженнях, зокрема, за заявами про порушення ст.ст. 2, 3, 5, 8 Конвенції, оцінку допустимості [3, п. 104; 9, п. 78] і достовірності [9, п.п. 79-85; 10, п. 176] доказів здійснює.

Що стосується першої з наведених закономірностей, то свою відмову здійснювати перевірку правильності оцінки допустимості доказів національними судами у конкретних провадженнях за заявами про порушення ст. 6 Конвенції ЄСПЛ мотивує тим, що ст. 6 Конвенції не встановлює будь-яких норм стосовно допустимості доказів як таких, що передусім є

питанням, яке регулюється національним законодавством, й, відповідно, оцінка відповідності доказів вимогам національного законодавства є прерогативою національних судів [1, § 34; 2, § 54; 3, п. 89; 4, п. 259].

Щодо другої з виведених закономірностей, то у науковій літературі наведена правова позицію ЄСПЛ інтерпретують як відмову ЄСПЛ встановлювати будь-які принципи щодо допустимості доказів як таких [11, с. 34-40].

Щодо третьої з наведених закономірностей, то ЄСПЛ притримується позиції, що докази, отримані із порушенням абсолютних прав, таких як захист від нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження чи катування, завжди повинні бути виключені із судового розгляду [12]. Як сказано у п. 259 рішення ЄСПЛ у справі Нечипорук і Йонкало проти України «Згідно з практикою Суду допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного судом».

ЄСПЛ сформулював критерії, за якими можна відрізнити отримання доказів шляхом провокацій і підбурювання від дій, які можна характеризувати, як законну таємну роботу поліції, коли вона приєдналася до злочинної діяльності, а не ініціювала її [1, п. п. 31-39].

Щодо четвертої з наведених закономірностей, то на її підтвердження можна навести таку цитату: «... оцінка доказів і встановлення фактів є прерогативою Суду, і саме Суду належить визначити доказову цінність наданих документів» [9, п. 78]. Оцінюючи докази на предмет їхньої достовірності ЄСПЛ демонструє певні стандарти, які, очевидно, мають застосовуватися й національними судами. Перш за все, це стандарт доказування «поза розумним сумнівом» [13, п. 282]. Вивчення практики ЄСПЛ дає можливість виділити такі складові стандарту «поза розумними сумнівом». Перш за все, це вимога достатності доказів, яка виявляється у кількох аспектах. Оцінюючи докази у своїх провадженнях ЄСПЛ за одних обставин визнає їх достатніми для підтвердження скарг заявника про порушення його права [14, п. 44]; за інших – недостатніми: «явна необґрунтованість скарги» як однієї з підстав, за якою ЄСПЛ в багатьох випадках визнає їх неприйнятними, означає, що заявник не підтвердив відповідними доводами чи доказами порушення його прав, гарантованих Конвенцією» [15]. Як зазначають дослідники, ЄСПЛ не обмежує ні сторони в можливості подання доказів, ні себе в можливості їх оцінювати

[15]. По-друге, це вимога об'єктивної узгодженості доказів. «Якщо виникають сумніви в достовірності певного джерела доказів, то відповідно його необхідно підтвердити доказами, отриманими з інших джерел» [5, п. 49]. «Кілька недатованих документів, на яких ґрунтуються вимоги цього документа, не відповідають іншим доказам, наданим у матеріалах справи. Ніякого пояснення не було надано ні стосовно того, чому такі важливі документи ... не були зібрані раніше, ні чому додані заяви льотчиків суперечать їхнім же показанням, які вони ... дали раніше. Не зрозуміло, чому цей документ, який побачив світ у травні 2004 р., був переданий суду і другій стороні лише в жовтні 2004 р. Тому Суд буде ставитися до його змісту з обережністю» [10, п. 176].

Вимагаючи узгодженості доказів, ЄСПЛ водночас заперечує проти того, щоб така узгодженість була інспірованою органами державного обвинувачення. Наприклад, «Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні показання, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника і співобвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення було ретельно скоординовано. Проте національні суди вважали такі детальні показання незаперечним доказом їхньої достовірності і використали їх як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року» [16, п. 79].

І насамкінець, сам ЄСПЛ під стандартом доказування «поза розумним сумнівом» розуміє, що доведення має впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою» [14, п. 43]. У кримінально-процесуальній літературі обґрунтовують, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» дорівнює стандарту «достовірність» [17, с. 23-26].

Проте, останнім часом намітилася нова тенденція. Про це повідомила у своєму виступі на IV міжнародному форумі з практики Європейського суду з прав людини, який відбувся у Львові 27-29 листопада 2015 р., суддя ЄСПЛ від Грузії Нона Цоцорія. У рішенні «Сінсвадзе проти Грузії» ЄСПЛ визначив, що у справах про корупційні правопорушення замість стандарту «поза розумним сумнівом» допустимо послуговуватися нижчим стандартом – «можливості вчинення злочину».

Крім наведеного, практика ЄСПЛ може бути й взірцем для оцінки допустимості доказів і в інших випадках, не лише пов'язаних з тими обставинами, за яких ЄСПЛ визнає порушення ст. 6 Конвенції. Тут можна запропонувати два шляхи.

Перший шлях, пов'язаний з положеннями національного законодавства. Оскільки згідно зі ст. 87 КПК України недопустимими є докази отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини. Відповідно, практика ЄСПЛ може стати орієнтиром для констатації такого істотного порушення прав і свобод людини. Адже, отримання доказів з порушенням вимог національного чи міжнародного законодавства може порушувати інші статті Конвенції, наприклад, ст. 8. Відповідно, у кримінальних провадженнях в Україні можна обґрунтувати недопустимість доказів отриманих за обставин, ідентичних тим, які обумовили констатацію ЄСПЛ порушення гарантій Конвенції. Наприклад, «Якщо буде визнано, що обшук проведений незаконно, слід визнати, що всі докази, отримані в ході цієї слідчої дії, є недопустимими, причому не тільки протокол слідчої дії, а й усі вилучені при цьому предмети і документи, а також результати застосування технічних засобів фіксування» [18, с. 119]. Зокрема, аналіз кримінальних справ дає підстави стверджувати про масові порушення в Україні ст. 8 Конвенції під час проведення обшуків [19, с. 77-87].

Другий шлях полягає в тому, щоб взяти за взірць ті стандарти оцінки допустимості доказів, які застосовує ЄСПЛ у своїх провадженнях і які були наведені вище. Адже, відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. джерелом права в Україні є практика ЄСПЛ, а не лише його висновки щодо порушення того чи іншого права.

1. *Rishennya YeSPL u spravi «Teykseyra de Kastro proty Portuhaliyi» vid 9 chervnya 1998 r. (vytyah, pereklad Z. Bortnovs'koyi) // Verkhovnyy Sud Ukrayiny. Informatsiynny server [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/420218687406d17dc3257134002354a2?OpenDocument>.*
2. *Rishennya YeSPL u spravi «Shabel'nyk proty Ukrayiny» vid 19 lyutoho 2009 r. (zayava N 16404/03) (pereklad ofitsiynnyy) // Ofitsiynnyy veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_457.*
3. *Case of Bykov v. Russia, 10.03.2009 (app. #4378/02) [GC] // European Court of Human Rights [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-91704#{«itemid»:\[«001-91704»\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-91704#{«itemid»:[«001-91704»]}).*

4. *Rishennyya YeSPL u spravi «Nechyporuk i Yonkalo proty Ukrayiny» vid 21 kvitnya 2011 r. (zayava N 42310/04) p. 259. // Ofitsiyyny veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_683.*
5. *Rishennyya YeSPL u spravi «Lutsenko proty Ukrayiny» vid 18 hrudnya 2008 r. (zayava N 30663/04) (p. 42) // Ofitsiyyny veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_458.*
6. *Case of Saunders v. The United Kingdom, 17.12.1996 (Application no. 19187/91) // <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-58009%22%5D%7D>*
7. *Case of Allan v. the United Kingdom, 5.11.2002, (app. # 48539/99) // European Court of Human Rights [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60713#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-60713%22%5D%7D>*.
8. *Rishennyya YeSPL u spravi «Ramanauskas proty Lytvy» vid 5 lyutoho 2008 r. (vytyah – pereklad Z.P. Bortnovs'koyi) // Verkhovnyy Sud Ukrayiny. Informatsiyyny server [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/c48a563ee2b08a54c225758600379986?OpenDocument>.*
9. *Delo «Ysmaylov y druhye protyv Rossyy» ot 26 noyabrya 2009 h. (zhaloba # 33947/05) // Unyversytet Mynnesoty. Byblyoteka po pravam cheloveka [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/Rismailovcase.html>.*
10. *Delo Ysaevoy protyv Rossyy, Yusupovoy protyv Rossyy y Bazaevoy protyv Rossyy // Pravovaya ynytsyatyva po Rossyy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.srji.org/resources/search/7/>*
11. *Zastosuvannya v Ukrayini Yevropeys'kykh standartiv protydiy zhorstokomu povodzhennyu i bezkarnosti: naukovo-praktychnyy posibnyk dlya suddiv / za zah. red. prof. V.T. Malyarenka. – K.: K.I.S, 2011. – 320 s. – S. 34-40.*
12. *Decision of the Commission as to the Admissibility of app. 788/60 Federal Republic of Austria against the Government of the Republic of Italy» 11.01.1961 // European Court of Human Rights [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115598#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-115598%22%5D%7D>*.
13. *Case of Avsar v. Turkey, 27.09.2011, (Application no. 31511/07) // European Court of Human Rights [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107102pdf>.*
14. *Rishennyya YeSPL u spravi «Kobets' proty Ukrayiny» vid 14 lyutoho 2008 roku (zayava N 16437/04) // Ofitsiyyny veb-sayt Verkhovnoyi Rady*

- Ukrayiny. Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_320.*
15. Afanas'ev D.V. *Osobennosty dokazyvaniya v Evropeyskom Sudu po pravam cheloveka // Zhurnal Rossyyskogo prava. – 2009. - #11 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://echr.in/ARTICLE/GRP-2009-11.html>.*
16. *Rishennya YeSPL u spravi «Yaremenko proty Ukrayiny» vid 12 chervnya 2008 r. (zayava N 32092/02) // Ofitsiyyny veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405.*
17. *Beznosyuk A.M. Dovedenist' poza rozumnym sumnivom ta dostovirnist' yak standarty dokazuvannya u kryminal'nomu protsesi Ukrayiny / A.M. Beznosyuk // Sudova apelyatsiya. – 2014. - #3. – S. 23-26.*
18. *Stattya 8 Konventsii pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod: standarty zastosuvannya pry zdiysnenni pravosuddya / N. Akhtyrs'ka, V. Filatov, T. Fuley, Kh. Khembakh. – K.: Istyna, 2011. – 200 s. – S. 119.*
19. *Brych L.P. Otsinka diyal'nosti ukrayins'koyi militsiyi u svitli yevropeys'kykh standartiv prav lyudyny / L.P. Brych // Zabezpechennya orhanamy vnutrishnikh sprav yevropeys'kykh standartiv prav lyudyny u svoiyi diyal'nosti: tezy naukovo-praktychnoho seminaru 7 hrudnya 2012 r., L'viv. – L'viv: L'vDUVS, 2012.*

Brych L.P. Application of practice of European Court on Human Rights as source of right for the estimation of admission of proofs in criminal realizations in Ukraine

Analysis of the European Court of Human Rights (hereinafter - ECHR) makes it possible to identify such patterns that characterize the legal opinions of authoritative international body jurisdiction to assess the admissibility of evidence: 1) a general rule, the proceedings on allegations of violation of Art. 6 European Convention on Human Rights 1950 (hereinafter - the Convention) ECHR does not verifying the admissibility of evidence evaluation of national courts; 2) declares that sees no fundamental task of determining whether certain evidence may be admissible; 3) with its general approach he did ECHR exceptions and found violations of the right to a fair trial guaranteed by Art. 6 of the Convention, in cases where a person charge based on evidence obtained through violation of the right to silence and the right not to incriminate himself, by: coercion, the use of torture, cruelty and humiliation of the person violating the right to a defense; provocation and incitement; 4) ECHR itself in its proceedings, in particular, allegations of violations of Articles 2, 3, 5, 8 of the Convention, assess the admissibility and reliability of the evidence makes.

Regarding the first of these laws, then his refusal to verify the correctness of the assessment of the admissibility of evidence by the domestic courts in the proceedings on allegations of violation of Art. 6 ECHR Convention motivates that century. 6 of the Convention does not establish any rules on the admissibility of evidence as such, which is primarily a matter for regulation by national law and, accordingly, the assessment of the evidence with the national law is a prerogative of national courts.

Keywords: ECHR, practice of court

Бурдін В.М.

доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка

Burdin V.M.

Doctor of Law, Professor of Chair of Criminal Law and Criminology of Lviv National University named after I.Franko

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

В чинному КК України існує ціла низка кримінально-правових норм, які передбачають можливість звільнення особи від відбування призначеного їй покарання. Підстави такого звільнення у всіх випадках різні, проте так чи інакше але наявні спільні істотні ознаки у всіх цих видах звільнення дозволяють стверджувати про існування як самостійного інституту, так і окремої форми кримінальної відповідальності. Такою спільною істотною ознакою є те, що засуджена до певного виду покарання особа звільняється від його реального відбування і по суті уникає застосування до себе правообмежень, які входять до змісту покарання. В цій доповіді я спробую розглянути окремі проблеми, які безпосередньо стосуються звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Нормативне регулювання вказаного виду звільнення здійснюється безпосередньо в ст. 80 КК України, у якій встановлені імперативні строки, вплив яких, є безумовною підставою для звільнення засудженого від відбування призначеного йому покарання.

Правова природа вказаного виду звільнення від відбування призначеного покарання зумовлюється одностороннім обов'язком держави примусово реалізувати через спеціально уповноваженні нею органи призначене особі покарання протягом певних строків. Особа, засуджена до певного виду покарання, не несе правового обов'язку застосовувати правообмеження, які входять до його змісту, сама до себе – це виключна одностороння компетенція спеціальних державних органів, які виконують покарання. Водночас очевидним є і той факт, що особа, засуджена до певного виду покарання, не може перебувати в потенційному очікуванні виконання покарання все життя. Жодна форма кримінальної відповідальності не повинна пожиттєво таврувати особу і виключати можливість її

повернення до повноцінного життя. Єдиним винятком у цьому відношенні може бути покарання у виді довічного позбавлення волі. Проте з урахуванням можливості помилування таких осіб і заміни їм довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк і це покарання фактично не виключає можливість ресоціалізації засудженого. Саме тому цілком логічно, що реалізація обов'язку держави виконати покарання, призначене засудженому, обмежується імперативними строками, вплив яких припиняє існуючі між державою і засудженою особою кримінальні правовідносини, а отже унеможливорює і виконання покарання.

Цілком логічним у цьому відношенні є і положення, передбачене в ч. 3 ст. 80 КК України, щодо зупинення перебігу строку давності у випадку, якщо засуджений ухиляється від відбування покарання. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання. У цьому разі строки давності, передбачені пунктами 1-3 частини першої цієї статті, подвоюються. Вказане положення обумовлюється тим, що держава втрачає право на виконання призначеного засудженому покарання лише у тих випадках, коли засуджений своєю поведінкою не перешкоджав законній процедурі його виконання. Крім того, в ч. 4 ст. 80 КК України передбачено положення про те, що перебіг давності переривається, якщо до закінчення строків, зазначених у частинах першій та третій цієї статті, засуджений вчинить новий середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин. Обчислення давності в цьому випадку починається з дня вчинення нового злочину.

Таким чином, для правильного вирішення питання про кримінальну відповідальність засудженого, якому призначений певний вид покарання, але який не виконувався протягом певного періоду необхідно вирішити три пов'язаних між собою питання:

- чи закінчився (сплив) строк давності виконання обвинувального вироку суду, яким особу було засуджено до певного покарання ?
- чи не вчинив засуджений нового злочину, який би міг перервати строк давності виконання обвинувального вироку суду?
- чи засуджений не ухилявся від відбування призначеного йому покарання, що є підставою для зупинення впливу відповідних строків давності?

Для більшої конкретики наведу приклад конкретної кримінальної справи щодо засудженого Особа 1. У квітні 2011 року його було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК, до штрафу. Проте у період з 18 по 20 грудня 2014 року він вчинив крадіжку. Суд першої ін-

станції призначив покарання за сукупністю вироків з урахуванням того, що покарання за перший злочин так і залишилося невиконаним. Згодом вирок був підтверджений як апеляційною, так і касаційними інстанціями.

Перш за все, треба відзначити, що незважаючи на те, що злочин, за який Особа 1 було засуджено до штрафу, був вчинений ним у період дії КК 1960 року, питання про застосування давності виконання обвинувально-го вироку суду повинно вирішуватися на підставі КК 2001 року з огляду на те, що його положення пом'якшують кримінально-правове становище засудженого, порівняно з КК 1960 року, а отже мають зворотню дію у часі. Як випливало з матеріалів справи, обвинувальний вирок щодо Особа 1 набрав законної сили 5 квітня 2011 року. Другий злочин (крадіжка) був вчинений ним у період з 18 по 20 грудня 2014 року. Таким чином, з дня набрання вироком законної сили щодо засудження Особа 1 за ч. 2 ст. 342 КК 1960 року до дня вчинення наступного злочину пройшло більше трьох років. Відповідно до п. 1, ч. 1 ст. 80 КК України особа звільняється від відбування покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано протягом двох років у разі засудження до покарання менш суворого, ніж обмеження волі. Таким чином, суто формальне обчислення строків давності, передбачених в ст. 80 КК України, дозволяє позитивно вирішити питання про можливість звільнення Особа 1 від відбування призначеного йому покарання у виді штрафу.

Даючи відповідь на друге питання, треба відзначити, що у справі були відсутні данні, які би свідчили про те, що засудженим протягом строку давності був вчинений новий середньої тяжкості, тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Отже, формальних підстав для переривання строку давності не було.

В справі сторонами кримінального провадження по різному вирішувалося питання про те, чи поведінка засудженого давала підстави свідчити про те, що він ухилився від відбування покарання у виді штрафу. Позитивна відповідь на це питання дала підстави судам усіх інстанцій призначити засудженому покарання за правилами про сукупність вироків. Щодо вказаного питання треба відзначити, що внаслідок змін як до КК України, так і до КВК України в частині, яка стосується процедури виконання покарання у виді штрафу, процедура його сплати, а також органи виконання змінювалися після засудження Особа 1 до штрафу. Спершу примусове виконання штрафу належало до відання виконавчої служби. Згодом Законом від 15 листопада 2011 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності" було передбачено, що

у випадку несплати засудженим штрафу, призначеного як основне покарання, він замінюється судом на інші види покарання у тому числі і позбавлення волі. При цьому питання про органи примусового виконання цього покарання на сьогодні взагалі не вирішується в КВК України.

Разом з тим, на мою думку, вирішення питання про те, які органи і в якій процедурі (послідовності) протягом строку давності виконання обвинувального вироку суду повинні були примусово виконувати покарання у виді штрафу щодо засудженого Особа 1 не має концептуального значення для даної кримінальної справи. Адже справа у тому, що ухилення від відбування покарання як підстава для зупинення строків давності виконання обвинувального вироку суду є особливим юридичним фактом. Особливість цього факту полягає у тому, що питання про його встановлення може бути вирішено лише одним суб'єктом – судом. Адже відповідно до ч. 1 ст. 389 КК України ухилення від відбування покарання у виді штрафу є злочином. Що ж стосується такого роду юридичних фактів, то у законодавстві регламентована чітка процедура їх встановлення. Так, зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Очевидно, що це конституційне положення стосується не лише застосування покарання але й інших юридичних наслідків, які випливають з факту вчинення особою злочину. Таким чином, до набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особа буде визнана винною в ухиленні від відбування покарання, питання про зупинення строків давності виконання обвинувального вироку суду вирішувати неправомірно. До того ж очевидним є той факт, що проста несплата засудженим протягом місячного строку суми штрафу сама по собі ще не свідчить про ухилення його від відбування цього покарання.

Burdin V.M. Separate questions of releasing of punishment

In operating Criminal code of Ukraine there is quite a few criminally legal norms that envisage possibility of liberation of person from serving awarded punishment to her. The grounds of such liberation in all cases are different, however in any case but there are general substantial signs in all these types of liberation allow to assert about existence of both independent institute and separate form of criminal responsibility.

Legal nature of the indicated type of release from serving awarded punishment is predetermined by the one-sided duty of the state force to realize through specially authority by her organs it is appointed to the face of punishment during certain terms. A person convict to the certain type of punishment does not carry a legal duty to apply

a right limitations that is included in his maintenance, to itself is the exceptional one-sided competence of the special public organs that execute punishment.

Not a single form of criminal responsibility must for the term of life brand a person and eliminate possibility of her return to full life. By an only exception in this relation there can be punishment in the type of life imprisonment. However taking into account possibility of forgiveness of such persons and replacement to them of life imprisonment on imprisonment on a certain term and this punishment actually does not eliminate possibility of resocialization of convict. For this reason fully logically, that realization of duty of the state to execute the punishment appointed to convict is limited to the imperative terms, sailed away stops that existing between the state and convict person criminal legal relationships, and thus implementation of punishment is impossible.

Keywords: punishment, releasing of punishment

Голіна В.В.

*професор кафедри
кримінології та
кримінально-виконавчого
права Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук,
професор*

Holina V.V.

*Professor of the Chair of
Criminology and Penal Law
of National Law University
named after Yaroslav the Wise,
Doctor of Law, Professor*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Історичний досвід людства у протидії злочинності свідчить про те, що застосування механізму репресивного впливу на неї шляхом своєчасного і повного реагування на її прояви, кримінального переслідування (за різним ступенем гуманності) осіб, що вчинили злочини, вдосконалення порядку й умов відбування/виконання покарання не спроможні повною мірою розв'язати проблему зведення до мінімуму злочинності і дії її детермінант; взагалі знизити криміногенний потенціал суспільства, який з роками не зменшується, а навпаки – збільшується, змінюючи свої якісні характеристики. Вважалось і вважається, що більш перспективним у цьому відношенні мають здійснення випереджального, запобіжного напрямку, тобто радикального впливу на ті суспільні відносини, які підтримують існування або здатні чи вже породжують нові негативні явища, котрі людська винахідливість використовує і із злочинними намірами.

Планомірна протидія злочинності з метою її поступового скорочення (і навіть усунення) пов'язується з кримінологічною стратегією запобігання злочинності. Ця стратегія (назва умовна) в різні часи у тих чи інших авторів (Ч. Беккарія, Е. Феррі, А. Фейєрбах, М. П. Чубинський, А.Ф. Зелінський, В. С. Зеленецький, В. К. Гогель, С. С. Босхолов, О.М.Литвак, В.В. Василевич, П. Л. Фріс та багато інших вітчизняних і зарубіжних вчених) розглядалася то як складова частина кримінально-правової політики (політика у сфері протидії злочинності, превентивна політика, загальна теорія щодо боротьби зі злочинністю, державна політика щодо протидії злочинності тощо), то як самостійний запобіжний напрям – кримінологічна політика держави запобігання (профілактики) правопорушень (злочинів), яка має свої концептуальні засади.

Кримінологічну політику можна вважати своєрідною генеруючою ідеологією, в основі якої, по-перше, закладена головна ідея – безпека держави і всебічне благополуччя громадян; по-друге, розробка форм, завдань, змісту, принципів діяльності у сфері запобігання злочинності; по-третє, використання найбільш обґрунтованої з соціально-політичних позицій наявної чи відповідно до неї оновленої теорії запобігання злочинності. Ці положення потребують деяких пояснень.

Кримінологічна політика запобігання та протидії злочинності є не тільки ідеологічними генератором, який підвищує запобіжну «напругу» в суспільстві, формує в ньому солідарність держави (влади), суспільства і громадськості, а також повагу до соціальних цінностей, нагромаджує так званий соціальний капітал (громадський порядок, громадську безпеку, довіру, чесність, віротерпимість та ін.), але й по суті є складовою частиною «контролюючої демократії» (Дж. Кін), яка запроваджує різноманітні механізми, що контролюють владу, наприклад, антикорупційні установи, бюро, громадські ради, саміти, форуми, об'єднання із захисту прав і свобод людини і громадянина, моніторинги тощо [1, с. 13], котрі входять до запобіжного арсеналу і кримінологічної політики. Благополуччя громадян багато в чому пов'язано, зокрема, з запобіганням порушень їх прав, свобод, законних інтересів, справедливості, помірності у задоволенні своїх потреб, відсутності страху перед злочинністю, віктимізацією тощо. На це націлена і кримінологічна політика, загальносоціальне «крило» запобіжних заходів якої спрямоване не тільки на задоволення і розвиток матеріальних, культурних, виховних, правових та інших з них, але й на обмеження апетитів людей. Державі і суспільству потрібна динамічна запобіжна система «швидкого реагування», яка базується на вітчизняному досвіді запобігання злочинності. Якщо метою кримінологічної політики є скорочення кількісно-якісних показників злочинності в країні, то для досягнення цієї мети потрібні адекватні засоби і заходи. У схематичному вигляді запобігання злочинності полягає у: посиленні запобіжного ефекту соціальної політики у державі з метою випередження появи, обмеження, усунення існуючих криміногенних явищ злочинності й ослаблення тим самим криміногенного потенціалу в суспільстві; відвернення злочинних проявів зараз; усуненні можливостей вчинення злочинів потім. Іноді виникає сумнів, що влада, суспільство та і більшість криміналістів-юристів взагалі розуміють теорію, а особливо – практику запобігання злочинності. Принцип класиків, що краще запобігти злочину, ніж наказувати, не означає легше. Запобігти щось часто дуже складно. Це стосується і злочинності, яка іманентна суспільству. Тому звертає на себе увагу

безсистемний набір численних – подекуди дрібних, політично заангажованих, абстрактних, декларативно сформульованих, а отже безглузвих і безперспективних з точки зору реального виконання суб'єктами запобігання злочинності – напрямів і заходів. Цей стереотип кримінологічно безграмотного визначене: шляхів і способів розв'язання проблем, наспіх, до речі, визначених або запозичених з текстів раніш прийнятих документів (програм, планів, концепцій) заходів – данина минулим невдалим підходам до питань запобігання злочинності і свідчення незацікавленості у їх вирішенні. Так, наприклад, у 2006 р. Рахунковою палатою України був проведений аудит ефективності виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 рр. Аудит засвідчив, окрім іншого, що у результаті занадто загального характеру передбачених програмою завдань і відсутності в ній чітких критеріїв фінансування, у загальну суму коштів (8003, 8 млн грн.), показану МВС України як спрямовану на виконання заходів Комплексної програми, увійшли видатки, пов'язані з поточною діяльністю центрального органу виконавчої влади. Але головне – жоден з 110 пунктів програми не був виконаний [2].

Сучасна українська кримінологія виходить з того, що злочинність обумовлена вресіті-решт комплексом різних за природою, силою впливу, ступенем криміногенності негативних явищ, які породжують та сприяють криміналізації правосвідомості суспільства і нарощуванні такого його загрозливого феномену як криміногенний потенціал, тобто певного кризового стану суспільних відносин, учасники яких у масовому масштабі схильні діяти для досягнення своїх цілей незаконно [3, с. 186-197].

Отже, кримінологічна політика – це складова частина державної внутрішньої соціально-економічної політики, яка на основі Конституції України, законодавчих і нормативно-правових актів, теорії кримінології і інтегрованих нею інших галузей знань визначає директивні засади та шляхи, якими керується держава при здійсненні нерепресивної протидії злочинності та її проявам. Тим самим кримінологічна політика виступає як єдність: 1) державної Концепції запобігання та протидії злочинності, що виражається у відповідних директивних актах; 2) кримінологічної теорії запобігання та протидії злочинності; 3) особливого виду діяльності держави, її органів, суспільства, громадськості, спрямованої на ефективну протидію злочинності як соціального явища та різновидам її проявів.

Концепція [4, с. 556] – це власна доктрина, в якій прозоро і чітко простежується політична воля держави на розглядувану проблему, її наміри до рішучих дій. Влада – основний, організаційно-управлінський, регулятивно-контролюючий початок політики; є основним засобом здійснення

державної кримінологічної політики. Тому ця Концепція має виходити як директивний акт від вищого органу державної влади – Верховної Ради України, яким керуються усі гілки влади, їх органи управління, самоврядування, громадськості та ін. Концепція розробляється для обґрунтування необхідності створення державної цільової програми та визначення оптимального варіанта вирішення проблеми. Зміст Концепції програми, яка віддзеркалює основні положення кримінологічної політики, визначено в Законі України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. № 1621-IV. Відповідно до ст.6 цього Закону концепція повинна мати: визначення проблеми, на вирішення якої спрямована програма; аналіз причин виникнення проблем та обґрунтування необхідності її розв’язання шляхом розроблення й виконання програми; визначення мети програми; порівняльний аналіз можливих варіантів шляхів і засобів розв’язання проблеми, строків виконання програми, зокрема, економічних, соціальних, екологічних та визначення її ефективності; оцінку, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми [5]. Концепція основних засад державної кримінологічної політики і сама програма повинні бути оформлені окремими документами і затверджені Законами України, а не постановами чи навіть розпорядженнями Кабінету Міністрів України або указами Президента України.

Науковою базою кримінологічної політики є теорія запобігання злочинності, вихідні положення якої розроблені у працях вітчизняних і зарубіжних кримінологів. Визначаючи кримінальну політику у широкому розумінні, а не як тільки кримінально-правову політику, Ф. фон Ліст підкреслював, що вона є систематичною сукупністю напрямів, які базуються на науковому дослідженні причин злочинності [6, с. 78]. Теорія запобігання злочинності формується на уявленнях про те, що поступове витіснення негативних явищ, випередження появи нових ризиків, обмеження, усунення їх дій, захист матеріальних і духовних цінностей, життя, прав і свобод громадян, подолання страху перед злочинністю і набуття почуття безпеки, а також своєчасне відвернення і припинення початих злочинів можуть бути здійсненні державою і суспільством на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, віктимологічному і індивідуальному рівнях. Зрозуміло, що в межах завдань і цілей кримінологічної політики адекватно їм повинні вирішувати свої завдання і цілі інші політики: кримінально-правова, кримінально-процесуальна і кримінально-виконавча. Це виключає стихійність і односторонність заходів у протидії злочинності.

Особливість діяльності впровадження кримінологічної політики по запобіганню злочинності обумовлена її різномірністю напрямів і заходів: від запобігання злочинності як соціального явища і до припинення конкретних злочинів або віктимної поведінки. Тому дана особливість полягає в такому:

1. Це професійна, довготривала, повсякчасна, вельми складна, наполеглива робота по запобіганню і протидії тим явищам, які збільшують і поширюють криміногенний потенціал у суспільстві.

2. Криміногенні детермінанти злочинних проявів криються у самому суспільстві, людях, тому слід говорити про своєрідне «самолікування», «очищення». Держава, влада, суспільство повинні це усвідомлювати і додержуватися таких підходів до внутрішньої і зовнішньої політики, які б виключали або зменшували б кримінальну активність членів суспільства.

3. Особливість діяльності, пов'язаної із запобіганням та протидією злочинності, передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короткочасні кампанії із гучними обіцянками. Зміна владних структур не повинна впливати на виконання програм і планів запобіжних заходів. Кримінологічну політику слід розглядати як соціальну цінність, бо вона, за словами М.М. Бабаєва, запроваджує добро, навчаючи добру (7, с. 12).

4. Ефективність чи неефективність кримінологічної політики можна визначити лише шляхом встановлення реального результату від упровадження поточних програм і планів запобігання злочинності і критичної оцінки, їх виконання.

5. Діяльність із запобігання злочинності, як і сама кримінологічна політика, злочинним світом і кримінальним «підпіллям» позитивно не сприймається. Тому здійсненню її заходів чиняться всілякі перешкоджання і невиконання.

Можна сподіватися, що концептуальні ідеї, принципи, положення кримінологічної політики з часом будуть реалізовані у практичній запобіжній діяльності з певними позитивними результатами.

1. Kosinov S.A. *Kontrol' nad publichnoyu vladoyu yak neobkhidna umova dlya isnuvannya demokratychnoyi derzhavy/ S.A. Kosinov// Problemy zakonnosti: zb. nauk. prats'/vidp. red. V.Ya. Tatsiy. – Kh.: Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, 2015.- Vyp. 130.*
2. *Pro rezul'taty audytu efektyvnosti vykonannya Kompleksnoyi prohramy profilaktyky zlochyynosti na 2001-2005 roky [Tekst]: postanova Kolehiyi Rakhun. palaty Ukrayiny vid 24.05.2006.- K. : Rakhunk. Palata Ukrayiny, 2006. – Vyp. 13.*

3. Holyna V.V. *Krymynohennyyopotentsyal obshchestva: ponyatyе, soderzhanye, formy realizatsyy [Tekst] / V. V. Holyna // Problemy zakonny: sb. nauch. tr. / otv. red. V.Ya. Tatsyy. – Kh.: Nats un-t «YuAU ym. Ya. Mudroho», 2012. – Vьp. 119.*
4. *Slovnnyk inshomovnykh sliv / L.O. Pustovit, O.I. Skorpenko, H.M. Syuta, T.V. Tsybalyuk; za red. L.O. Pustovit. – K.: Dovira, 2000.*
5. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 2004. – # 25. – St. 352.*
6. *Lyst F. fon. Prestuplenye kak sotsyal'no-patolohycheskoe yavlenye / F. fon Lyst // Krymynolohyya. Teksty XIX – nachala KhKh vekov (ystoryya sotsyolohyy prestupny): khrestomatyya : v 4 t. / sost. y predysl. Y. P. Rushchenko T. I: Uholovno-statystycheskye yssledovanyya. – Kh. : Khar'k. nats. un-t vnutr. del, 2009.*
7. *Babaev M. M. O sootnoshenyy uholovnoy y krymynolohycheskoy polytyky [Tekst] / M. M. Babaev // Problemy sotsyolohyy uholovnoho prava : sb. nauch. tr. – M. : Vsesoyuz. yn-t po yzuch. prychnyn y razrobotke mer preduprezhdenyya prestupny, 1982.*

Holina V.V. Conceptual principles of criminology politics of Ukraine

Politics of criminology can be considered original generating ideology in basis of that, firstly, a main idea - safety of the state and all-round prosperity of citizens is stopped up; secondly, development of forms, tasks, maintenance, principles of activity in the field of prevention of criminality; thirdly, use of most reasonable from socio-political positions of present or in accordance with her the renewed theory of prevention of criminality.

Politics of criminology is component part of public internal socio-economic policy, that on the basis of Constitution of Ukraine, legislative and normatively-legal acts, theory of criminology and integrated by her other areas of knowledge determines directive principles and ways that is followed by the state during realization of unrepressive counteraction to criminality and her displays. As the same the politics of criminology comes forward as unity: 1) state Conception of prevention and counteraction to criminality that is expressed in corresponding directive acts; 2) theory of criminology of prevention and counteraction to criminality; 3) the special type of activity of the state, his organs, society, public, criminality sent to effective counteraction as social phenomenon and to the varieties of her displays.

Keywords: criminology politics, principles

Грищук В.К.

*доктор юридичних
наук, професор, член-
кореспондент Національної
Академії правових наук
України*

Hryshchuk V.K.

*Doctor of Law, professor,
corresponding member of
National Academy of Legal
Sciences of Ukraine*

ФОРМИ ТА СТАДІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНОЇ (РЕТРОСПЕКТИВНОЇ) КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Форми реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини визначаються в доктрині кримінального права різними вченими залежно від розуміння ними поняття цього виду відповідальності. Однак жодний з них, на разі, не аналізував форми реалізації цього різновиду відповідальності на макрорівні чи мегарівні. Зусилля науковців сьогодні, як і в осяжно можливому минулому, зосереджені, головним чином, на дослідженні форм реалізації негативної (ретроспективної) відповідальності людини через призму лише кримінального законодавства, тобто на мікрорівні.

Проведений аналіз думок вчених-криміналістів щодо форм реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини дозволив дійти висновку, що наявними є три її класичні форми реалізації: 1) осуд; 2) покарання; 3) судимість. З них лише осуд може реалізовуватися самостійно. Покарання реалізується не інакше, як у поєднанні з осудом і судимістю, а судимість – у поєднанні з покаранням і у поєднанні з осудом, якщо він поєднаний з покаранням.

Осуд, як форма реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини, відповідно до чинного КК України, має два види: 1) осуд без призначення покарання і 2) осуд з призначенням покарання.

Покарання у поєднанні з осудом і судимістю може мати наступні види: 1) призначення покарання і його реальне відбування; 2) призначення покарання і звільнення від його відбування з випробуванням; 3) звільнення від відбування покарання; 4) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; 5) заміна невідбутої частини покарання більшим'яким; 6) звільнення від покарання.

Судимість може мати два види: 1) одномоментна й 2) тривала. Одномоментна судимість має місце у випадках засудження особи за вчинений злочин обвинувальним вироком суду без призначення покарання, що може, зокрема, мати місце у випадках, передбачених ч. 4, 5 ст. 74, ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 105 КК України, а також у випадках звільнення від покарання у зв'язку з неможливістю його застосування до особи з огляду на її вік чи стан. В абсолютній більшості випадків судимість триває у часі. Підстави і умови її припинення або зняття чітко визначені ст.ст. 89, 90, 91 КК України.

В найбільш повному виді реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності (на макрорівні) через осуд – покарання – судимість порушник кримінально-правових приписів (велінь) перетерпіває негативні для нього наслідки кримінально-правового, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого характеру. У зв'язку з цим, є підстави виокремлювати кримінально-правові, кримінально-процесуальні та кримінально-виконавчі форми реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності.

В доктрині кримінального права відсутнє загальновизнане розуміння стадій негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності. Як правило, вчені-криміналісти пов'язують їх з власним розумінням самого поняття «кримінальна відповідальність». Розмаїття думок вчених надзвичайно широке – вони виділяють в різних інтерпретаціях від трьох до шести стадій негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності.

Є підстави говорити про три стадії негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини: а) виникнення; б) реалізація; в) припинення.

Важливе значення має визначення темпоральних (часових) меж кримінально-правової відповідальності людини, тобто її початку і закінчення. Розбіжність поглядів науковців щодо даної наукової проблематики достатньо широка. Як правило, автори при визначенні початку і закінчення цієї кримінально-правової відповідальності виходять також з власного розуміння її поняття і змісту. Так, є значна частина прихильників розуміння кримінально-правової відповідальності людини як покарання, санкції, примусового впливу, негативних наслідків, частина тих авторів, котрі розуміють її як обов'язок, а також окремі науковці висловили синтезоване розуміння її поняття та пов'язують, відстоюють позицію, що початковим етапом (стадією) відповідальності є або винесення обвинувального вироку суду, або набрання обвинувальним вироком суду законної

сили. Прихильники розуміння негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини як правовідносин, частина тих, хто розуміє відповідальність людини як обов'язок, а також прихильників синтезованого визначення її поняття – пов'язують першу її стадію (етап) з вчиненням людиною злочину або з вчиненням діяння, що містить склад злочину, передбачений чинним КК України. Ще інші науковці вважають, що негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність людини виникає: 1) з моменту застосування процесуальних заходів примусу; 2) з моменту офіційного виявлення особи, яка вчинила злочин; 3) з моменту виявлення компетентними органами держави вчиненого злочинного діяння; 4) з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину; 5) з моменту набрання чинності кримінальним законом.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність людини настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

Припинення негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини сучасні вчені-криміналісти, як правило, пов'язують з припиненням (погашенням або зняттям) судимості, з чим, в цілому, не можна не погодитися. Разом з тим, відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, судимість виникає з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду. А як бути у тих випадках, коли, як уже зазначалося, обвинувального вироку суду немає? Знову ж таки, йдеться про осуд людини і вчиненого нею діяння при звільненні її від кримінальної відповідальності, яке здійснюється ухвалою суду і судимості в таких випадках, відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, не виникає. Окрім цього, слід брати до уваги, що за ч. 3 ст. 88 КК України, особи, засуджені вироком суду без призначення покарання, або звільнені від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом, визнаються такими, що не мають судимості. Такими, що не мають судимості, також визнаються особи, які були реабілітовані (ч. 4 ст. 88 КК України).

Оскільки негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність людини має індивідуальний, персоніфікований характер, то з урахуванням конкретних форм її реалізації можливі наступні найтипівіші варіанти її припинення: 1) з моменту погашення судимості; 2) з моменту зняття судимості судом; 3) з моменту скасування судимості за вчинений злочин (злочини) законодавцем; 4) з моменту звільнення людини від кримінальної відповідальності; 5) з моменту набрання чинності вироком суду, яким людину засуджено без призначення покарання; 6) з

моменту звільнення людини від покарання; 7) з моменту втрати людиною осудності; 8) з моменту набрання чинності кримінальним законом, яким усунуто злочинність і караність вчиненого людиною діяння; 9) з моменту реабілітації людини; 10) з моменту настання смерті людини, яка вчинила злочин.

Негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність людини, яка виникла внаслідок вчинення нею злочину, може існувати і в нереалізованому виді. Наприклад: злочин вчинено, але не виявлено, він залишається латентним; людину, яка вчинила злочин, не виявлено; людина, яка вчинила злочин, виявлена, але вона померла, вчинила самогубство чи вбита; людина, яка вчинила злочин, виявлена, але вона користується дипломатичним імунітетом; людина, яка вчинила злочин, виявлена, але даний склад злочину декриміналізований; людина, яка вчинила злочин виявлена, але вона переховується від слідства і суду. В цьому випадку має місце і кримінально-правова безвідповідальність.

Гришук В.К. Форми та стадії реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності

Статтю присвячено аналізу форм реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини в доктрині кримінального права.

Проведений аналіз думок вчених-криміналістів щодо форм реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини дозволив дійти висновку, що наявними є три її класичні форми реалізації: 1) осуд; 2) покарання; 3) судимість. З них лише осуд може реалізовуватися самостійно.

В доктрині кримінального права відсутнє загальновизнане розуміння стадій негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності. Як правило, вчені-криміналісти пов'язують їх з власним розумінням самого поняття «кримінальна відповідальність».

У статті розглядаються три стадії негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини: а) виникнення; б) реалізація; в) припинення.

Автор зауважує, що важливе значення має визначення темпоральних (часових) меж кримінально-правової відповідальності людини, тобто її початку і закінчення, оскільки відповідно до Рішення Конституційного Суду України негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність людини настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

Негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність людини, яка виникла внаслідок вчинення нею злочину, може існувати і в нереалізованому виді. Наприклад: злочин вчинено, але не виявлено, він залишається латентним; людину, яка вчинила злочин, не виявлено; людина, яка вчинила злочин, виявлена, але вона померла, вчинила самогубство чи вбита; людина, яка

вчинила злочин, виявлена, але вона користується дипломатичним імунітетом; людина, яка вчинила злочин, виявлена, але даний склад злочину декриміналізований; людина, яка вчинила злочин виявлена, але вона переховується від слідства і суду. В цьому випадку має місце і кримінально-правова безвідповідальність.

Ключові слова: негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність, осуд, темпоральні (часові) межі, латентний злочин.

Gryshchuk V.K. Form and stage of realization negative (retrospective) criminal law responsibility

The article is dedicate of analysis forms realization of negative (retrospective) criminal law responsibility in the doctrine of criminal right. The of conducted analysis of opinions of criminal scientists-lawyers in relation to the forms of realization of negative (retrospective) responsibility to come to the conclusion, that present are three forms of realization : 1) conviction; 2) punishments; 3) previous convictions. From of them only conviction can implemented independently.

The of universally recognized understanding of the stages of negative (retrospective) criminal law responsibility is absent in the doctrine of criminal right. As and rule, criminal scientists-lawyers bind them to the own understanding of concept «criminal responsibility». In of the article three stages of negative (retrospective) criminal law responsibility of man are examined: a) appearance; b) implementation; c) termination.

An author notices that an important value has determination of temporal (sentinels) limits of criminal law responsibility, it is her beginning and completion, according to the Decision of Constitutional Court of Ukraine negative (retrospective) criminal law responsibility of man comes from the moment of set of legal force guilty sentence of court.

Negative (retrospective) criminal law responsibility, which arose up as a result of feaseance by it to the crime, can exist and in the unrealized kind. For example: a crime is perfect, but not discovered, he remains latent; not found out a man which committed crime; found out a man which committed crime, but it died, accomplished suicide or killed; found out a man which committed crime, but it uses diplomatic immunity; found out a man which committed crime, but this composition found out a man which committed crime; man which committed crime discovered, but it hides from investigation and court. Criminal law irresponsibility takes place in this case.

Keywords: negative (retrospective) criminal law esponsibility, conviction, temporal (sentinels) limits, latent crime.

Гуторова Н.О.

*Національний юридичний
університет імені Ярослава
Мудрого, директор
Полтавського юридичного
інституту, доктор
юридичних наук, професор,
академік Національної
Академії правових наук
України*

Hutorova N.O.

*National Law University
named after Yaroslav the
Wise, director of the Poltava
Institute of Law, Doctor of
Law, Professor, Academician
of the National Academy of
Legal Sciences of Ukraine*

ПЕНАЛІЗАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ТА СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

Питання пеналізації злочинів у сфері господарської та службової діяльності, що належать до так званих «білокомірцевих злочинів» належать до складних і недостатньо вирішених в теорії кримінального права. На цьому тлі існує великий соціальний запит з боку суспільства щодо не просто ефективної, а й жорсткої протидії цим злочинам шляхом встановлення та реального застосування вельми суворих кримінальних покарань. Так, останнім часом не лише на побутовому рівні, а навіть від найвищих посадових осіб держави лунають заклики про посилення кримінальної відповідальності за хабарництво в особливо великих розмірах аж до довічного ув'язнення або навіть смертної кари. Таку, можливо, дещо емоційну заяву висловив 9 грудня 2015 р. на своїй сторінці у Facebook заступник Генерального прокурора – Головний військовий прокурор України Анатолій Матіос [1], коментуючи вилучення десятків тисяч доларів США у банківському ящику арештованого за отримання незаконної винагороди в 500 тис. грн. директора держпідприємства Міноборони «Південьвійськбуд».

Усвідомлюючи необхідність вироблення більш ефективної моделі протидії «білокомірцевій злочинності», але на тлі явної недостатності наукових розробок у цій сфері, законодавцем починаючи з 2011 року зроблено декілька спроб докорінно змінити систему кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру, які мають застосовуватися за вчинення злочинів у сфері господарської і службової діяльності. Йдеться про закон від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до

деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», закон від 14 жовтня 2014 р. «Про Національне антикорупційне бюро України», тощо.

Відсутність ґрунтовних наукових досліджень, що мали бути підставою для такого реформування, призвело до створення суттєвих протиріч і відвертих недоліків у кримінально-правовому регулюванні, зокрема: 1) віднесення до особливо тяжких злочинів, які караються штрафом, за умови, без внесення змін до ст. 51 Кримінального кодексу України (далі – КК); 2) відсутності верхньої межі покарання за злочини, за які на підставі ч. 2 ст. 53 КК встановлюється розмір штрафу, який не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу; 3) заміна штрафу позбавленням волі не лише у випадку небажання особи його сплачувати, а й за умови відсутності фактичної можливості сплатити такі кошти особою протягом максимум одного року за умови повної конфіскації майна та позбавлення права займатися певною діяльністю як додаткових покарань (наприклад, за ч. 3 ст. 212 КК); 4) заборону на застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК) щодо осіб, які вчинили корупційні злочини.

Перелік цих суперечливих положень і явних недоліків чинного законодавства щодо караності злочинів у сфері службової і господарської діяльності можна продовжити, але очевидним є і той факт, що зміни в цій частині були об'єктивно необхідними. Існуюча система покарань за злочини у сфері господарської діяльності та службової діяльності внаслідок багатьох обставин призводила до фактичної безкарності осіб, які вчиняли такі злочини, тоді як реально відчутне покарання винним особам призначалося переважно як наслідок політичних рішень та (або) вибіркового правосуддя. Зазначений висновок ґрунтується низці непродуманих рішень щодо зміни розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян, відсутності обмежень і хибності самої системи звільнення від кримінального покарання з випробуванням тощо. Так, законодавчі положення щодо запровадження з 1 січня 2004 р. різного обрахування неоподаткованого мінімуму доходів щодо диспозицій (дорівнюється податковій соціальній пільзі) і санкцій (є фіксованим і дорівнюється 17 грн.) призвели до розбалансування диспозицій і санкцій статей особливої частини КК. О.А.Шаповалова звертаючи увагу на це рішення законодавця як таке, що суперечить здоровому глузду, наводить розрахунок, що мінімальний розмір штрафу, передбаченого в ч. 1 ст. 212 КК за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), станом на 1 січня

2011 р. був більш, ніж в 85 разів менший від мінімального розміру цих платежів. [2, с. 65]. Неможна не помітити й іншу проблему - широке застосування звільнення від кримінального покарання з випробуванням (ст. 75 КК), яке в теперішньому його розумінні не містить обмежень, що були б відчутними для представників «білокомірцевої злочинності».

Кардинальні зміни в підходах до пеналізації злочинів у сфері службової та господарської діяльності, які відбулися з 2011 по 2015 рік, були спрямовані на посилення кримінальної відповідальності за ці злочини. Основна ідея цих законодавчих змін, як на мою думку, - зробити покарання за ці злочини відчутним для осіб, які їх вчиняють, шляхом реального примушування до сплати значних сум штрафів за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, а також реального відбування покарання у виді позбавлення волі за корупційні злочини. Законодавчі обмеження мали фактично виключити можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також виключити за корупційні злочини або суттєво обмежити за окремі злочини у сфері господарської діяльності застосування ст. 69 КК – призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Щодо злочинів у сфері службової діяльності, за передбачене безальтернативне покарання у виді позбавлення волі, то значною мірою реальність відбування призначеного покарання була досягнута. Єдиною «щілиною» тут залишається можливість призначення покарання на підставі угоди про визнання винуватості за злочини, що не є особливо тяжкими.

Інший результат отримано внаслідок застосування штрафу на суму понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян як безальтернативного покарання. Законодавець, прагнучи забезпечити реальність його виконання, передбачив зменшення розміру штрафу на підставі ст. 69 КК не більш, ніж на чверть від мінімального розміру, і, начебто, виключив можливість звільнення від покарання з випробуванням на ст. 75 КК (ця норма не застосовується до покарання у виді штрафу). Аналіз же судової практики показує, що, як і до набрання чинності законом від 15 листопада 2011 р., межа між покаранням, передбаченим в санкції статті, та тим, яке застосовується реально, є величезною.

З одного боку, зменшення покарання на чверть на підставі ст. 69 КК внаслідок недоліків законодавчої техніки фактично виявилось в окремих випадках зменшенням розміру штрафу більш, ніж в 15,9 разу. Йдеться, зокрема, про злочини, диспозиція яких передбачає мінімальний розмір заподіяної шкоди більш, ніж в 10 разів більший від мінімального розміру штрафу, передбаченого в диспозиції (наприклад, ч. 3 ст. 212 КК – ухилен-

ня від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), вчинене в особливо великих розмірах). При застосуванні ж за таких умов ст. 69 КК покарання зменшується на чверть від мінімального, передбаченого санкцією, тобто замість суми, що перевищує 3 045 000 грн. (при вчиненні у 2014 та 2015 роках), особі може бути призначений (і, як показує практика, досить часто призначається) штраф у розмірі 191 250 грн. Корупційні ризики такого законодавчого рішення є очевидними.

Ішим способом уникнути реального застосування штрафу на суму понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян є призначення покарання за сукупністю злочинів. Яскравим прикладом розповсюдженої практики безкарності осіб, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності, є вирок Сосновського районного суду м. Черкас від 19 вересня 2013 року, яким особі призначене основне покарання: за ч. 3 ст. 212 КК – штраф у сумі 6 662 726 грн. 03 коп. за ч. 2 ст. 366 КК – два роки позбавлення волі, а на підставі ст. 70 КК остаточно визначене покарання у виді двох років позбавлення волі, після чого звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком на один рік (ст. 75 КК). Фактично замість штрафу більш, на 6,5 млн. грн., який в разі несплати мав бути замінений позбавленням волі на 10 років, особа отримала такі правообмеження: протягом одного року не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу органу кримінально-виконавчої інспекції, повідомляти органи кримінально-виконавчої інспекції про зміну місця проживання, роботи чи навчання та періодично з'являтися для реєстрації в ці органи. [3]. Інший приклад – на підставі угоди про визнання винуватості суд прийняв рішення щодо поглинання покарання у виді штрафу в розмірі 12 961 264 грн., призначеного за ст. 212 КК, покаранням у виді 2 років позбавлення волі за ч. 3 ст. 358 КК з подальшим звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК [4].

Недоліки законодавчого вирішення проблем пеналізації злочинів у сфері господарської і службової діяльності є очевидними. Але очевидним є і відсутність запропонованої кримінально-правовою наукою оптимальної моделі застосування кримінального покарання та інших заходів кримінально-правового характеру до представників так звані «білокомірцевої» злочинності.

Перед початком побудови такої моделі необхідно визначити мету, для досягнення якої застосовуватиметься покарання та інші заходів кримінально-правового характеру до осіб, що вчинили ці злочини. Визнаючи такою метою загальну і спеціальну превенцію слід розуміти, що у випад-

ках вчинення злочинів у сфері господарської і службової діяльності засоби, які є ефективними для їх досягнення, суттєво відрізняються. Типова характеристика «білокомірцевих злочинців» показує, що застосування жорстких санкцій за ці злочини має на меті, перш за все, досягнення цілі загальної превенції, що зважаючи рівень корумпованості та тінізації економіки України, а також суспільну небезпечність таких злочинів, є цілком виправданим.

З точки зору досягнення загальної превенції злочинів у сфері господарської діяльності заслуговує на підтримку запропоноване законодавцем застосування штрафу у розмірах, які є відчутними для винної особи, але повинні бути не меншими від розміру заподіяної шкоди або одержаного внаслідок вчинення злочину прибутку. Але при цьому необхідно, з одного боку, «закрити щілини», які дають можливість уникнути реального застосування штрафу, з іншого – забезпечити можливість реального виконання такого покарання. Перше завдання можна успішно вирішити шляхом заборони на поглинання штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян іншими видами покарання, а також уточнення відповідних положень ст. 69 КК. Друге завдання – реальність виконання штрафу, розмір якого є значним, потребує суттєвого збільшення терміну розстрочки виплати штрафу (до десяти років, а можливо й на більш тривалий термін). Слід погодитись з О.А.Шаповаловою, яка вважає, що в такому випадку суд має бути наділений правом обмежити витрати особи на період до повної сплати штрафу, наприклад, встановивши граничні витрати на себе і непрацевлаштуваних членів сім'ї на рівні прожиткового мінімуму, встановленого законодавством для відповідної категорії громадян. Заміна штрафу позбавленням волі має відбуватися на підставі не просто його несплати, а ухилення від сплати, про що може свідчити ухилення від працевлаштування, перевищення граничних витрат за умови, що вони не були необхідні для збереження життя або здоров'я особи або членів сім'ї, що перебувають на її утриманні, тощо [2, с. 185, 186].

Загальна превенція корупційних злочинів, як свідчить міжнародний досвід, переважно досягається шляхом застосування покарання у виді позбавлення волі, у тому числі й на тривалі строки. Додаткового опрацювання потребує, як вбачається, застосування покарання до вагітних жінок і жінок, які мають дітей до 7 років, а також оптимізація караності злочинів у сфері службової діяльності невеликої та середньої тяжкості. Щодо останніх, то необхідно вивчити ефективність кожного із видів покарань, які передбачені за ці злочини, виключивши ті, які не відповідають харак-

теру і ступеню суспільної небезпечності (наприклад, штраф у розмірі 100 або 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виправні роботи за злочини, вчинені з використанням службового становища тощо). Заміною цим видам покарань можуть стати громадські роботи як вид покарання, що, як слушно зазначає Ярош В.В., є ефективним для досягнення цілей покарання [5, с. 5]. Додаємо, що це покарання є відчутним для «білокомірцевих злочинців», а у поєднанні з увагою до таких осіб у заходах масової інформації сприятиме досягненню мети спеціальної превенції.

1. *Anatoliy Matios. Znovu pro Odesu. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.facebook.com/MatiosAnatolii?fref=ts>*
2. *Shapovalova O.O. Problemy penalizatsiyi zlochyniv u sferi hospodars'koyi diyal'nosti. funktsiy [Tekst] dys. ... k-ta yuryd. nauk: 12.00.08 Kryminal'ne pravo ta kryminolohiya; kryminal'no-vykonavche pravo / O.A.Shapovalova. – Kharkiv : Kharkivs'kyu natsional'nyu universytet vnutrishnikh sprav, 2012. – 249 s.*
3. *Vyrok Sosnovs'koho rayonnoho sudu m. Cherkas vid 19 veresnya 2013 roku. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34284173>*
4. *Vyrok Malyns'koho rayonnoho sudu Zhytomyrs'koyi oblasti vid 09 lystopada 2015 roku. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53295784>*
5. *Yarosh V.V. Kryminal'no-pravovi sanktsiyi za zlochyny u sferi sluzhbovoyi diyal'nosti funktsiy [Tekst] avtoref. dys.... k-ta yuryd. nauk: 12.00.08 Kryminal'ne pravo ta kryminolohiya; kryminal'no-vykonavche pravo / V.V.Yarosh.–Natsional'na akademiya prokuratury Ukrainy, 2015. – 20 s.*

Гуторова Н.О. Пеналізація злочинів у сфері господарської та службової діяльності: пошук оптимальної моделі

У статті досліджуються проблеми пеналізації злочинів у сфері господарської та службової діяльності, що належать до складних і недостатньо вирішених в теорії кримінального права, так званих «білокомірцевих злочинів»

На думку автора існуюча система покарань за злочини у сфері господарської діяльності та службової діяльності внаслідок багатьох обставин призводила до фактичної безкарності осіб, які вчиняли такі злочини, тоді як реально відчутне покарання винним особам призначалося переважно як наслідок політичних рішень та (або) вибіркового правосуддя. Типова характеристика «білокомірцевих злочинців» показує, що застосування жорстких санкцій за ці злочини має на меті, перш за все, досягнення цілі загальної превенції, що зважаючи рівень корумпованості та тінізації економіки України, а також суспільну небезпечність таких злочинів, є цілком виправданим.

Загальна превенція корупційних злочинів, як свідчить міжнародний досвід, переважно досягається шляхом застосування покарання у виді позбавлення волі, у тому числі й на тривалі строки. Додаткового опрацювання потребує, як вбачається, застосування покарання до вагітних жінок і жінок, які мають дітей до 7 років, а також оптимізація караності злочинів у сфері службової діяльності невеликої та середньої тяжкості. Щодо останніх, то необхідно вивчити ефективність кожного із видів покарань, які передбачені за ці злочини, виключивши ті, які не відповідають характеру і ступеню суспільної небезпечності. Заміною цим видам покарань можуть стати громадські роботи як вид покарання. Додавимо, що це покарання є відчутним для «білокомірцевих злочинців», а у поєднанні з увагою до таких осіб у засобах масової інформації сприятиме досягненню мети спеціальної превенції.

Ключові слова: пеналізація злочинів, загальна превенція, спеціальна превенція.

Hutorova N.O. Penalization of crimes in the sphere of economic and service activities: search for optimal model

The article is dedicated to the problems of crimes penalization in the sphere of economic and service activities that are complicated and not resolved in the theory of criminal law, the so-called «white collars criminality».

The author believes that the current system of penalties for offenses in the sphere of economic activity and official activity as a result of many circumstances factors led resulted to virtual impunity for those who committed such crimes while actually tangible punishment the perpetrator intended primarily as a result of political decisions and (or) selective justice.

Typical description of «white collars criminality» shows that application of hard responsibility for these crimes is for gaining and general prevention, that taking into account level of corrupted Ukrainian economy, and also social danger of such crimes, is fully justified.

General prevention of corruption crimes, as international experience testifies, is mainly achieved through the punishment in the kind of imprisonment, including for long periods on the protracted terms. The punishment to the expectant mothers and women which have children to 7 years needs additional study and optimization of criminality crimes in the context of small and medium gravity.

It is necessary, regarding the latter, to examine the effectiveness of each of the penalties provided for those offenses, excluding those that do not correspond to the nature and degree of public danger. Replace these types of penalties can be a public works I kind of punishment. The punishment is notable «white collars criminality» and combined with attention to such people in the media will contribute to the objective of special prevention.

Keywords: penalization of offenses, general prevention, special prevention.

Дудоров О.О.

*доктор юридичних наук,
професор, Заслужений
діяч науки і техніки
України, завідувач кафедри
кримінального права та
правосуддя Запорізького
національного університету*

Письменський Є.О.

*доктор юридичних наук,
доцент, начальник кафедри
загальноюридичних
дисциплін Луганського
державного університету
внутрішніх справ імені Е.О.
Дідоренка*

Dudorov O.O.

*Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Science
and Technics of Ukraine,
Head of the Chair of
Criminal Law and Justice
of Zaporizhzhya National
University*

Pysmenskyu Y.O.

*Doctor of Law, Associate
Professor, Head of
Department of legal
disciplines of Lugansk State
University of internal affairs
named after E.O. Didorenko*

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОДНАКОВОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Транспорт є невід'ємною частиною сучасного суспільного життя, а безпека дорожнього руху – однією з глобальних проблем соціально-економічного характеру, що стоїть перед багатьма державами світу. Не є винятком і Україна, в якій аварії щорічно забирають життя понад 4 тис. осіб, а ще понад 30 тис. людей отримують травми; смертність на наших автомобільних шляхах у 2,5 рази вища порівняно з іншими європейськими країнами [1].

Найбільш розповсюдженим у сьогоднішній Україні транспортним злочином є передбачене ст. 286 Кримінального кодексу (далі – КК) порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Попри усталеність і традиційність кримінально-правової характеристики цього злочину його

кваліфікація не позбавлена труднощів, одним із свідчень чого слугує відсутність однаковості відповідної судової практики. Неоднаковому застосуванню положень кримінального закону в частині оцінки порушень правил безпеки дорожнього руху, крім усього іншого, сприяє недосконалість і суперечливість окремих положень Правил дорожнього руху (далі – ПДР), до яких відсилає бланкетна диспозиція ст. 286 КК, а також відсутність спеціального законодавчого регулювання необережного співзаподіяння, поняттям якого, як відомо, охоплюються ситуації, коли з об'єктивної сторони між дозлочинною поведінкою співзаподіювачів і спільним для них злочинним результатом має місце причинний зв'язок (як при співучасті), але із суб'єктивної сторони ці особи (на відміну від співучасті) діють необережно. На глибину накопиченого масиву проблем вказує і практика Верховного Суду України (далі – ВСУ), який за останні роки у своїх рішеннях неодноразово звертався до питань застосування ст. 286 КК.

Метою пропонованої статті є аналіз вказаних рішень ВСУ і формулювання на цій підставі та з урахуванням здобутків кримінально-правової доктрини (праці В.М. Білоконева, В.І. Касинюка, З.Г. Корчевої, М.Й. Коржанського, О.І. Коробеева, Б.О. Курінова, В.В. Лук'янова, В.А. Мисливого, І.М. Тяжкової та ін.) пропозицій, спрямованих на вдосконалення правозастосовної практики. Отже, звернемось до її матеріалів.

Керуючи автобусом, Ф. порушив ПДР і допустив зіткнення з мотоциклом під керуванням П., унаслідок чого останньому були спричинені тілесні ушкодження середньої тяжкості. Ф. перед виконанням розвороту ліворуч на своїй смузї руху не зайняв крайнього лівого положення, а знаходився в положенні, за якого перед виконанням розвороту він мав пересвідчитися в безпечності свого маневру і надати перевагу в русі транспортному засобу, який рухався в попутному напрямі за ним. Однак Ф. цих вимог ПДР не виконав, що і стало причиною настання ДТП. Вироком Вишгородського районного суду Ф. був засуджений за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Вважаючи, що суд неправильно розв'язав щодо нього питання про причинний зв'язок як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 286 КК, Ф. звернувся до ВСУ із заявою про перегляд винесеної щодо нього ухвали колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ).

При цьому всі винесені судові рішення містять чітку вказівку на порушення Ф. конкретних пунктів ПДР, на тяжкість отриманих потерпілим тілесних ушкоджень, а так само констатують наявність прямого причин-

ного зв'язку між порушенням винним ПДР і отриманням тілесних ушкоджень потерпілим. Щоправда, жодна судова інстанція не висловила з приводу особливостей встановлення причинного зв'язку, стверджуючи, що цей зв'язок є прямим. Наявність останнього викликала заперечення з боку захисту Ф. на тій підставі, що негативні для потерпілого П. наслідки настали унаслідок його неправомірної поведінки (включаючи перевищення встановленої швидкості руху), а не діяння Ф. Як показало ознайомлення з судовими рішеннями, на які посилався Ф. як на такі, що винесені у подібних кримінальних справах, за аналогічних обставин суди визнавали причиною настання суспільно небезпечних наслідків порушення, схожі з констатованими в діях водія мотоцикла П. Цікаво, що і авто-технічна експертиза, і суди визнали встановленим факт порушення потерпілим ПДР (п. 12.3), оскільки він мав можливість відвернути зіткнення з автобусом.

Даючи науковий висновок у справі щодо Ф., ми відзначили поширеність у судовій практиці випадків, коли суспільно небезпечні наслідки стають результатом спільних (проте неузгоджених між собою) дій різних учасників дорожнього руху – коли порушення правил безпеки з боку однієї особи, викликаючи порушення правил іншою особою, перебуває в причинному зв'язку із злочинним результатом. Такий причинний зв'язок носить опосередкований характер, однак і його достатньо для обґрунтування кримінальної відповідальності за злочин, караний за ст. 286 КК. В юридичній літературі вказується також на неспроможність теоретичної позиції, згідно з якою у випадку порушення правил безпеки руху транспорту кількома особами в причинному зв'язку із суспільно небезпечними наслідками, що настали, можуть знаходитись дії лише одного учасника дорожнього руху [2, с. 130–131; 3, с. 98].

В аналізованій ситуації кожен з водіїв транспортних засобів (автобуса і мотоцикла) допустив порушення ПДР, що врешті-решт призвело до спричинення тілесних ушкоджень одному з цих водіїв. Подумки виключивши з розглядуваного ланцюга подій діяння Ф. у вигляді порушення ним ПДР, переконуємось у тому, що без цього наслідок (тілесні ушкодження П.) не настав би. Ураховуючи, що порушення ПДР з боку Ф. призвело до спричинення тілесних ушкоджень П. (породило цей наслідок), кримінальній відповідальності має підлягати лише Ф. Адже тільки в його діянні містяться всі ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. У поведінці П., якій, на нашу думку, слід було дати адміністративно-правову оцінку, немає складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, через відсутність відповідних суспільно небезпечних наслідків: шкода

здоров'ю була заподіяна лише порушнику – тому, хто керував транспортним засобом, а не іншій особі.

Ф. мав рацію, коли в заяві про перегляд ухвали ВССУ вказував на неправильність твердження судів про прямий характер причинного зв'язку між порушенням ним ПДР і заподіянням шкоди здоров'ю П. Проте на остаточний висновок про те, що Ф. вчинив необережний злочин, передбачений ч. 1 ст. 286 КК, ця допущена судами неточність вплинути не могла. Адже в доктрині загальноновизнаним є той факт, що кримінально-правове значення має і опосередкований причинний зв'язок, коли в заподіяння злочинного результату втручається поведінка третіх осіб або інших зовнішніх сил.

Так, особливістю причинного зв'язку у злочинах проти безпеки руху або експлуатації транспорту визнається розповсюджена ускладненість цього зв'язку поведінкою самого потерпілого. При цьому, як слушно зазначається в літературі, у якій спеціально досліджується специфіка причинного зв'язку при вчиненні транспортних злочинів, вина потерпілого не усуває наявності причинного зв'язку; заподіяна шкода перебуває у причинному зв'язку як з порушенням правил, допущеним одним водієм транспортного засобу (тобто Ф.), так і з необачною поведінкою самого потерпілого [4, с. 288] (у нашому випадку – це П., який також порушив ПДР).

З огляду на викладене, ми не погодились із твердженням засудженого Ф. про те, що вчинене ним діяння у вигляді порушення ПДР не було причиною ДТП, оскільки не було необхідним і достатнім для настання суспільно небезпечних наслідків, передбачених ч. 1 ст. 286 КК, і безпосередньо ці наслідки не спричинило. Вказівка Ф. у цьому разі на необхідність як на характеристику причинного зв'язку є недоречною. Адже, як свідчить аналіз законодавства і судової практики, в багатьох умисних і в більшості необережних злочинів (включаючи транспортні) наслідки носять випадковий характер, тобто не є неминучим (закономірним) результатом вчиненого діяння, оскільки залежать від численних ситуативних факторів (до речі, за інформацією фахівців, нараховується 250 факторів, які породжують саме дорожньо-транспортні пригоди) [2, с. 128].

Таким чином, у випадках обопільного порушення ПДР, кожне з яких призводить до спричинення суспільно небезпечних наслідків, кримінальній відповідальності мають підлягати особи, у діяннях яких вбачаються всі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною частиною ст. 286 КК (такою особою в розглянутій вище ситуації є Ф.). Інші учасники дорожнього руху за наявності підстав повинні притягуватись до адміні-

стративної або цивільної відповідальності. У науці кримінального права викладений підхід не є новим [5, с. 21–22; 6, с. 20; 7, с. 131–132].

Судова палата у кримінальних справах ВСУ постановою від 24 січня 2013 р. відмовила в задоволенні заяви засудженого Ф. про перегляд ухвали колегії суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ щодо нього, але з міркувань, відмінних від наведених вище. Мотивуючи свою позицію, ВСУ зазначив, що в судових рішеннях, наданих для порівняння, встановлено, що винні під час керування транспортними засобами, рухаючись попереду, не займали на проїзній частині того положення, яке займав Ф. Відповідно, причинами настання цих ДТП були порушення інших правил дорожнього руху.

Ми погоджуємось із висновком ВСУ про те, що ВССУ як суд касаційної інстанції норму кримінального закону (ч. 1 ст. 286 КК) щодо скоєного Ф. застосував правильно. Наведене обґрунтування, щоправда, видається не зовсім вдалим, оскільки в самій постанові ВСУ відзначається подібність суспільно небезпечних діянь, щодо яких касаційними інстанціями ухвалювались порівнювані судові рішення. Як встановив ВСУ, ця подібність простежується за кількістю транспортних засобів, їх розташуванням на проїзній частині, схожістю напрямку руху і маневру, який мав виконувати транспортний засіб, що рухався попереду, тощо.

Згодом ВСУ неодноразово розглядав аналогічні казуси, коли йшлося про обопільне заподіяння суспільно небезпечних наслідків необережною поведінкою кількох учасників дорожнього руху. Але рішення, які приймалися, видаються суперечливими та, як наслідок, здатними ускладнити реалізацію завдання із забезпечення однаковості практики застосування ст. 286 КК.

Мова йде, зокрема, про справу щодо Р., засудженого за те, що, керуючи автомобілем, він порушив п. 12.3 ПДР і допустив зіткнення з автомобілем під керуванням Б., унаслідок чого останньому були спричинені тілесні ушкодження середньої тяжкості. Встановлено, що Б., своєю чергою, допустив порушення п. 10.1 ПДР. Так само, як і в попередньому випадку, усі винесені щодо Р. судові рішення (рішення Кам'янобрідського районного суду м. Луганська від 7 вересня 2012 року та Апеляційного суду Луганської області від 25 січня 2013 року, законність і обґрунтованість яких згодом було підтверджено ухвалою ВССУ від 24 грудня 2013 р.) містили чітку вказівку на порушення засудженим конкретного припису ПДР (діяння), на тяжкість отриманих потерпілим тілесних ушкоджень (наслідок), а так само констатували наявність причинного зв'язку між ними. Проте, на переконання Р., винуватим у вчиненні ДТП мав бути ви-

знаний потерпілий, адже саме його дії знаходилися в причинному зв'язку з наслідками, які настали.

Даючи науковий висновок у справі щодо Р., ми виходили з того, що в цій ситуації кожен з водіїв транспортних засобів допустив порушення ПДР, що і призвело до спричинення тілесних ушкоджень одному з них. Подумки виключивши з аналізованого ланцюга подій діяння Р. (порушення ним ПДР), ми переконались у тому, що без цього наслідок у вигляді тілесних ушкоджень Б. не настав би. Ураховуючи те, що порушення ПДР з боку Р. призвело до спричинення тілесних ушкоджень Б., ми писали, що кримінальній відповідальності мав підлягати лише Р. Адже тільки в його діянні містяться всі ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Вказали ми і на те, що Р. діяв з огляду на усвідомлюваний факт порушення ПДР з боку Б., який виявився у створенні небезпеки для руху, а отже, мав можливість реагувати на нього шляхом зниження швидкості автомобіля аж до його зупинки.

За результатами розгляду цієї справи Судова палата у кримінальних справах ВСУ у постанові від 20 листопада 2014 р. зазначила, що в ситуації, яка виникла на дорозі за участю автомобілів під керуванням потерпілого Б. і Р., перший, створивши небезпеку для другого, мав більше можливостей уникнути зіткнення, зупинивши свій автомобіль. Дії ж Р. не утворюють складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, оскільки в дорожній ситуації, яка склалась, він не міг передбачити і прорахувати те, пришвидшить, зупиниться чи змінить рух маневруючий автомобіль під керуванням Б. Відповідно, Р. не був спроможний зменшити швидкість автомобіля до повної зупинки, а тому вибрав інший (альтернативний, рівноцінний) варіант дій водія в цій ситуації – безпечний для інших учасників руху об'їзд перешкоди.

Отже, на думку ВСУ, для правильного застосування закону про кримінальну відповідальність у таких випадках ключовим є визначення характеру та черговості порушень, які вчинив кожен з учасників дорожнього руху. ВСУ звернув увагу і на те, що у випадку виникнення ДТП за участю декількох водіїв вирішення питання про наявність чи відсутність в їх діяннях складу злочину, передбаченого відповідною частиною ст. 286 КК, потребує встановлення причинного зв'язку між діянням (порушенням правил безпеки дорожнього руху) кожного з них та наслідками, що настали, тобто з'ясування ступеня участі (внеску) кожного з них у спричинення злочинного наслідку. У постанові ВСУ від 20 листопада 2014 р. відтворене і роз'яснення, наведене в п. 7 постанови Пленуму ВСУ від 23 грудня 2005 р. № 14 «Про практику застосування судами України зако-

нодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні порушення на транспорті». Йдеться про те, що в разі, коли суспільно небезпечні наслідки настали через порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту двома або більше водіями транспортних засобів, необхідно з'ясувати характер порушень, які допустив кожен із них, а також, чи не було причиною порушення зазначених правил одним водієм, їх недотримання іншим, і чи мав перший можливість уникнути ДТП та її наслідків. При цьому за певних умов виключається кримінальна відповідальність особи, яка порушила ПДР вимушено, через створення аварійної ситуації іншою особою, котра керувала транспортним засобом.

У підготовленому ВСУ Узагальненні практики розгляду судами кримінальних справ про злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту з цього приводу зазначається, що якщо учасник руху, який створив аварійну ситуацію, позбавив водія, котрий потрапив у таку ситуацію, можливості однозначно прогнозувати розвиток подій, це свідчить про те, що дії такого водія є вимушеними і не можуть вважатись суспільно небезпечними [8, с. 165]. Йдеться (треба так розуміти) про відсутність суспільно небезпечного діяння – обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу досліджуваного злочину. Подібної точки зору дотримується І.М. Тяжкова, яка пише, що водій не може нести кримінальну відповідальність за аварію, викликану діями іншого водія або аварійним станом дороги, за відсутності порушення ним ПДР – через відсутність суспільно небезпечного діяння [9, с. 130].

У цьому контексті звернемо увагу на те, що ВСУ у постанові від 20 листопада 2014 р., винесеній у справі Р., констатувавши відсутність складу злочину, передбаченого ст. 286 КК, на жаль, не конкретизував, яка (які) з ознак складу цього злочину відсутня (відсутні) в поведінці засудженого. З огляду на текст цієї постанови ВСУ і викладене вище, можна припустити, що йдеться про відсутність діяння (засуджений не порушував ПДР, оскільки не мав можливості реагувати на виявлену перешкоду без зіткнення). Щодо причинного зв'язку, то його наявність у суду сумнівів не викликала, хоч саме на відсутності цієї ознаки складу злочину наполягав Р., звертаючись до ВСУ.

Цікаво, що при перегляді справи стосовно Р. ВССУ, керуючись логікою міркувань, викладеною в постанові ВСУ від 20 листопада 2014 р., і зважаючи на обов'язковість рішень ВСУ, ухвалив закрити справу через відсутність у поведінці Р. складу злочину. Це рішення (ухвала від 7 квітня 2015 р.) так само, як і згадана постанова ВСУ, не містить чіткої вказівки

щодо того, яка сама ознака складу злочину, передбаченого ст. 286 КК, відсутня в розглянутій ситуації.

Згодом, у справі щодо Б. за подібних фактичних обставин (за встановленого обоюстороннього порушення ПДР у тому числі за участю потерпілого) ВСУ приймає інше рішення – про наявність складу аналізованого злочину. Б. був засуджений за те, що при виникненні небезпеки для руху у вигляді пішохода Т., яку він об'єктивно спроможний був виявити, негайно не вжив заходів для зменшення швидкості аж до зупинки транспортного засобу, відвернув ліворуч і допустив наїзд на смузі зустрічного руху на потерпілого, який перетинав проїзну частину вулиці у невстановленому для руху пішоходів місці та який унаслідок ДТП отримав тяжкі тілесні ушкодження.

Цікаво, що в обґрунтування своєї позиції засуджений спирався, зокрема, на правову позицію, викладену ВСУ в згаданій постанові від 20 листопада 2014 р. у справі щодо Р., наполягаючи на відсутності складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК, і на тому, що винуватим у вчиненні ДТП є потерпілий, оскільки саме його дії знаходяться в причинному зв'язку з наслідками, які настали. Положення про відсутність у діях водія автомобіля складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК, аргументується і у висновку у справі Б., підготовленому співробітниками Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Харківські правознавці виходили з того, що згідно з ПДР пішохід є учасником дорожнього руху і має неухильно виконувати приписи цих правил, а водій автомобіля Б. вправі був розраховувати на те, що інший учасник дорожнього руху (пішохід) виконає вимоги ПДР.

У постанові Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 18 червня 2015 р., якою було відмовлено в задоволенні заяви засудженого, вказується на те, що формально вимога п. 12.3 ПДР дає можливість водію вибрати один із кількох варіантів реагування на виявлену перешкоду під час руху. Водночас вибір виду поведінки не може бути абсолютно довільним і залежати лише від розсуду водія, оскільки маневр водія, який вирішить об'їхати перешкоду, не повинен створювати небезпеку для інших учасників руху. Причиною настання суспільно небезпечного наслідку (травмування потерпілого Т.) був визнаний невинуватий маневр, здійснений водієм транспортного засобу Б. у конкретній дорожній ситуації.

Порівнявши викладену правову позицію з підходом, зайнятим щодо кваліфікації дій Р., можна стверджувати про відсутність уніфікованого підходу ВСУ в частині кримінально-правової оцінки порушень ПДР,

обопільно допущених кількома учасниками дорожнього руху. Очевидно, що плутанина, яка виникла, за умов обов'язковості правових позицій ВСУ здатна негативним чином вплинути на забезпечення однаковості судової практики, сприяння чому є одним із ключових завдань ВСУ. Підтвердженням сказаному є справа щодо К., засудженого за ч. 1 ст. 286 КК, розглядаючи яку ВСУ фактично повернувся до підходу, зайнятого в справі щодо Р.

Керуючи автомобілем, К. порушив ПДР і допустив зіткнення з мопедом під керуванням Б., унаслідок чого останньому були спричинені тілесні ушкодження середньої тяжкості. Спираючись на позицію, викладену в справі щодо Р., до ВСУ звернувся заступник Генерального прокурора України, на думку якого ВССУ, на відміну від ухваленого в зазначеній справі рішення, неправильно розв'язав питання про наявність у вчиненому К. складу злочину, передбаченого ст. 286 КК. Заявник стверджував, що потерпілий також допустив порушення вимог ПДР і що саме такі дії перебувають у причинному зв'язку із суспільно небезпечними наслідками, які настали.

Судова палата у кримінальних справах ВСУ погодилась із такою аргументацією, вказавши у постанові від 5 листопада 2015 р. на порушення потерпілим вимог пунктів 10.1, 16.11 та дорожнього знаку 2.1 ПДР і на те, що потерпілий мав технічну можливість запобігти зіткненню з автомобілем під керуванням К. Було констатовано, що у справі К. суди нижчих інстанцій не з'ясували того, хто з водіїв та якими діями створив небезпечну дорожню обстановку, а далі – аварійну ситуацію (хоч, як правило, в причинному зв'язку з наслідками знаходяться порушення правил безпеки руху з боку того водія, який створив аварійну ситуацію), хто з них мав більшу можливість уникнути зіткнення, чи міг К. передбачити і прорахувати дії потерпілого. Не було враховано і п. 1.4 ПДР, згідно з яким кожний учасник дорожнього руху має право розраховувати на те, що інші учасники виконають ці Правила. Відповідно, К., наближаючись по головній дорозі до перехрестя, маючи перевагу в його перетинанні, вправі був розраховувати на те, що водій мопеда, який рухався по другорядній дорозі, виконає вимоги ПДР і дасть дорогу його автомобілю.

У постанові від 5 листопада 2015 р. ВСУ не лише скасував судові рішення, винесені у справі К., а і сформулював таку правову позицію: у випадку ДТП за участю декількох водіїв для вирішення питання про наявність чи відсутність в їхніх діях складу злочину, передбаченого відповідною частиною ст. 286 КК, необхідно встановити причинний зв'язок між діями (порушенням правил безпеки дорожнього руху) кожного з

них та наслідками, що настали, дослідити характер та черговість порушень, які вчинив кожен із водіїв, хто з них створив небезпечну дорожню обстановку (аварійну ситуацію), тобто з'ясувати ступінь участі кожного у спричиненні злочинного наслідку. При цьому виключається кримінальна відповідальність особи, яка порушила ПДР вимушено, через створення аварійної ситуації іншою особою, яка керувала транспортним засобом.

Повертаючись до питання про кваліфікацію дій К., відзначимо, що, на нашу думку, водій автомобіля К. мав технічну можливість попередити зіткнення з мопедом шляхом застосування екстреного гальмування, однак цього не зробив, порушивши у такий спосіб п. 12.3 ПДР. Звідси впливає наявність у поведінці К. суспільно небезпечного діяння як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. На користь такого твердження вкажемо на те, що водій транспортного засобу під час керування ним повинен бути максимально уважним, зобов'язаний не лише враховувати нормальні (ординарні) обстановку та умови руху, а і бути готовим до різних випадковостей, до своєчасного реагування на швидкі, несподівані зміни дорожньої обстановки тощо [10, с. 70]. ПДР (зокрема, п. 12.3) чітко фіксують, що водій зобов'язаний вжити заходів для попередження ДТП і в тому разі, коли небезпека (інакше кажучи, аварійна ситуація) створена не ним, а іншим учасником дорожнього руху. Тому нам складно повністю погодитись з О.Д. Сітковською, на думку якої та обставина, що водій, потрапивши у створену не ним аварійну ситуацію, не зміг попередити настання тяжких наслідків, не може бути поставлена йому у провину, оскільки ступінь передбачуваності оператора завжди базується на припущенні про дотримання всіма учасниками експлуатації джерел підвищеної небезпеки належних приписів безпеки [11, с. 178].

Водночас тут, мабуть, не буде зайвим зауважити, що існуючі формулювання ПДР допускають такі тлумачення, які при бажанні фактично завжди дозволяють констатувати порушення їх вимог (традиційні висловлювання з процесуальних документів є такими: проявив неухважність, не врахував дорожню обстановку і стан транспортного засобу, не вибрав безпечної швидкості руху, не дотримався безпечної дистанції, вчасно не вжив заходів до зменшення швидкості аж до зупинки транспортного засобу тощо). Погоджуємось із висловленою в літературі думкою про те, що юристи, зайняті аналізом і застосуванням статей КК про транспортні злочини, повинні бути зацікавлені в тому, щоб ставити перед укладачами підзаконних нормативних актів завдання такого їх редагування, яке б дозволяло з найбільшою визначеністю встановлювати ознаки злочи-

нів, спираючись на ці нормативи [12, с. 30–31]. Разом з тим мають рацію дослідники, які вказують на безпідставність такого обвинувачення в скоєнні досліджуваного транспортного злочину, яке ґрунтується лише на можливості попередити суспільно небезпечні наслідки без з'ясування при цьому обов'язку в конкретній дорожній ситуації [6, с. 17].

Вивчення рішень Тернівського районного суду м. Кривого Рогу від 15 серпня 2014 р. та Апеляційного суду Дніпропетровської області від 5 листопада 2014 р., законність і обґрунтованість яких згодом було підтверджено ухвалою ВССУ від 26 травня 2015 р., дало нам змогу відзначити і те, що між порушенням правил безпеки дорожнього руху, допущеним К., і наслідками у вигляді середньої тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяними потерпілому Б., наявний причинний зв'язок. До речі, у своїй постанові від 5 листопада 2015 р. ВСУ закидає суду касаційної інстанції те, що останній погодився з висновками судів нижчих інстанцій про те, що дії К. перебувають у причинному зв'язку з наслідками, залишивши поза увагою той факт, що і дії потерпілого, пов'язані з порушенням ПДР, також перебувають у причинному зв'язку з наслідками. Виходить, що ВСУ фактично погодився з наявністю причинного зв'язку в тому числі між порушенням ПДР з боку К. і суспільно небезпечними наслідками, які настали для потерпілого Б. Отже, і в цьому разі мав місце випадок, коли суспільно небезпечні наслідки були породжені в результаті такого собі кумулятивного (інтегративного) впливу діянь кількох суб'єктів – порушників ПДР. За таких обставин правильність твердження ВСУ про відсутність у вчиненому К. ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, викликає сумнів.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про відсутність у сучасній судовій практиці усталеної позиції з питання про кваліфікацію злочину, передбаченого ст. 286 КК, у ситуаціях обопільного порушення правил безпеки дорожнього руху кількома учасниками такого руху при тому, що в юридичній літературі ця кримінально-правова проблема належить до числа вирішених. Вважається, що якщо два або більше водія транспортних засобів (хоча точніше в цьому разі говорити про двох чи більше учасників дорожнього руху, бо тут може фігурувати, наприклад, і несумлінний пішохід) порушили правила безпеки дорожнього руху, що спричинило наслідки, передбачені КК, вони підлягають кримінальній відповідальності за наявності в діянні кожного з них всіх ознак складу відповідного злочину. На нашу думку, приблизно такий вигляд повинна мати, умовно кажучи, перша частина правової позиції ВСУ з розглянутої проблеми. Вже далі варто вести мову про з'ясування ролі кожного

порушника ПДР у спричиненні спільного для них злочинного наслідку і про кримінально-правову оцінку дій того учасника дорожнього руху, вимушена поведінка якого стала результатом створення іншим учасником дорожнього руху аварійної ситуації. При цьому учасника дорожнього руху, який не мав технічної можливості уникнути зіткнення, некоректно називати, як це робить ВСУ, порушником ПДР.

1. *Smiyan N. Yak pokrashchytu bezpeku na dorohakh. Vidpovid' na tse zapytannya shukaly uchasnyku parlament-s'kykh slukhan' / N. Smiyan // Holos Ukrayiny. – 25 hrudnya 2015 r. – # 245.*
2. *Korobeev A.Y. Transportnye prestuplenyya / A.Y. Korobeev. – SPb. : Yzd-vo «Yurydycheskyy tsentr Press», 2003. – 406 s.*
3. *Kasynyuk V.I. Kryminal'na vidpovidal'nist' viys'kovosluzhbovtziv za porushennya pravyl vodinnya abo ekspluatatsiyi mashyn / V.I. Kasynyuk, V.M. Bilokonev. – Zaporizhzhya : vydavets' Hlazunov S.O., 2011. – 231 s.*
4. *Malynyn V.B. Prychynnaya svyaz' v uholovnom prave / V.B. Malynyn. – SPb. : Yzd-vo «Yurydycheskyy tsentr Press», 2000. – 316 s.*
5. *Kasynyuk V.Y. Voprosy kvalyfykatsyy transportnykh prestuplenyy : ucheb. posobyе / V.Y. Kasynyuk, Z.H. Korcheva. – K. : UMK VO, 1988. – 71 s.*
6. *Korzhan's'ky M.Y. Kvalifikatsiya avtotransportnykh zlochyniv / M.Y. Korzhan's'ky, V.A. Myslyvyu. – K. : Yurinkom Inter, 1996. – 80 s.*
7. *Yany P. Zaklyuchenye / P. Yany // Uholovnoe pravo. – 2003. – # 1. – S. 131–132.*
8. *Sudova praktyka Verkhovnoho Sudu Ukrayiny u kryminal'nykh spravakh. Ofitsiyne vydannya. Vidp. red. P.P. Pylypchuk. – K. : Vydavnychyy Dim «In Yure», 2006. – 391 s.*
9. *Tyazhkova Y.M. Neostorozhnye prestuplenyya s yspol'zovanyem ystochnykov povyshennoy opasnosti / Y.M. Tyazhkova. – SPb. : Yzd-vo «Yurydycheskyy tsentr Press», 2002. – 278 s.*
10. *Kurynov B.A. Avtotransportnye prestuplenyya (kvalyfykatsyya y nakazanye) / B.A. Kurynov. – M. : Yuryd. lyt., 1970. – 224 s.*
11. *Sytkovskaya O.D. Uholovnyy kodeks Rosyyskoy Federatsyy : psykholohycheskyy kommentaryu / O.D. Sytkovskaya. – M. : Volters Kluver, 2009. – 192 s.*
12. *Luk'yanov V.V. Problemy kvalyfykatsyy dorozhno-transportnykh prestuplenyy / V.V. Luk'yanov. – M. : Yuryd. lyt., 1979. – 168 s.*

Дудоров О.О., Письменський Є.О. Проблеми кримінально-правової кваліфікації порушень правил безпеки дорожнього руху в контексті забезпечення однаковості судової практики

Статтю присвячено аналізу підходів Верховного Суду України щодо кримінально-правової оцінки порушень правил безпеки дорожнього руху, обопільно допущених кількома учасниками дорожнього руху, кожне з яких призводить до спричинення суспільно небезпечних наслідків. З'ясовано відповідну правозастосовну невизначеність, яка пояснюється недосконалістю окремих положень Правил дорожнього руху та яка може слугувати додатковим аргументом на користь поглибленого доктринального опрацювання і законодавчого врегулювання необережного співзаподіяння.

Показано, що в розглядуваній ситуації найбільші складнощі виникають при встановленні таких об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 286 Кримінального кодексу України, як діяння та причинний зв'язок. Встановлено, що наявний у випадках обопільного порушення правил дорожнього руху причинний зв'язок носить чітко виражений опосередкований характер, однак і його достатньо для обґрунтування кримінальної відповідальності за аналізований транспортний злочин.

На переконання авторів статті, плутанина, яка виникла з розглядуваної кримінально-правової проблеми за умов обов'язковості правових позицій Верховного Суду України, здатна негативним чином вплинути на забезпечення однаковості судової практики (до речі, вельми розповсюдженої), сприяння чому є одним із завдань цього Суду. Підтримано сформульовану в юридичній літературі теоретичну позицію, згідно з якою якщо два або більше учасники дорожнього руху (зокрема, кілька водіїв транспортних засобів) порушили правила безпеки дорожнього руху, що спричинило наслідки, передбачені кримінальним законом, то всі вони повинні підлягати кримінальній відповідальності за наявності в діянні кожного з них ознак складу злочину, передбаченого відповідною статтею Кримінального кодексу України. Висловлено думку про те, що в подібному ключі Верховний Суд України і повинен врешті-решт сформулювати свою правову позицію з питання кримінально-правової кваліфікації обопільних порушень правил безпеки дорожнього руху з боку кількох учасників дорожнього руху.

Ключові слова: кваліфікація, склад злочину, причинний зв'язок, безпека дорожнього руху, суспільно небезпечні наслідки, обопільні порушення.

Dudorov O.O., Pismensky Y.O. Issues of Criminal Law Qualification of Traffic Safety Violations in the Context of Providing Judicial Practice Uniformity.

The article involves analyses of the approaches of the Supreme Court of Ukraine on the criminal law assessment of traffic safety violations that have been mutually committed by several traffic participants, each of which resulted in causing socially dangerous consequences. Appropriate enforcement uncertainty is comprehended; it is explained to some degree by the imperfection of certain provisions of the Traffic

Regulations and can serve as an additional argument in favor of in-depth doctrinal study of the careless mutual committing issue.

It is demonstrated that the greatest difficulties arise upon establishing criminal act and causal relationship as objective elements of a crime under Article 286 of the Criminal Code of Ukraine. Causal relationship that is available in situations of dual traffic violations has clearly defined indirect nature; however, it is sufficient to justify criminal liability for traffic offense.

According to the authors of this Article, confusion that arose from the examined criminal law issue under conditions of mandatory legal positions of the Supreme Court of Ukraine, is capable of having negative impact on the enforcement of uniformity of judicial practice (which is, by the way, very widespread), promotion of which is one of this Court's goals. Theoretical position, that is formulated in legal literature, and according to which if two or more traffic participants (multiple drivers, in particular) have violated traffic safety rules that resulted in consequences under criminal law, they should be subjected to criminal liability in the presence of all elements of crime under Article of the Criminal Code of Ukraine. A point of view is expressed that in the same manner the Supreme Court of Ukraine should finally formulate its legal position on the issue of criminal law qualification of reciprocal traffic safety violations caused by several traffic participants.

Keywords: qualification, set of the crime, causation, traffic safety, socially dangerous consequences, mutual violations.

Ємельянов В.Т.

*доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри
кримінально-правових
дисциплін Харківського
національного університету
внутрішніх справ*

Коростиленко А.В.

*в.о.начальника наукової
лабораторії № 3
Національної академії
Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук*

Emelyanov V.P.

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department
of Criminal Law courses,
Kharkiv National University of
Internal Affairs*

Korostylenko A.V.

*Head Assistant of laboratory
number 3 of the National
Academy of Security Service of
Ukraine, Doctor of Law*

ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ДОДАТКОВОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИЗМУ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Входження України у міжнародне співтовариство потребує вдосконалення її законодавства, особливо у світлі тих міжнародно-правових документів, до яких наша держава офіційно приєдналася. Зокрема, Законом України від 3 липня 2006 року № 54–V ратифікована Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року, а 28 жовтня 2015 року Україна підписала Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму. Відповідно до ст. 1 цього Протоколу, його метою є доповнення Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму положеннями стосовно криміналізації діянь, описаних у статтях 2 – 6 цього Протоколу, збільшення зусиль Сторін у запобіганні тероризму і його негативним наслідкам стосовно повного здійснення прав людини, зокрема права на життя, як заходами, вжитими на національному рівні, так і шляхом міжнародного співробітництва.

Тому виникає необхідність у порівнянні положень національного кримінального законодавства з положеннями цього Протоколу з метою встановлення ступеню відповідності положень Кримінального кодексу

України міжнародним стандартам та здійснення вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за терористичні діяння.

Отже, у статтях 2 – 6 Додаткового протоколу йдеться про наступне.

У статті 2 пропонується встановити відповідальність за участь у терористичній організації або групі й вказується, що «участь у терористичній організації або групі» означає участь у діяльності організації або групи з метою вчинення чи сприяння вчиненню одного або декількох терористичних злочинів цією організацією чи групою.

У Кримінальному кодексі України вже має місце склад злочину, передбачений ст. 258-3, який встановлює відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так саме організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичній групі чи терористичній організації. Але в антитерористичній літературі постійно звертається увага на то, що в контексті положень КК України термін «терористичні групи» у даному випадку є невдалим, оскільки відповідно до частин 1 – 3 ст. 28 КК розрізняються три види злочинних груп: 1) група осіб-виконавців без попередньої змови між собою, 2) група осіб за попередньою змовою та 3) організована група, а окремій криміналізації згідно з основоположними канонами кримінально-правової науки можуть підлягати лише організовані злочинні угруповання. Тому пропонується термін «терористичні групи» у цієї статті КК змінити на термін «організовані терористичні групи».

У статті 3 пропонується встановити відповідальність за проходження навчання тероризму і вказується, що для цілей цього Протоколу, «проходження навчання тероризму» означає отримання інструкцій, включаючи набуття знань чи практичних навичок, від іншої особи стосовно виготовлення або використання вибухових речовин, вогнепальної чи іншої зброї або шкідливих чи небезпечних речовин або стосовно інших специфічних методів чи технічних засобів з метою вчинення або сприяння вчиненню терористичного злочину. Аналога такого складу злочину у КК України поки що не існує, тому вважається за доцільне доповнити Кодекс новою статтею, в якій передбачити відповідальність за проходження навчання тероризму з метою вчинення або сприяння вчиненню терористичного злочину. Але якщо у Кодексі буде окремий склад злочину про відповідальність за проходження навчання тероризму, то цілком зрозуміло, що повинен бути тоді й окремий склад про відповідальність за здійснення навчання тероризму. У чинному КК України відповідальність у ст. 258-4 встановлена лише за навчання особи з метою вчинення терористичного

акту, при цьому - в альтернативному порядку разом з ознаками інших діянь, спрямованих на сприяння. Отже, доцільно виключити ознаки навчання тероризму з конструкції ст. 258-4 КК України та передбачити їх у новій окремій статті КК, як це рекомендується здійснити у ст. 7 основного тексту Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, де вказується, що для цілей цієї Конвенції термін «навчання терористичній діяльності» означає надання інструкцій стосовно виготовлення або використання вибухових речовин, вогнепальної чи іншої зброї або шкідливих чи небезпечних речовин або стосовно інших методів та способів для вчинення або сприяння вчинення терористичному злочину зі знанням того, що навички, які надаються, призначені для використання із цією метою.

Стаття 4 Додаткового протоколу пропонує криміналізацію виїзду за кордон з терористичною метою, вказуючи, що «виїзд за кордон з терористичною метою» означає виїзд особи до держави, громадянином якої вона не є і яка не є місцем постійного проживання такої особи, з метою вчинення, сприяння або участі у терористичному злочині, чи здійснення або проходження навчання тероризму. Вважаємо, що така новела також повинна бути реалізована у Кримінальному кодексі України шляхом доповнення його змісту новою окремою статтею про відповідальність за виїзд за кордон з терористичною метою.

Стаття 5 Протоколу вказує на необхідність криміналізації фінансування виїзду за кордон з метою терористичної діяльності. Для імплементації цих положень немає необхідності доповнювати КК України якоюсь новою статтею, бо достатньо буде з урахуванням положень ст. 5 Протоколу вдосконалити конструкцію ст. 258-5 КК України, що передбачає відповідальність за фінансування тероризму.

Таким же чином доцільно здійснити імплементацію положень, що містяться у ст. 6 цього Протоколу стосовно криміналізації таких діянь як організація чи сприяння іншим способом виїзду за кордон з метою терористичної діяльності, а саме, з урахуванням цих положень вдосконалити конструкцію ст. 258-4 КК та передбачити відповідальність за сприяння тероризму, а не тільки за сприяння вчиненню терористичного акту.

Тут слід зауважити, що у статтях 258-1, 258-2, 258-4 КК України всупереч положенням Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму та Додаткового протоколу помилково використовується вкрай вузький термін «терористичний акт», тоді як у зазначених міжнародних документах йдеться про «терористичні злочини» та «терористичну діяльність». Тому необхідно у вказаних статтях КК України термін «терористичний акт» змінити на термін «терористичний злочин», оскільки відповідно до чин-

ного КК України терміном «терористичний акт» охоплюються лише ті діяння, які передбачені ст. 258 КК, тоді як коло терористичних злочинів не вичерпується лише терористичними актами і включає багато інших злочинів, вчинених з терористичною метою, на що прямо вказується у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638 – IV, коли надається визначення тероризму та терористичного акту. Але й у цьому Законі всупереч попереднім визначенням у ст. 1, коли надається визначення терористичної діяльності, то ознаки такої діяльності також фактично зводяться до терористичних актів, залишаючи поза увагою багато інших терористичних діянь, як криміналізованих, так і некриміналізованих. Тому у визначенні терористичної діяльності, що міститься у ст. 1 цього Закону, термін «терористичні акти» необхідно змінити на термін «терористичні діяння», тобто на ще більш широкий термін, ніж «терористичні злочини», оскільки цей Закон спрямований на протидію не тільки криміналізованим, але й некриміналізованим терористичним діянням.

Одними з таких некриміналізованих діянь є пропаганда і поширення ідеології тероризму, яке визначене статтею 1 указанного Закону як вид терористичної діяльності. Однак, відсутність у КК України окремого складу злочину, який передбачав би відповідальність за пропаганду і поширення ідеології тероризму навряд чи можна вважати оптимальним варіантом. Таке становище перш за все породжує суперечливості у кримінальному законі, оскільки, наприклад, фінансування пропаганди і поширення ідеології тероризму згідно зі ст. 258-5 КК тягне кримінальну відповідальність, а саме профінансоване терористичне діяння не є кримінально караним. До того ж суспільна небезпечність пропаганди і поширення тероризму є надзвичайно високою, особливо у сучасний період розвитку світової спільноти, оскільки пропаганда та поширення ідеології тероризму тісно пов'язана й передує терористичним злочинам. По суті, це діяння «обслуговує» терористичні злочини, ідеологічно обґрунтовує їхнє вчинення. Тому, з метою узгодження норм українського законодавства з існуючими міжнародно-правовими документами вважаємо за необхідне здійснити криміналізацію пропаганди і поширення ідеології тероризму, передбачивши ознаки цього діяння в окремій статті Кримінального кодексу України.

Смельянов В. П., Коростиленко А. В., Питання імплементації положень Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму у законодавство України

Автор зауважує, що входження України у міжнародне співтовариство потребує вдосконалення її законодавства, особливо у світлі тих міжнародно-правових документів, до яких наша держава офіційно приєдналася. Зокрема, Законом України від 3 липня 2006 року № 54-V ратифікована Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року, а 28 жовтня 2015 року Україна підписала Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму.

На переконання авторів статті, необхідно у КК України необхідно термін «терористичний акт» змінити на термін «терористичний злочин», оскільки відповідно до чинного КК України терміном «терористичний акт» охоплюються лише ті діяння, які передбачені ст. 258 КК, тоді як коло терористичних злочинів не вичерпується лише терористичними актами і включає багато інших злочинів, вчинених з терористичною метою.

На думку авторів, одними з найнебезпечнішим є пропаганда і поширення ідеології тероризму, однак у КК України відсутній окремий склад злочину, який передбачав би відповідальність за пропаганду і поширення ідеології тероризму. Таке становище перш за все породжує суперечливості у кримінальному законі, оскільки, фінансування пропаганди і поширення ідеології тероризму згідно зі ст. 258-5 КК тягне кримінальну відповідальність, а саме профінансоване терористичне діяння не є кримінально караним.

Тому, з метою узгодження норм українського законодавства з існуючими міжнародно-правовими документами вважаємо за необхідне здійснити криміналізацію пропаганди і поширення ідеології тероризму, передбачивши ознаки цього діяння в окремій статті Кримінального кодексу України.

Ключові слова: імплементація, терористичний акт, терористичний злочин, пропаганда.

Yemelyanov V.P., Korostilenko A.V. The implementation of the provisions of the Additional Protocol to the European Convention for the Terrorism Prevention in the legislation of Ukraine

The author notes that the entry of Ukraine into the international community needs to improve of its legislation, particularly in the light of international legal instruments to which our state officially joined to. In particular, the Law of Ukraine dated July 3, 2006 № 54-V ratified the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism from May, 16, 2005, and on October, 28, 2015 Ukraine signed the Additional Protocol to the European Convention about prevention of terrorism.

According to the authors of the article, it is necessary to change the term «act of terrorism» on a term «terrorist crime» in the Criminal Code of Ukraine. According to the current Criminal Code of Ukraine the term «terrorist act» covered only those acts that under art. 258 of the Criminal Code, while the range of terrorist offenses is not confined only to include terrorist acts and include many other crimes committed with a terrorist purpose.

According to the authors, one of the most dangerous is propaganda to promote and spread the ideology of terrorism, but the Criminal Code of Ukraine is not a

separate offense envisaging responsibility for promoting and spreading the ideology of terrorism. This situation primarily generates contradictions in the criminal law, because of funding and propaganda spread the ideology of terrorism in accordance with art. 258-5 of the Criminal Code entails criminal liability and is funded terrorist act is not a criminal offense.

Therefore, in order to harmonize the norms of Ukrainian legislation with the existing international legal instruments consider it necessary to implement the criminalization of propaganda and spread the ideology of terrorism, providing signs the act in a separate article of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: implementation, terrorist act, terrorist crime propagation.

Житний О.О.

*Харківський національний
університет імені В.
Н. Каразіна, професор
кафедри кримінально-
правових дисциплін, доктор
юридичних наук, професор*

Zhytnyy O.O.

*Kharkiv National University
named after V.N.Karazin,
professor of chair of criminal
disciplines, Doctor of Law,
Professor*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ВІД ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Давність (злочину та вироку) як обставина (підстава), що зумовлює звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання, відома українському кримінальному праву не перше століття. Віднедавна, після появи в зазначеній галузі інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, положення щодо давності зазнали доповнень: згідно зі ст. 96-5 Кримінального кодексу України (далі – КК)[1] юридична особа звільняється від застосування до неї таких заходів, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою будь-якого з передбачених у ст. 96-3 КК злочину, і до дня набрання вироком законної сили, минув певний період часу, в який не виникало обставин, які негативно вплинули на перебіг давності.

Закінчення строків давності є поки що єдиною правовою підставою звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру. Зважаючи на незначний час існування ст. 96-5 КК і передбаченої нею законної форми зняття кримінально-правових обмежень з юридичної особи (втім, як і всього інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб), в судовій практиці поки що не було зафіксовано випадків застосування цього різновиду «абсолюції». Водночас, сприймаючи приписи розділу XIV-1 Загальної частини КК вже не як перспективу розвитку кримінального закону, а як цілком реально існуючий компонент нормативного забезпечення кримінально-правової політики України, слід активізувати обговорення деталей, особливостей і можливих проблем застосування його норм. Однією з таких актуальних проблем є реалізація положень щодо давності як підстави звільнення

юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру.

Зміст ст. 96-5 КК багато в чому повторює приписи про давність, які містить «базова» норма про давність злочину – ст. 49 КК. Це стосується, зокрема, передбачених у їх частинах перших зумовлених ступенем тяжкості вчиненого злочину (диференційованих) розмірів строків давності, положень про зупинення і переривання перебігу давності (ч.ч. 2, 3 ст. 49 та ч.ч. 2, 3 ст. 96-5 КК), правил обчислення її строків. У зв'язку із цим можна припустити, що саме норма про давність злочину для законодавця була «зразком» щодо новели, яка розглядається.

Початком перебігу аналізованого виду давності є день вчинення уповноваженою особою юридичної особи будь-якого злочину, зазначеного у статті 96-3 КК. Закінчується він за умови, що після цього юридичного факту минув час, який дорівнює встановленому в ч. 1 ст. 96-5 КК диференційованому строку (тривалістю у три, п'ять, десять або п'ятнадцять років), і в цей період не набрав законної сили вирок суду за вчинення злочину. Мається на увазі вирок, яким особа засуджується за вчинення злочину, зазначеного у ст. 96-3 КК (адже згідно з п. 2 ч. 4 ст. 374 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) рішення про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру виносяться у вирок суду у разі визнання фізичної особи винуватою[2]).

Порівняння ст. 49 та ст. 96-5 КК дозволяє виявити низку відмінностей кримінально-правової давності правопорушення фізичної й юридичної особи. Не всі з них свідчать на користь висновку про досконалість і завершеність останнього з цих приписів. Так, щодо давності злочину законом (ст. 49 КК) встановлено два різновиди її строків: 1) диференційований (індивідуальний) – визначений кримінальним законом з урахуванням ступеню суспільної небезпечності злочину період часу після його вчинення, впродовж якого особа не ухиляється від слідства або суду, й закінчення якого може тягти відмову держави від реалізації кримінальної відповідальності, якщо в цей час не набрав законної сили обвинувальний вирок суду та 2) недиференційований (універсальний) – визначений кримінальним законом не пов'язаний зі ступенем тяжкості вчиненого п'ятнадцятирічний термін, закінчення якого після вчинення злочину може тягти відмову держави від реалізації кримінальної відповідальності особи, що ухиляється від досудового слідства або суду, якщо в цей період не набрав законної сили обвинувальний вирок суду щодо цього злочину й вона не вчинила нового особливо тяжкого, тяжкого чи серед-

ньої тяжкості злочину. У ст. 96-5 КК (для правопорушень, вчинених від імені та в інтересах юридичних осіб) недиференційованого строку давності не передбачено. Це означає, таким чином, що у разі ефективного, успішного ухилення фізичної особи від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів досудового слідства та суду (коли її місцезнаходження так і не буде ними встановлено, і зупинений перебіг давності не відновиться) питання про давність застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи має лишатись актуальним безстроково. Таке рішення законодавця ставить у нерівні умови різних суб'єктів кримінально-правових відносин – індивідуального (фізичну особу) й колективного (юридичну особу). Не відповідає воно й міжнародно-правовим стандартам боротьби з корупційними злочинами, які послужили основою для впровадження інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Так, в ст. 29 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 р. Держави-учасниці зобов'язуються встановлювати відповідно до свого внутрішнього права тривалий строк давності для порушення провадження щодо будь-яких злочинів, що визначені цією Конвенцією, і встановлювати більш тривалий строк давності або можливість призупинення плину строку давності (але не нескінченний такий строк – О. Ж.) у випадках, коли особа, підозрювана у вчиненні злочину, ухиляється від правосуддя[3].

Згідно із ч. 5 ст. 49 КК давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у ст.ст. 109–114-1 КК, злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених у ст.ст. 437-439 КК й у ч. 1 ст. 442 КК. Як бачимо, в цьому переліку містяться й ті злочини, вчинення яких агентом юридичної особи від її імені та в інтересах є, згідно із п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК, підставами для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру (маються на увазі посягання, передбачені у ст.ст. 109, 110, 113, 437, 438, 442 КК). Однак, імперативна підстава незастосування давності до юридичних осіб в КК не передбачена. Отже, якщо фізична особа за вчинення злочинів, передбачених ст. 49 КК, не може бути звільнена від застосування до неї кримінальної відповідальності за давністю, то юридичні особи перебувають у більш привілейованому становищі – звільнення їх від застосування заходів кримінально-правового характеру, залежно від тяжкості вчиненого злочину, має відбутись через певний період часу.

Недосконалим є передбачений в ч. 3 ст. 96-5 КК спосіб визначення підстави переривання перебігу давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру як повторного вчинення

агентом юридичної особи будь-якого злочину, зазначеного у ст. 96-3 КК. Якщо пов'язувати зміст цієї обставини з положеннями про повторність злочину, визначеними у ст. 32 КК, то вона має розумітись як вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу (так звана «чиста» повторність), або як вчинення двох чи більше злочинів, передбачених різними статтями КК (так звана «змішана» повторність) – у випадках, передбачених в Особливій частині КК. Звернення до норм Особливої частини КК про злочини, вчинення яких є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, свідчить, що випадки «змішаної» повторності в них передбачено лише щодо злочинів, передбачених у статтях 368-3, 368-4 і 369 КК (згідно із приміткою 4 до ст. 354 КК повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями). Отже, про повторне вчинення злочину як підставу переривання перебігу давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру можна говорити у більшості випадків лише за наявності лише «чистої» фактичної повторності – вчинення однією й тією ж уповноваженою особою юридичної особи нового тотожного злочину (наприклад, передбаченого ст. 109 КК, і згодом – знову цього ж злочину). Навряд чи саме це мав на увазі законодавець, розміщуючи у ч. 3 ст. 96-5 КК посткримінальну санкцію у виді переривання перебігу давності. Для удосконалення цієї норми (і забезпечення її внутрішньосистемної узгодженості) з її тексту слід вилучити вказівку про повторний злочин, замінивши її вказівкою про новий злочин (за прикладом ч. 3 ст. 49 КК). Крім того, слід врахувати, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, звільнення від застосування яких передбачає ст. 96-5 КК, спрямовуються на колективного суб'єкта, а кримінальна відповідальність, звільнення від якої передбачає ст. 49 КК, завжди є індивідуальним, персоніфікованим впливом. Якщо для можливості реалізації посткримінальних санкцій (зупинення або переривання перебігу строків давності) в положеннях про давність злочину фізичної особи враховується лише її поведінка (вчинення саме нею нового злочину, ухилення саме нею від суду або від слідства), то серед підстав використання подібних санкцій в інституті застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб доцільно врахувати діяльність не лише одного окремо взятого їх представника, але й будь-яких інших осіб, які виступають від її імені та в інтересах. Виходячи з цих міркувань підставою для переривання перебігу давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характе-

ру слід передбачити: 1) вчинення до закінчення передбачених у частинах першій та другій цієї статті строків її уповноваженою особою будь-якого нового злочину, зазначеного у ст. 96-3 КК або 2) вчинення до закінчення передбачених у частинах першій та другій цієї статті строків іншою її уповноваженою особою будь-якого злочину, зазначеного у ст. 96-3 КК. Така зміна редакції ч. 3 ст. 96-5 КК більш точно узгоджуватиметься й із частиною першою цієї статті, в якій підставою для неврахування часу, що минув після вчинення злочину, у значенні давності, названо вчинення уповноваженою особою юридичної особи будь-якого злочину, зазначеного у статті 96-3 КК.

Окремо слід відзначити й такий недолік правового регулювання застосування аналізованого виду давності, як відсутність законодавчо визначеної процедури його застосування. Звернення до Кримінального процесуального кодексу засвідчує, що жодна його норма це питання прямо не регламентує.

1. *Kryminal'nyy kodeks Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.*
2. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.*
3. *Konventsiya Orhanizatsiyi Ob»yednanykh Natsiy proty koruptsiyi // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 2007. – # 49. – St. 2048.*

Житний О. О. Проблемні питання звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру

Після появи інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, положення щодо давності зазнали доповнень. Закінчення строків давності є поки що єдиною правовою підставою звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру.

Автор зауважує, що однією з таких актуальних проблем є реалізація положень щодо давності як підстави звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру.

Якщо для можливості реалізації посткримінальних санкцій (зупинення або переривання перебігу строків давності) в положеннях про давність злочину фізичної особи враховується лише її поведінка (вчинення саме нею нового злочину, ухилення саме нею від суду або від слідства), то серед підстав використання подібних санкцій в інституті застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб доцільно врахувати діяльність не лише одного окремо взятого їх представника, але й будь-яких інших осіб, які виступають від її імені та в інтересах. Виходячи з цих міркувань підставою для переривання перебігу давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру слід змінити редакцію статті Кримінального кодексу з положеннями про строки давності.

Окремо слід відзначити й такий недолік правового регулювання застосування аналізованого виду давності, як відсутність законодавчо визначеної процедури його застосування. Звернення до Кримінального процесуального кодексу засвідчує, що жодна його норма це питання прямо не регламентує.

Ключові слова: юридична особа, строки давності, підстави звільнення

Zhytny O.O. Problems of legal entity exemption from application of criminal law

An appearance of criminal law measures in relation to legal entities nothing has changed, the completion of terms of remoteness is remained so far the unique legal foundation of liberation of legal entity from application of criminal law measures.

An author notices that one of the pressing problems is the implementation of the provisions on limitation grounds for exemption legal entity of the application of criminal law.

If the feasibility for implementation criminal sanctions (suspension or interruption of the flow of limitation periods) in positions about the remoteness of crime of an individual is taken into account only its behavior (the commission is it a new offense of evasion is it the court or investigation), among the grounds for the use of such sanctions in the institute application of criminal law for legal persons is advisable to consider not only the activity of a single representative of them, but also any other persons which come forward from its name and in interests.

For these reasons the grounds for interruption of limitation periods apply to the legal entity measures criminal law should change the wording of the Criminal Code provisions on limitation periods.

Coming from these reasonings for breaking of motion of remoteness of application to the legal entity of measures of criminal law character it follows foundation to change the release of the article of the Criminal code with positions about the terms of remoteness.

Keywords: a legal entity, the limitation period, reason to exemption

Карчевський М.В.

*доктор юридичних наук,
професор, Луганський
державний університет
внутрішніх справ імені Е.О.
Дідоренка*

Карчевська О.В.

*кандидат політичних наук,
доцент, Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля*

Karchevskyy M.V.

*Doctor of Law, Professor,
Lugansk State University of
Internal Affairs named after
E.O.Didorenko*

Karchevska A.V.

*Candidate of Political
Sciences, East Ukrainian
National University named
after Volodymyr Dal*

ПРАКТИЧНИЙ ДОКАЗ ДЕЯКИХ СОЦІАЛЬНИХ ТЕОРЕМ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

2014-2015 роки для України стали найважчими за всю історію її незалежності. Демократичні здобутки, які були визнані аналітиками-скептиками, сьогодні майже втрачені. Навіть, позаблоковий статус, який мав би захистити українців – не спрацював. Можна звинувачувати в усьому зовнішнього ворога, проте це не стабілізує політичну систему України, не додасть їй можливості виходу з кризи. Події, що відбуваються в нашій країні пред'являють підвищені вимоги до наукової рефлексії. Затребуваним є формулювання обґрунтованих соціальних прогнозів, саме на їх основі можлива побудова реалістичних стратегій подолання кризових тенденцій.

Спробуємо сформулювати положення, які достатньо повно описують події, що відбулися та надають можливість обґрунтованого прогнозування. Ці положення будемо називати *соціальними теоремами*. Загальновідомо, що у математиці теорема представляє собою твердження, для якого в теорії, що розглядається, існує доказ. Такий доказ базується на аксіомах, які приймаються істинними без всяких доказів або обґрунтувань. Суворе застосування подібного підходу в межах соціально-гуманітарних наук є обмеженим через мультипарадигмальність відповідного наукового дискурсу. Разом з цим, формулювання положень, які ґрунтуються на достатньо доведених та практично загальноновизнаних результатах наукової розробки соціальних проблем є методологічно допустимим.

Отже, на нашу думку ключовими соціальними теоремами, які дозволяють описати сучасний стан речей є наступні:

1. Теорема про політичну імітацію¹. Політична боротьба, що здійснюється головним чином шляхом імітації, міфологізації свідомості електорату завжди приводить до соціальних конфліктів. Міцність соціальних конфліктів під час руйнації політичних міфів прямо пропорційна тривалості їх використання та інтенсивності формування.

2. Теорема про суб'єктно-об'єктну трансформацію. В умовах глобалізації світових суспільно-політичних процесів, відсутність або значна обмеженість дієвих інститутів громадянського суспільства створює небезпеку суб'єктно-об'єктної трансформації громади. У такому випадку громада стає лише номінальним суб'єктом певних прав, але фактично перетворюється на об'єкт відносин інших учасників політичного процесу.

Зрозуміло, що питання про достатність цих теорем для вичерпної характеристики сучасної ситуації є дискусійним. Проте видається що саме два наведені положення схвачують ключові тенденції та небезпеки національного суспільного буття. Більшу частину решти небезпечних соціальних тенденцій обґрунтовано можна вважати похідними від перелічених.

Названі теореми доводяться в контексті відомих досліджень Ю. Габермаса [1] щодо публічної сфери, П. Бергера і Т. Лукмана щодо соціального конструювання реальності [4], загальноновизнаних положень щодо сутності громадянського суспільства та процесів глобалізації. На превеликий жаль ми мали можливість не тільки поміркувати над теоретичним обґрунтуванням наведених соціальних теорем, але й отримали їх практичний доказ під час подій 2014 року у Криму, Луганську та Донецьку.

Практичний доказ теореми про політичну імітацію. Політична боротьба у незалежній Україні починаючи з 1991 року здійснювалася за найпримітивнішою технологією: електорат розділявся на підставі невеликої кількості міфів, а потім кожна політична сила отримувала свої дивіденди під час чергових виборів. Кожної наступної виборчої кампанії політики підвищували «градус» дискусії, але під час відповідних каденцій не робили достатньо для розв'язання порушених питань, питань на підставі яких розділявся електорат, питань, які використалися у наступну кампанію з тією ж метою.

¹ Політична імітація – формування суспільної думки про соціально корисні результати діяльності певних політичних акторів за умови фактичної відсутності таких, формування політичних міфів (Авт.)

Найбільш активно використовувалися такі політичні міфи як «Російська мова, переписування історії» та «Хто кого годує?».

Перший полягав у розділенні електорату на ґрунті відношення до питання про статус російської мови як другої державної та нерозривно пов'язаних з цим різних підходів до тлумачення національної історії. Жодна з політичних сил не запропонувала розв'язання означених проблем, проте активно використовувала їх для мобілізації електорату. У свою чергу, примітивний політичний дискурс, який фактично зводився до взаємних звинувачень у інтелектуальній обмеженості, забезпечував формування потенціалу соціального конфлікту.

Наступний міф базувався на маніпулюванні регіональними економічними статистичними показниками. Хибність подібних міркувань підтверджується сьогоdnішнім станом економіки. Ціни на продукти на сході та в Криму «злетіли», рівень життя в даних регіонах значно погіршився. Не в останню чергу причина цього у торгівельній блокаді означених регіонів. В той же час, національні виробники втратили значні ринки збуту продовольчої продукції не отримавши нових, а енергетичний сектор перебуває у перманентній кризі через відсутність прогнозованого ринку кам'яного вугілля відповідної якості. Міфологема «Хто кого годує?» виявилася недолугою гіпотезою про можливість ефективного окремого існування органічно поєднаних регіонів однієї країни. Разом з цим, тривале використання даного міфу у політичній боротьбі привело до накопичення конфліктного соціального потенціалу критичного рівня.

Таким чином, національні політичні актори через активне та тривале використання політичних імітацій спільно сформували потенціал майбутнього соціального конфлікту.

Практичний доказ теореми про суб'єктно-об'єктну трансформацію. Національна практика функціонування організацій громадянського суспільства наочно свідчила про широке використання державного адміністрування. Це приводило до створення квазіструктур, які не були здатні ефективно виконувати функції представництва інтересів суспільства. Громадський сектор не мав достатнього потенціалу для забезпечення політичної стабільності [5]. Через це, у ситуації соціального конфлікту 2014 року громади Луганська, Донецька, АР Крим були позбавлені реального представництва, їх інтереси були проігноровані. Контроль над названими регіонами отримали особи, які не мали жодного відношення до представлення інтересів відповідних громад. Суб'єктність не було відновлено і в умовах вимушеного внутрішнього переміщення. Близько 1,5 мільйона внутрішніх переселенців були позбавлені права голосувати

на місцевих виборах 2015 року. Таким чином, відсутність дієвих інститутів громадянського суспільства стала однією з причин перетворення громад Луганська, Донецька та АР Крим з суб'єктів соціального буття на об'єкти з приводу яких висловлюють «глибоку занепокоєність».

Наведені соціальні теореми, запропоновані докази дозволяють переходити до аналізу теперішньої ситуації, формулювання прогнозів та висновків щодо стратегій розвитку.

По-перше, левова частка політичної імітації як і раніше потрапляє до українського політичного дискурсу завдяки владі. Виправдовуючись складністю суспільно-політичної обстановки, сучасні медіа чинять надпотужний маніпулятивний вплив. На виході маємо політично аморфне електоральне поле, яке, завдяки системним маніпуляціям, готове до сприйняття нових політичних імітацій. Зрозуміло, що реакція надмірно радикализованого українського суспільства на руйнацію найновіших політичних міфів може буде не менш деструктивною ніж у 2014 році, можливо навіть летальною для країни.

По-друге, не дивлячись на певні позитивні зрушення у питанні розбудови громадянського суспільства, національний суспільно-політичний дискурс залишається позбавленим ефективного представництва інтересів громад. Переважна більшість громадських акцій знаходиться поза межами правового поля. Це унеможливує конструктивне розв'язання відповідних конфліктів, створює зайве соціальне напруження, віддаляє перспективу налагодження настільки необхідного сьогодні цивілізованого діалогу влади та громадянського суспільства.

Таким чином, *широке використання політичної імітації разом з недостатнім рівнем інституціоналізації національного громадянського суспільства створюють небезпеку соціального конфлікту, який, в умовах сучасних викликів глобалізації, може привести до суб'єктно-об'єктної трансформації української громади.* Мінімізація означеної небезпеки передбачає два головні напрями діяльності: по-перше, зменшення рівня використання імітаційних складових у всіх сферах суспільного буття; по-друге, створення та розширення сфери використання дієвої комунікації між громадою та владою через систему інститутів громадянського суспільства.

Подальша конкретизація означених напрямів має відбутися в межах відповідних галузей соціально-гуманітарної науки. Ми спробуємо запропонувати бачення інтерпретації сформульованих напрямів як векторів розвитку політики в сфері боротьби зі злочинністю.

Питання про вдосконалення кримінально-правового регулювання в контексті зменшення рівня політичної імітації можна розділити на дві складові: 1) використання кримінально-правових засобів для протидії політичній імітації; 2) зменшення рівня імітації у сфері кримінально-правового регулювання.

Перша складова стосується відомої проблеми кримінально-правової протидії негативним інформаційним впливам. Історично першим та до сьогодні найбільш поширеним видом попередження негативних інформаційних впливів є контроль за змістом засобів масової комунікації. В той же час, поширення глобальних інформаційних технологій (Інтернет, мережі супутникового мовлення) робить все менш ефективними методи, що ґрунтуються на обмеженні або забороні поширення певної інформації.

Як правило, наслідком заборони або обмеження роботи певного ресурсу інформації стає стрімке зростання зацікавленості у ознайомленні зі змістом відомостей, доступ до яких обмежено. Зростання соціального попиту на дану інформацію призводить до зростання ресурсів, які її надають, та, відповідно, збільшення кола суб'єктів, що отримали доступ до інформації. Таким чином, спроба обмежити доступ до певної інформації в решті решт призводить до того, що кількість осіб, які з нею ознайомлюються, зростає у геометричній прогресії. Ще раз зауважимо, що подібні ситуації є непоодинокими, та навіть отримали спеціальний термін «ефект Стрейзанд» [2; 3]. Таким чином, урахувавши гостроту проблеми протидії політичній імітації, необхідно визнати, що кримінально-правові засоби у даній сфері результативними не будуть, скоріше навіть певною мірою підсилюватимуть наслідки політичної імітації. Отже, *будувати систему попередження негативних наслідків політичної імітації на основі методів контролю за масовою комунікацією недоцільно через прогнозовану неефективність.*

Імітація у сфері кримінально-правового регулювання очевидно має стати предметом самостійного наукового дослідження. В якості робочих пропонуємо наступні міркування. Кримінально-правове регулювання є ефективним тоді, коли обсяг фактичних соціальних витрат на його реалізацію відповідає обсягу необхідних соціальних витрат, зумовленому законотворчою та правозастосовною діяльністю у даній сфері. Таким чином, *імітацією у сфері кримінально-правового регулювання є прийняття законодавчих рішень, які не відповідають балансу соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу соціальних видатків, необхідних для здійснення рішення, а також рішень на правозастосовчому*

рівні, які вимагають здійснення соціальних витрат, що не відповідають небезпечності конкретного вчиненого злочину.

Достатньо результативним інструментом попередження імітації в сфері кримінально-правового регулювання є фаховий науковий дискурс. Тут ми переходимо до інтерпретації наступної соціальної теореми, яка, стосовно політики в сфері боротьби зі злочинністю, вимагає дослідження у наступних напрямках: 1) громадський контроль за органами державної влади в сфері кримінально-правового регулювання; 2) налагодження ефективної комунікації між органами державної влади та науковою спільнотою, як соціальним інститутом в межах якого здійснюється встановлення та агрегація соціальних потреб в сфері кримінально-правового регулювання.

Щодо першого напрямку. За результатами проведеного дослідження думки експертів, маємо значний негативний вплив політизації діяльності та радикалізації суспільних настроїв разом з недостатністю громадського контролю. Від 74% до 89% експертів розглядають політизацію та радикалізацію як чинники неефективних рішень на різних рівнях кримінально-правового регулювання. За оцінками 78% експертів недостатнім є громадський контроль за законодавцем; 69% – за діяльністю судів; 65% – за діяльністю органів державної влади, що здійснюють досудове розслідування злочинів; 61% – за діяльністю органів державної влади, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Такі дані наочно свідчать про те, що найбільш оптимальним шляхом мінімізації впливу названих негативних чинників слід вважати створення дієвих, цивілізованих інститутів громадського контролю для розв'язання через них потенціалів соціальних конфліктів, що представляють одну з найбільш значних загроз для ефективного кримінально-правового регулювання[6].

Щодо другого напрямку. Відсутність зацікавленості в результатах відповідних наукових досліджень суб'єктів законодавчого кримінально-правового регулювання на думку 85% експертів чинить на нього негативний вплив. При цьому 72% експертів розглядає результати здійснених в Україні наукових досліджень як значний ресурс підвищення ефективності кримінально-правового регулювання[6]. Як убачається, такі дані свідчать про необхідність налагодження конструктивної комунікації між соціальними інститутами, задіяними у сфері кримінально-правового регулювання. Сьогоднішня обмеженість такої комунікації свідчить про те, що потреби української громади, виявлені в процесі наукових досліджень, не отримують представлення на рівні законотворчої роботи. На-

слідком збереження подібної тенденції може стати остаточна втрата національною науковою спільнотою статусу суб'єкта суспільно-політичного дискурсу.

Таким чином, сформульовані соціальні теореми дають можливість достатньо повно охарактеризувати події, що відбулися протягом 2014-2015 років в нашій країні, здійснити аналіз сучасного стану речей, запропонувати обґрунтований прогноз та інтерпретувати його для визначення важливих напрямів національної політики в сфері боротьби із злочинністю.

Так, стосовно загальної характеристики названих соціальних процесів необхідно зазначити наступне:

- широке використання імітації у політичній боротьбі створило значний потенціал соціального конфлікту;
- недостатність інституалізації громадянського суспільства в процесі реалізації даного конфліктного потенціалу у 2014 році привела до суб'єктно-об'єктної трансформації відповідних громад (Луганськ, Донецьк, Крим);
- на сьогодні рівень використання політичної імітації не змінився, ключових, якісних змін у питанні інституціоналізації громадянського суспільства не спостерігається, в контексті доведених соціальних теорем дані обставини вимагають констатувати зростання небезпеки суб'єктно-об'єктної трансформації української громади;
- необхідною є робота щодо мінімізації негативних наслідків політичної імітації, а також розвиток конструктивного діалогу між владою та громадянським суспільством.

Інтерпретація означених положень для визначення можливих напрямів національної політики в сфері боротьби із злочинністю дає наступні результати:

- використання кримінально-правових засобів для протидії політичній імітації слід обмежити через їх прогнозовану неефективність;
- затребуваним є зменшення рівня імітації у сфері кримінально-правового регулювання;
- налагодження цивілізованого громадського контролю за органами державної влади в сфері кримінально-правового регулювання;
- забезпечення ефективної комунікації між органами державної влади та науковою спільнотою, як соціальним інститутом в межах якого здійснюється встановлення та агрегація соціальних потреб в сфері кримінально-правового регулювання, є необхідною передумовою для збе-

реження за національною наукою кримінального права статусу суб'єкта суспільно-політичного дискурсу.

1. *Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society [translated by Thomas Burger with the assistance of Fre derick Lawrence]/ Jurgen Habermas. – Cambridge, Massachusetts : MIT Press, 1989.– 301 r.*
2. *Morozov E. Living with the Streisand Effect [Electronic resource] / E. Morozov // The New York Times site. Mode of access: <http://www.nytimes.com/2008/12/26/opinion/26iht-edmorozov.1.18937733.html>.*
3. *Yiannopoulos M. What is 'The Streisand Effect»? [Electronic resource] / Yiannopoulos M. // The Daly Telegraph site. – Mode of access: http://blogs.telegraph.co.uk/technology/miloyiannopoulos/8248311/What_is_The_Streisand_Effect/.*
4. *Berher P. Sotsyal'noe konstruyrovanye real'nosty : traktat po sotsyolohyy znanyya / P. Berher, T. Lukman ; per. E. Rutkevych. – M. : Medyum, 1995. – 333 s.*
5. *Karchevs'ka O. V. Instytutsionalizatsiya hromadyans'koho suspil'stva yak chynnyk formuvannya demokratychnoyi politychnoyi stabil'nosti v suchasniy Ukraini : avtoref. dys... kand. polit. nauk: 23.00.02 / Karchevs'ka Olena Vasylyvna ; Skhidnoukrayins'kyu natsional'nyy un-t im. Volodymyra Dalya. - Luhans'k, 2009. - 19 s.*
6. *Karchevs'kyu M.V. Efektyvnist' kryminal'no-pravovoho rehulyuvannya v Ukraini: informatsino-analitychni materialy za rezul'tatamy opytuvannya ekspertiv / M.V. Karchevs'kyu; MVS Ukrainy, Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E.O. Didorenka. – Sumy : RVV LDUVS imeni E.O. Didorenka, 2015. – 48 s.*

Карчевський М.В., Карчевська О.В. Практичний доказ деяких соціальних теорем та їх застосування в контексті кримінально-правового регулювання

Статтю присвячено побудові реалістичних стратегій подолання кризових тенденцій в Україні та формуванню соціальних теорем, що надають можливість обґрунтованого прогнозування для визначення напрямів національної політики в сфері боротьби із злочинністю.

На думку автора, ключовими соціальними теоремами, які дозволяють описати сучасний стан речей є теорема про політичну імітацію та теорема про суб'єктно-об'єктну трансформацію.

Автор у статті зауваже, що імітацією у сфері кримінально-правового регулювання є прийняття законодавчих рішень, які не відповідають балансу соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу соціальних видатків, необхідних для здійснення рішення, а також рішень на правозасто-

совчому рівні, які вимагають здійснення соціальних витрат, що не відповідають небезпечності конкретного вчиненого злочину.

Питання про вдосконалення кримінально-правового регулювання в контексті зменшення рівня політичної імітації можна розділити на дві складові: 1) використання кримінально-правових засобів для протидії політичній імітації; 2) зменшення рівня імітації у сфері кримінально-правового регулювання.

Сформульовані автором соціальні теореми дають можливість достатньо повно охарактеризувати події, що відбулися протягом 2014-2015 років в нашій країні, здійснити аналіз сучасного стану речей, запропонувати обґрунтований прогноз та інтерпретувати його для визначення важливих напрямів національної політики в сфері боротьби із злочинністю.

Ключові слова: соціальні теореми, політична імітація, суб'єктно-об'єктна трансформація.

Karchevskiy M.V., Karchevska O.V. Practical evidence of some social theories and their application in the context of legal regulation

This article is dedicated to the construction a realistic strategy of overcoming the crisis tendencies in Ukraine and the formation of social theories which enable grounded the prognostication determination of directions of national policy in the sphere of fight against criminality. reasonable prediction to determine the direction of national policy in the fight against crime.

According to the author, the key social theorems which allow to describe the current state of affairs is a theorem about the political imitation and simulation theorem of subject-object transformation.

The author of the article note that an imitation in the field of legal regulation is to take legislative decisions that do not meet the balance of the social importance of protected goods and a reasonable amount of social spending needed to make decisions on enforcement level, requiring the implementation of social spending, that do not meet the specific danger of the crime.

The issue of improving the criminal law regulation in the context of reducing political simulation can be divided into two components: 1) use criminal means to counter political simulation; 2) reduction of simulation in legal regulation.

The social theorems are formulated an author give an opportunity it is enough full to describe events which took place during 2014-2015 in our country, to analyze the current state of affairs, offer the reasonable forecast and interpret it for determination of important directions of national policy in the sphere of fight against criminality.

Keywords: Social theorem, political imitation, subject-object transformation.

Кваша О.О.

*Інститут держави і
права ім. В.М. Корецького
Національної Академії наук
України, старший науковий
співробітник відділу проблем
кримінального права,
кримінології та судоустрою*

Kvasha O.O.

*Institute of State and Law
named after Koretsky V.M.
of the National Academy of
Sciences of Ukraine, senior
researcher of problems of
criminal law, criminology and
judicial system*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Кримінальний кодекс України часто використовується як інструмент зловживань чи з міркувань політичної доцільності. Можливо, найбільшої мірою це стосується застосування інституту обставин, що виключають злочинність діяння, оскільки він містить норми, що розмежовують правомірну поведінку, за певними ознаками подібну до злочинної, від справді злочинної. В умовах надскладної суспільно-політичної ситуації, військових дій на окремих територіях Донецької та Луганської областей (так званого АТО), при вирішенні питання про притягнення/непритягнення до кримінальної відповідальності осіб все більшого значення набуває політична складова.

Події 2013-2014 років – це реалізація права на опір недемократичному правлінню як складова права на самозахист (ч. 5 ст. 55 Конституції). Ще у 2008 році вітчизняні конституціоналісти відзначили, що право народу України впливає із конституційного положення, відповідно до якого «захист, забезпечення її інформаційної та економічної безпеки є... справою всього Українського народу» [1, с. 189], з чим не можна не погодитись сьогодні, за умов самоорганізації українських громадян для захисту суверенітету і територіальної цілісності держави від проявів сепаратизму та зовнішньої агресії. А одна основних форм самозахисту (його складова) – це необхідна оборона. У результаті перемоги Революції гідності учасники Євромайдану визнані героями, а щодо тих осіб, які їм протидіяли, зокрема учасників «Антимайдану», принаймні відкриті кри-

мінальні провадження. Якщо припустити інший розвиток подій і уявити, що утримався б попередній політичний режим, то, очевидно, що все було б «із точністю до навпаки», і учасники революції мали б усі шанси бути притягнутими до кримінальної відповідальності за КК України, зокрема за статтею «Масові заворушення». На кшталт Жовтневого перевороту 1917 року (термін з Вікіпедії), який за радянських часів визначався як «Велика Жовтнева соціалістична революція».

Інший приклад. Початок воєнних дій на сході України призвів до створення добровольчих батальйонів для захисту територіальної цілісності та конституційного ладу держави. Конституція України гарантує право громадян на захист не лише власного життя чи здоров'я, але й право власними силами захищати інтереси суспільства і держави, якщо їм загрожує небезпека. Цим правом скористалися громадяни України, зорганізувавшись у добровольчі батальйони для захисту територіальної цілісності України, коли на початку воєнних дій на сході збройні сили не були здатні протистояти ворогу. «Гібридна війна» на сході України надає підстави критично ставитись до тези, що «надання особі права захищати інтереси суспільства і держави є гаслами минулого, оскільки для відбиття посягань на інтереси суспільства і держави діє система озброєних органів» [2, 304-305; 3, с. 98]. У ситуації зовнішньої військової агресії, поширення в Україні тероризму та сепаратизму, які загрожують територіальній цілісності, суверенітету та самому існуванню України як незалежної держави, коли збройні сили та правоохоронні органи виявились не спроможні захистити ці найважливіші національні цінності, правом на необхідну оборону (як складовою самозахисту) скористалися тисячі громадян України. Водночас інші політичні сили спромоглися кваліфікувати такі дії не як реалізацію права на самозахист, а як злочинні дії, передбачені статтею 260 КК України «Створення не передбачених законом України воєнізованих або збройних формувань».

Останній приклад. За підри в 20 листопада 2015 р. ЛЕП у Херсонський області було відкрито кілька кримінальних проваджень, а представники опозиції заявили про вчинення терористичного акту. Триває економічна блокада Криму. Натомість на своїй сторінці у «Фейсбуці» голова Меджлису кримськотатарського народу Рефат Чубаров написав, що учасники блокади вимагають прийняття владою ефективних заходів, спрямованих на захист прав громадян України, які проживають на території тимчасово окупованого Криму. «У якості такого заходу, здатного змусити окупаційну владу Криму рахуватися з правами кримських татар та українців, які проживають в окупованому Криму, представляється припинення /

обмеження поставок електроенергії з материкової України в окупований Крим». Отже, ці дії можна розглядати або як крайню необхідність (складову права на самозахист), або ж як терористичний акт чи диверсію.

Узагальнюю наведені дилеми: злочин чи діяння, вчинене за обставин, що виключають його злочинність? Злочин чи реалізація права особи на самозахист? За умов відсутності в Україні протягом останніх десятиліть незалежного та неупередженого правосуддя, вирішення окреслених вище питань не засновано лише на кримінально-правових нормах, а буде різним залежно від поглядів і цінностей, які сповідують ті політичні сили, які прийшли до влади.

Поняття «самозахист» є більш широким, ніж необхідна оборона чи крайня необхідність. Фахівці в галузі конституційного права вважають, що індивідуально особа може захищати свої права шляхом самозахисту у рамках необхідної оборони, крайньої необхідності, при затриманні правопорушника, також має право відмовитися від виконання злочинних наказів (розпоряджень) тощо [4, с. 26, 174; 1, с. 190]. За критерієм правової природи виокремлюють види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Зокрема, це обставини, що полягають у **здійсненні права** (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, опір владі як реалізація права на громадянську непокору, здійснення батьками заходів домашнього нагляду стосовно дітей тощо)... [5, с. 255]. Ще 20 років назад П.П. Андрушко здійснення свого права визначав як «своєрідну загальну обставину щодо конкретних обставин, які виключають суспільну небезпечність чи протиправність діяння: необхідна оборона, затримання злочинця, тощо» [6, с. 238-239]. На підставі вищенаведеного, очевидно, можна розглядати поняття «здійснення (реалізація) свого права на самозахист».

Отже, конституційне право самозахисту реалізується безпосередньо у нормах Розділу VIII Загальної частини КК України: у праві на необхідну оборону як спосіб захисту від суспільно небезпечних посягань (ст. 36), у праві заподіяти шкоду суспільним інтересам у стані крайньої необхідності як єдиний спосіб захисту від небезпеки правоохоронюваним інтересам держави, суспільства чи особи (ст. 37); право на затримання особи, яка вчинила злочин (ст. 38); право на заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам під впливом фізичного чи психічного примусу (ст. 40); право відмовитися від виконання злочинних наказів (розпоряджень) (ст. 41); право на вчинення ризикованого діяння (ст. 42). В останньому випадку вчені розглядають і загрозу захоплення території супротивником при воєнному ризику [7, с. 320]. Обставини, які раніше розглядалися як

крайня необхідність (виконання наказу, виправданий ризик тощо), сьогодні є самостійними в межах аналізованого інституту, а тому кожна є окремим елементом у структурі права на самозахист.

Право на самозахист є поняттям, якому іманентно властиве право людини на захист від протиправних посягань власними силами не лише свого чи інших осіб життя, здоров'я, прав і свобод, але й інтересів суспільства чи держави. Поняття «право на самозахист» хоча й не міститься в Конституції України, не визначено у вітчизняній юридичній науці, однак як природне право людини визнано та закріплено як у міжнародно-правових актах, впливає із змісту норм Конституції України, а також кримінального законодавства.

Встановлення в діянні особи наявності обставини, що виключає кримінальну відповідальність, є гарантією дотримання в державі законності та прав особистості, а також забезпечує захист людини від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, здійснені під час реалізації особою права на самозахист.

1. *Kampo V.M., Savchyn M.V. Konstytutsiyna derzhava i konstytutsiyna reforma v Ukrayiny // Konstytutsiya i narodnyy suverenitet v Ukrayini: problemy teorii i praktyky realizatsiyi. Zbirka naukovykh prats' / Za zah. red. Kampa M.V., Savchyna M.V. – K., 2008. – 249 s.*
2. *Mochkosh Ya.V. Neobkhodymaya oborona v uholovnom prave: henezys, problemy u predlozhenyya / Ya.V. Mochkosh // Chasopys Kyivsk'oho universytetu prava. – 2013. – # 3. – S. 304-309.*
3. *Mochkosh Ya. Neobkhidna oborona v kryminal'nomu pravi Ukrayiny: vid ideyi do real'nosti / Ya. Mochkosh // Pravo Ukrayiny. – 2006. – # 10. – S. 95–99.*
4. *Horyslavs'kyi K. O. Pravo lyudyny ta hromadyanyna na samozakhyst zhyttya i zdorov'ya vid protypravnykh posyahan' : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Horyslavs'kyi Kyrylo Oleksandrovykh. – Donetsk, 2003. – 205 s.*
5. *Dudorov O.O. Kryminal'ne pravo: Navchal'nyy posibnyk / O.O. Dudorov, M.I. Khavronyuk / Za zah. red. M.I. Khavronyuka. – K.: Vaite, 2014. – 944 s.*
6. *Kryminal'ne pravo Ukrayiny. Zahal'na chastyna / [Andrusiv H. V., Andrushko P. P., Benkivsk'yy V. V. ta in.] ; za red. P. S. Matyshevs'koho ta in. – K. : Yurinkom Inter, 1997. – 512 s.*
7. *Kryminal'ne pravo Ukrayiny: Zahal'na chastyna : pidruchnyk / V.I. Borysov, V.Ya. Tatsiy, V.I. Tyutyuhin ta in.; za red.. V. Ya. Tatsiya, V.I. Borysova, V.I. Tyutyuhina. – 5-te vyd., pererobl. i dopov. – Kh. : Pravo, 2015. – 528 s.*

Кваша О.О. Особливості застосування інституту обставин, що виключають злочинність діяння, в умовах політичної кризи в Україні

За умов відсутності в Україні протягом останніх десятиліть незалежного та неупередженого правосуддя, Кримінальний кодекс України часто використовується як інструмент зловживань чи з міркувань політичної доцільності. Можливо, найбільшої мірою це стосується застосування інституту обставин, що виключають злочинність діяння, оскільки він містить норми, що розмежовують правомірну поведінку, за певними ознаками подібну до злочинної, від справді злочинної.

У статті подано класифікацію обставин, що виключають злочинність діяння за критерієм правової природи. Зокрема, це обставини, що полягають у здійсненні права (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, опір владі як реалізація права на громадянську непокору, здійснення батьками заходів домашнього нагляду стосовно дітей тощо).

Автор розглядає поняття «здійснення (реалізація) права на самозахист», оскільки однією з обставин, що виключають злочинність діяння є право на самозахист. Визначено, що поняття «самозахист» є ширшим, ніж необхідна оборона чи крайня необхідність.

Встановлення в діянні особи наявності обставини, що виключає кримінальну відповідальність, є гарантією дотримання в державі законності та прав особистості, а також забезпечує захист людини від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, здійснені під час реалізації особою права на самозахист.

Ключові слова: інститут обставин, що виключають злочинність діяння, необхідна оборона, крайня необхідність, опір.

Kvasha O.O. The features of the application the institute circumstances excluding criminality in a political crisis in Ukraine

The Criminal Code of Ukraine is often used as an instrument of abuses or on considering political expedience at the terms of absence in Ukraine during the last decades of independent and impartial justice. Possibly, it touches application of institute of circumstances which exclude criminality of act, as he contains norms which differentiate good behaviour on certain signs similar to criminal, from the truly criminal.

The article provides a classification of circumstances excluding criminality by the criterion of legal nature. In particular, these circumstances which consist in realization of right (self-defense, extreme necessity, detention of a person who has committed a criminal offense, resisting the authorities as the realization of the right to civil disobedience, the implementation of measures by parents against children home care, etc.).

The author examines the concept of «execution (implementation) of the right to self-defense» because one of the circumstances excluding criminality is the right

---

to self-defense. Determined that the concept of «self-defense» is greater than self-defense or absolute/extreme necessity.

Installing a person act when circumstances precluding criminal liability, is the guarantee of observance in the state of legality and individual rights, and also provides protection from unreasonable person of criminal responsibility for acts committed during the implementation of the right to individual self-defense

Keywords: institute circumstances excluding criminality, self-defense, absolute/extreme necessity, resistance, self-defense

Козаченко О.В.

*Миколаївський інститут
права Національного
університету «Одеська
юридична академія»,
завідувач кафедри
кримінально-правових
дисциплін, доктор
юридичних наук, професор*

Kozachenko O.V.

*Mykolayiv Law Institute of
National University «Odesa
Law Academy», the head of
criminal disciplines chair,
Doctor of Law, Professor*

ДЕФІНІЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДОМІНУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Немає сенсу переконувати у важливості тієї ролі, яку відіграє кримінальна відповідальність у кримінальному праві, оскільки кримінально-правова доктрина, йдучи шляхом пошуку лаконічних, але ємких характеристик змісту кримінального права, визначає останнє в якості сукупності правових норм, що встановлюють ознаки злочинного діяння і види відповідальності за його вчинення.

Необхідно відзначити, що дискусії щодо змісту поняття кримінальної відповідальності в науці кримінального права точаться тривалий час, у результаті чого склалася значна кількість концепцій, які пропонують власні трактування змістовних ознак кримінальної відповідальності, розглядаючи останню під різними кутами зору. Зокрема, кримінальна відповідальність визначається як покарання (С.Н. Братусь, І.С. Самощенко); реалізація правової санкції (О.Е. Лейст, Н.А. Орловська); реакція суспільства на правопорушення (А.А. Тер-Акопов); обов'язок відзвітувати перед державою (М.Й. Коржанський, П.С. Матишевський); обов'язок перетерпіти певні позбавлення (Ю.В. Баулін, Т.О. Гончар); особливий вид правовідносин (Л.В. Багрій-Шахматов, М.І. Панов, І.І. Чугунніков); осуд (І.С.Ной К.Ф. Тихонов); примусовий кримінально-правовий захід (Я.Ю. Кондратьєв, В.І. Осадчий) та багато інших дефініцій.

Проаналізувавши різні підходи до розуміння кримінальної відповідальності, можна зробити висновок, що більшість із зазначених концепцій мають право на існування з тих позицій, що кожна з них виділяє одну

з ознак кримінальної відповідальності в якості суттєвої, домінантної властивості такої відповідальності. Уявляється, що більшість наведених концепцій не мають антагоністичного характеру і можуть бути об'єднані в одній дефініції інтегративного розуміння кримінальної відповідальності, однак з акцентуванням на визначальній властивості, яка полягає в тому, що кримінальна відповідальність – це кримінально-правовий захід.

Під кримінальною відповідальністю слід розуміти сукупність кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу, які застосовуються на підставі закону державою з метою забезпечення виконання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язку перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод.

На підставі запропонованого визначення кримінальної відповідальності можна виділити її наступні ознаки. Кримінальна відповідальність являє собою систему (взаємопов'язану сукупність) кримінально-правових заходів. У свою чергу кримінально-правовий захід – це система прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та інші), правомірну поведінку, які застосовуються на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що склалося в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства. Відповідно, кримінально-правовий захід уособлює збалансування закладеного в ньому примусового та заохочувального потенціалу, шляхом поєднання прийомів і способів здійснення кримінально-правового впливу. Домінування того або іншого способу правового впливу (примус або заохочення) створює підстави для виділення в межах кримінальної відповідальності примусових (покарання, судимість) або заохочувальних (звільнення від покарання, звільнення від відбудовання покарання) кримінально-правових заходів.

Крім того, кримінальна відповідальність реалізується в межах публічних правовідносин, обов'язковим суб'єктом яких виступає держава в особі уповноважених органів та посадових осіб. Відповідна ознака кримінальної відповідальності не заперечується і у випадку, коли кримінальна відповідальність встановлюється на засадах угоди про визнання винуватості або угоди про примирення (Глава 35 КПК України), оскільки укладена угода підлягає затвердженню з боку суду і тільки після цього забезпечується трансформування її (угоди) змісту у вирок.

Суттєвою ознакою кримінальної відповідальності є позбавлення, яке реалізується через обов'язок особи, що вчинила кримінальне правопорушення, перетерпіти передбачені кримінальним законом обмеження прав

і свобод. Характер та обсяг обмежень визначається кримінальним законом. При цьому виникнення та існування кримінальної відповідальності пов'язується з реалізацією охоронних кримінально-правових норм, диспозицією яких визначають склади злочинів, а в санкціях встановлюється характер та розмір обмежень, які можуть бути покладені на особу, що своєю поведінкою допустила вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Слід враховувати, що кримінальна відповідальність обумовлюється виключно вчиненням особою кримінального правопорушення. Відповідно, кримінальна відповідальність не може застосовуватися до осіб, які вчинили правомірні дії (крім випадків позитивної постзлочинної поведінки особи, яка розглядається як підстава для застосування заохочувальних заходів кримінальної відповідальності) або дії, які хоча і визнаються протиправними (адміністративне, дисциплінарне, процесуальне правопорушення, цивільно-правовий делікт), однак не віднесені законом до кримінальних правопорушень. Не застосовується кримінальна відповідальність до особи і у випадку, коли у вчиненому діянні мають місце формальні ознаки кримінального правопорушення, але у зв'язку з прямою вказівкою закону (обставини, що виключають злочинність (Розділ VIII Загальної частини КК України), малозначність (ч. 2 ст. 11 КК України) діяння) кримінальна відповідальність виключається.

Особливою ознакою кримінальної відповідальності слід визнати спеціальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності та її подальшої реалізації, який визначається положеннями Кримінального процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

Розуміння кримінальної відповідальності як системи заходів кримінально-правового впливу, крім можливих зауважень, які не виключаються при прискіпливому аналізі, має і низку позитивних моментів, які в цілому нівелюють підстави для критики і розглядаються як аргументи на користь запропонованого поняття кримінальної відповідальності.

По-перше, розуміння кримінальної відповідальності як системи заходів кримінально-правового впливу дає можливість розглядати останній як такий, що має чітко визначені темпоральні (часові) та змістовні межі, що є притаманним для будь-якого кримінально-правового заходу. При інших підходах до розуміння кримінальної відповідальності (кримінальна відповідальність як обмеження прав і свобод, як реакція на правопорушення, як реалізація санкції та інші) остання розглядається як певний перманентний правовий стан особи, час (момент виникнення та закінчення) та зміст (можливий характер правового впливу) існування

якого безапеляційною точністю не відзначається. Таким чином, розуміння кримінальної відповідальності як правового заходу впливу забезпечує реалізацію визначеної принципом верховенства права такої вимоги сьогодення, як точність кримінального закону, стрижневим положенням якого була і залишається кримінальна відповідальність.

По-друге, поряд з іншими кримінально-правовими заходами (примусові заходи медичного та виховного характеру, заходи до юридичних осіб та інші), що не характеризуються ознакою позбавлення, яка є об'єктивною суттєвою властивістю кримінальної відповідальності як особливо-го виду соціальної та юридичної відповідальності, кримінальна відповідальність являє собою окремий елемент всієї системи заходів впливу. Системне розуміння кримінально-правових заходів, серед яких особливе місце надається кримінальній відповідальності, дає можливість визначити не тільки межі, але й інтенсивність правового впливу без надлишковості («впливу із запасом»), який має місце при застосуванні багатofункціональних кримінально-правових заходів, таких як покарання у виді позбавлення волі.

По-третє, комплексне розуміння структури кримінальної відповідальності створює засади для оптимізації такої системи заходів відповідальності шляхом нормативного закріплення нових заходів і відмови від тих, застосування яких суперечить новітнім принципам кримінального права або є малоефективними. Таким чином, кримінальна відповідальність може розглядатися як певний правовий конструкт, кожний з елементів якого може бути трансформований з метою оптимізації правового впливу без необхідності перегляду розуміння кримінальної відповідальності в цілому.

По-четверте, досліджуваний підхід дає можливість для виділення заходів, що відзначаються не тільки очевидно домінуючим примусовим способом регулювання порушених вчиненням кримінального правопорушення соціальних відносин, але й заохочувальним впливом, який створює стан соціальної справедливості у процесі правої оцінки постзлочинної поведінки особи. Соціальна справедливість в умовах розбудови громадянського суспільства і домінування принципу верховенства права в частині кримінальної відповідальності вимагає врахування наступних орієнтирів: по-перше, за кожне вчинене кримінальне правопорушення особа зобов'язана перетерпіти позбавлення в межах кримінальної відповідальності; по-друге, вид та межі позбавлень повинні відповідати характеру суспільної небезпеки як діяння, так і особи, яка його вчинила;

по-третє, позитивна постзлочинна поведінка повинна оцінюватись застосуванням заходів реабілітаційно-заохочувального впливу.

По-п'яте, використаний підхід дає можливість для виділення стадій та етапів реалізації кримінальної відповідальності, що значним чином конкретизує інструментальне призначення кримінальної відповідальності. Зокрема, перша стадія – виникнення кримінальної відповідальності – пов'язується з моментом вчинення деліктоздатною особою кримінального правопорушення (закінчене правопорушення) або вчиненням діянь, які визначені законом як такі, що мають ознаки приготування або замаху на вчинення кримінального правопорушення (незакінчене правопорушення), за умови що для такої ситуації не передбачаються спеціальні обмеження щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності. Друга стадія – притягнення до кримінальної відповідальності (початок реалізації кримінальної відповідальності) – пов'язується з моментом повідомлення особи про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення. На перших двох стадіях кримінальна відповідальність існує у формі так званої потенційної кримінальної відповідальності, яка визначена законом, однак ще не персоніфікована. Третя стадія – реалізація кримінальної відповідальності – пов'язується з моментом набрання законної сили обвинувальним вироком суду, в якому здійснюється індивідуалізація кримінальної відповідальності з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних характеристик як діяння, так і особи, яка його вчинила. На цій стадії кримінальна відповідальність набуває ознак конкретизованої відповідальності, тому що нормативно встановлені обмеження прав і свобод правопорушника отримують визначені вид та міру таких обмежень. Реалізація примусової кримінальної відповідальності здійснюється в певних кримінально-правових формах, що одночасно дає можливість розглядати їх в якості етапів реалізації кримінальної відповідальності «по горизонталі». Така можливість продиктована тим, що кожний наступний етап реалізації примусової відповідальності пов'язаний з попереднім, утворюючи тим самим систему кримінально-правових заходів впливу, до якої відносяться: засудження особи, призначення особі покарання, судимість. Четверта стадія – закінчення кримінальної відповідальності – пов'язується з моментом погашення або зняття судимості, після настання якого щодо особи не можуть застосовуватися заходи примусової кримінальної відповідальності, оскільки припиняється обов'язок особи перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення.

Зазначене дає можливість зробити висновок, що кримінально-правова доктрина, здійснюючи пошук адекватної сучасним вимогам дефініції кримінальної відповідальності, повинна орієнтуватися на принцип верховенства права, домінування якого забезпечує розбудову правової та соціальної держави та належного функціонування інститутів громадянського суспільства на засадах визнаних соціальних орієнтирів.

Козаченко О.В. Дефініція кримінальної відповідальності в умовах домінування принципу верховенства права

Статтю присвячено аналізу кримінальної відповідальності у кримінальному праві. Дискусії щодо змісту поняття кримінальної відповідальності в науці кримінального права точаться тривалий час, у результаті чого склалася значна кількість концепцій.

Під кримінальною відповідальністю слід розуміти сукупність кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу, які застосовуються на підставі закону державою з метою забезпечення виконання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язку перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод.

На підставі запропонованого визначення кримінальної відповідальності можна виділити її ознаки. Кримінальна відповідальність являє собою систему (взаємопов'язану сукупність) кримінально-правових заходів, кримінальна відповідальність реалізується в межах публічних правовідносин, обов'язковим суб'єктом яких виступає держава в особі уповноважених органів та посадових осіб. Особливою ознакою кримінальної відповідальності слід визнати спеціальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності та її подальшої реалізації, який визначається положеннями Кримінального процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

Зазначене дає можливість зробити висновок, що кримінально-правова доктрина, здійснюючи пошук адекватної сучасним вимогам дефініції кримінальної відповідальності, повинна орієнтуватися на принцип верховенства права, домінування якого забезпечує розбудову правової та соціальної держави та належного функціонування інститутів громадянського суспільства на засадах визнаних соціальних орієнтирів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінально-правовий захід, ознаки кримінальної відповідальності.

Kozachenko O.V. The definition of criminal responsibility in terms of the dominance of the rule of law

The article is devoted to analysis of criminal liability in criminal law. Discussions on the content of the concept of criminal responsibility in the science of criminal law sustained for a long time, resulting in a significant number of existing concepts.

Under criminal responsibility should be understood as a set of criminal compulsory measures and incentive effects, which are used by law the state to ensure compliance

by the person who committed the criminal offense of duty required by law to endure restrictions on rights and freedoms.

Based on the proposed definition of criminal responsibility can distinguish its features. Criminal liability is a system (a set of interconnected) criminal actions, criminal liability is realized within public relations, mandatory subject of which is the state represented by the authorized bodies and officials. A special feature of criminal responsibility should recognize the special procedure for criminal responsibility and its subsequent implementation, which is determined by the provisions of the Criminal Procedure and Criminal Executive Codes of Ukraine.

The above makes it possible to conclude that the criminal legal doctrine by searching the contemporary requirements of the definition of criminal responsibility should be guided by the rule of law, which ensures the dominance of the development of the legal and social state and the proper functioning of civil society on the basis of recognized social indicators.

Keywords: criminal liability, criminal legal measure signs of criminal responsibility.

Лихова С.Я.

*Національний авіаційний
університет, завідувач
кафедри кримінального
права і процесу Навчально-
наукового Юридичного
інституту, доктор
юридичних наук, професор*

Кочнева А.О.

*Національний авіаційний
університет, асистент
кафедри кримінального
права і процесу Навчально-
наукового Юридичного
інституту*

Lyhova S.Y.

*National Aviation University,
Chair of Criminal Law and
Procedure of Studying and
Research Institute of Law,
Doctor of Law, Professor*

Kochneva A.O.

*National Aviation University,
Assistant Professor of Chair of
Criminal Law and Procedure
of Studying and Research
Institute of Law*

СИСТЕМНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

В першу чергу, безумовно, слід пояснити, що в даній статті ми розуміємо під принципом системності кримінального закону. Це суто кримінально-правовий принцип, який стосується лише цієї галузі права і лише кримінального закону, під яким ми розуміємо КК України. Такі принципи як принципи рівності громадян перед законом, принцип законності і юридичної визначеності, принцип вини, справедливості, гуманізму тощо слід розглядати як конституційні принципи, які визначають всю систему законодавства нашої країни. Слід звернути увагу на те, що не лише кримінальне законодавство має бути гуманним, принцип вини взагалі лежить в основі будь-якого виду юридичної відповідальності і взагалі його можна розглядати як принцип, на якому ґрунтуються і моральні, і інші соціальні норми будь-якої правової держави. Тому серед принципів, які запропоновано закріпити на законодавчому рівні в новому КК України виключно кримінально-правовими можна вважати положення щодо індивідуалізації кримінальної відповідальності, її особистого характеру та, очевидно, невідворотності кримінальної відповідальності. Решта –

переписування тексту Конституції України з використанням кримінально-правової термінології.

Але є такі основоположні засади (принципи), які дійсно лежать в основі кримінального закону, на яких він створений, які регулюють його існування як чітко структурованого законодавчого акта. Окремі із них містяться в тексті закону, наприклад, основні засади призначення покарання, порядок застосування того чи іншого виду покарання. Є принципи доктринальні, але відхід від яких означатиме відхід від всієї системи кримінального права, наприклад, хіба не є принципом положення щодо того, що єдиною підставою кримінальної відповідальності є склад злочину (питання про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення ще остаточно не вирішене, але це його суті не змінює).

В цій статті ми вважаємо необхідним звернути увагу на такий доктринальний кримінально-правовий принцип як принцип системи кримінального закону. Навіть в такі тяжкі для кримінального закону часи, пов'язані із кардинальними змінами щодо кримінальних проступків, цей принцип діє: КК України поділяється на Загальну та Особливу частини, його статті містять чітку структуру (не зважаючи на численні примітки та норми щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності), система Особливої частини зумовлена розумінням змісту родового об'єкта однорідних юридичних складів злочинів, які розташовані в конкретних розділах. Але саме цей принцип дуже часто порушувався і порушується зараз.

Наприклад, В.В. Антипов пише, що кримінальне право України – це система взаємопов'язаних і побудованих на певних принципах юридичних норм, які мають форму кримінальних законів; прийняті для правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності та інших законодавчо визначених суспільних відносин і цінностей; визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили; регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням злочину [1, с. 10].

Але слід відзначити, що самі кримінально-правові принципи, на яких будується вся система кримінального закону теж утворює власну систему, тобто поняття системності пронизує і об'єднує всю кримінально-правову матерію. Досить, на нашу думку, детально дослідив систему принципів кримінального права російський вчений Т.Р. Сабітов [2, 3].

Необхідно вказати, що сьогодні у науці кримінального права не склалися однозначного розуміння, що таке система права і що таке структура права. Вживання цих термінів, як синонімів пов'язане із науковими ро-

ботами С.С. Алексєєва [4, с. 238-243], хоча ми робимо певну спробу ці поняття розмежувати [5, с. 270-274], але не впевнені ні в успіху наших наукових пошуків, ні в тому, що це привнесе якимось чином нове розуміння до такого феномену як закон про кримінальну відповідальність. На нашу думку, необхідність існує в розумінні кримінального законодавства як, безумовно, системного утворення. Це означає, що всі його компоненти (інститути, розділи, окремі статті, дефініції) пов'язані між собою, взаємодіють, доповнюють один одного. З іншої сторони, це означає, що всі системні компоненти кримінально-правової матерії мають свою внутрішню структуру. Наприклад, чітку структуру має кримінально-правова норма, порушення її структури призводить до таких виключно негативних явищ, як ст. 158 КК України та деякі інші. Що стосується сукупності покарань, то в даному випадку йдеться саме про систему покарань, що означає, в свою чергу, що всі елементи цієї системи взаємопов'язані між собою. Це знаходить свій прояв і в побудові санкцій статей Особливої частини КК України.

В даній статті ми не вважаємо за необхідне заглиблюватися у теоретичні дослідження, натомість вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що порушення розуміння кримінального закону як системи із чіткою структурованістю її внутрішніх компонентів призводить до виключно негативних явищ при внесенні змін та доповнень до КК України. Як вказує О.С. Жуліна, і ми повністю приєднуємося до цієї думки, слід зазначити, що структура Особливої частини не має чітко визначених критеріїв або принципів її побудови, що, в свою чергу, зменшує кодифікаційну цінність Кодексу та призводить до виникнення дискусійних питань щодо організації, розміщення та назв розділів і статей Особливої частини [6, с. 254].

Розглянемо це на прикладі так званих «злочинів проти журналістів» [7]. Відомим і незаперечним є факт існування в Особливій частині КК України загальних і спеціальних норм. Спеціальна норма відрізняється від загальної, наприклад, за такою ознакою юридичного складу злочину як предмет. Чужим майном може бути і зброя, і наркотичні засоби тощо. Але з певного часу, ще коли існував КК України 1960 р. законодавець із невідомих, очевидно, політичних і популістських причин, почав особливо захищати працівників правоохоронних органів, потім з'явилася стаття про державних діячів, потім про суддів. При цьому порушувався ще один доктринальний принцип (можна спростити і сказати правило), відповідно до якого спеціальна норма має містити більш сувору санкцію, аніж загальна. Наприклад, якщо говорити про такий тяжкий злочин як

вбивство (ч. 2 ст. 115 КК України), то більш сувору санкцію, аніж містить ця стаття уявити неможливо. Але забуваючи про рівність громадян перед законом (що має означати не лише положення щодо відповідальності, а і положення щодо захисту), життя і здоров'я окремих громадян захищається окремими статтями, хоча достатньо і ч. 2 ст. 115 КК України. Це тягне за собою і певні недоречності і некоректні моменти в кваліфікації, і в формулюванні об'єктивної сторони (наприклад, замах кваліфікується як закінчений злочин).

Сьогодні законодавець має можливість змінити кримінальне законодавство, зробити його більш сучасним, структурованим, уникнути колізійних моментів. Натомість, КК України доповнено низкою статей, які в сукупності названі автором законопроекту В.В. Карпунцовим «злочини проти журналістів». Таке доповнення викликане лише популістськими мотивами, адже життя, здоров'я, честь, гідність будь-якої людини достатньо захищені нормами КК України. Тому і з'явилися норми двійники: ст. 345-1 КК України «Погроза або насильство щодо журналіста». Ця стаття за своєю структурою є прикладом недосконалості – ч. 1 ст. 345-1 КК України містить основний склад злочину, ч. 2 ст. 345-1 КК України – ще один основний склад злочину, а ч. 3 ст. 345 КК України – ще один основний склад злочину. При цьому, якщо зважати на назву статті, вона є більш вузькою аніж зміст самої статті. В назві йдеться лише про журналістів, а в тексті диспозиції ще про близьких родичів і членів сімей, що саме по-собі вже є підставою для дискусії, кого вважати потерпілими. В КК України вже існують норми, передбачені статтями 171, 121, 122, 125-127, 129 КК України і ми вважаємо, що цього достатньо для захисту журналістів.

Не зовсім зрозумілим є підхід до захисту життя журналіста. Ст. 348-1 КК України прирівнює журналістів, їх близьких родичів, членів сім'ї до таких статусних осіб як Президент України, Голова Верховної Ради України тощо (ст. 112 КК України). В той же час вбивство захисника чи представника особи кваліфікується на загальних підставах за п. 8 ст. 115 КК України. Вважаємо, що такий підхід має бути застосований не лише за посягання на життя журналіста, а і на життя будь-якої особи, так би мовити «спеціального» потерпілого, тим більше, що санкція ч. 2. ст. 115 КК України дозволяє застосувати найбільш тяжке покарання (і 15 років позбавлення волі, і довічне позбавлення волі). До речі, в даному випадку слід відмітити ще два некоректні моменти – санкція ст. 348-1 КК України є менш суворою, аніж санкція ч. 2 ст. 115 КК України зважаючи на її нижню межу, але, очевидно, це законодавець відносить на рахунок фор-

мулювання діяння – якщо вбили, то від 10 до 15 років позбавлення волі, а якщо лише замах – то можна призначити і дев'ять років позбавлення волі. І другий момент – в тексті диспозиції не вказано на форму вини. Всі знають, що вбивство може бути як умисним, так і необережним (не дуже вдале формулювання поняття вбивства вже не раз ставало предметом обговорення, але ніхто так і не змінив назву і текст диспозиції ст. 119 КК України). На нашу думку, призначати довічне позбавлення волі за необережний злочин, навіть пов'язаний із позбавленням життя людини ніяк не є проявом принципу справедливості, гуманізму і інших конституційних лозунгів (принципів).

Чотири статті (злочини проти журналістів) доповнили розділ XV КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Відомо, що журналісти є незалежними особами, в чому і полягає сутність їх професійної діяльності, яка є яскравим прикладом демократичного принципу демократичної держави – свободи слова.

У примітці до ст. 345-1 КК України міститься роз'яснення, кого слід вважати журналістом. На жаль, законодавець оминув увагою інших потерпілих, і забув про ст. 349-1 КК України «Захоплення журналіста як заручника». Журналіст може своєю незаангажованою професійною діяльністю нанести суттєву шкоду авторитету працівникам органів місцевого самоврядування, державній владі та окремим її представникам, розкрити корупційні чи інші незаконні схеми об'єднань громадян, але тоді він буде потерпілим і авторитет цих органів ніяк на нього не розповсюджується. Родовим об'єктом злочинів, складі яких передбачені розділом XV КК України не охоплюється діяльність журналістів. Журналіст діє від власного імені, від імені засобу масової інформації, від імені професійної чи творчої спілки журналістів (про це йдеться в примітці до ст. 345-1 КК України).

Тому навіть якщо і уявити, що з'явиться ідея захищати інтереси журналістів окремим розділом, то родовим об'єктом тут слід визнати правові відносини, які складаються в процесі реалізації права журналістів на свободу слова (тоді право інших громадян на ту ж свободу слова слід захищати якимось інакше), а безпосередні об'єкти в кожній із запропонованих статей слід визначати як життя, здоров'я, власність тощо. Але ми вважаємо, що такий підхід у КК України є недопустимими. Відповідно до принципу системності в основі поділу Особливої частини КК України лежить розуміння родового об'єкту, а не такий елемент юридичного складу злочину як потерпілий.

Ми поважаємо всі країни, але треба від наших далеких і близьких сусідів брати найкраще, щоб наш кримінальний закон не відтворював такі законодавчі «перлини» як КК Казахстану, в якому ст. 166-1 має назву «Посягання на життя Першого Президента Республіки Казахстан – Лідера Нації», а ст. 167 «Посягання на життя Президента Республіки Казахстан» (до слова – покарання за ці два злочини однакові).

1. *Kryminal'ne pravo Ukrayiny. Zahal'na chastyna: Pidruchnyk / Yu. V. Aleksandrov, V.I. Antypov, M.V. Volod'ko ta in. Vyd. 3-tye, pererobl. ta dopovn. / Za red. M.I. Mel'nyka, V.A. Klymenka. – K.: Yurydychna dumka, 2004. – 352 s.*
2. *Sabytov T.R. Systema uholovno-pravovykh pryntsyrov: monohrafiya / T.R. Sabytov. – M.: Prospekt, 2012. – 240 s.*
3. *Sabytov T.R. Uholovno-pravovye pryntsyry: metody poznannya, sushchnost' y sodержanye: monohrafiya / T.R. Sabytov. – M.: Yurlytynform, 2012. – 192 s.*
4. *Alekseev S.S. Obshchaya teoriya prava: V 2-kh t. T. 1 / S.S. Alekseev. – M.: Yuryd. lyt., 1981. – 360 s.*
5. *Lykhova S.Ya. Kryminalizatsiya suspil'no nebezpechnykh diyan' proty zhurnalistykyak pryklad porushennya pryntsyru strukturnosti kryminal'noho zakonu / S.Ya. Lykhova // Problemy nauky kryminal'noho prava ta yikh vyrishennya u zakonotvorchiy ta pravozastosovniy diyal'nosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 8-9 zhovt. 2015 r. / redkol.: V.Ya. Tatsiy (holov. red.), V.I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. – Kh.: Pravo, 2015. – 528 s.*
6. *Zhulina O.S. Struktura Osoblyvoyi chastyny Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny: nedoliky ta shlyakhy yikh usunennya / O.S. Zhulina // Problemy nauky kryminal'noho prava ta yikh vyrishennya u zakonotvorchiy ta pravozastosovniy diyal'nosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 8-9 zhovt. 2015 r. / redkol.: V.Ya. Tatsiy (holov. red.), V.I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. – Kh.: Pravo, 2015. – 528 s.*
7. *Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya harantiy zakonnoyi profesiynoyi diyal'nosti zhurnalistyv: Zakon Ukrayiny vid 14 travnya 2015 r. # 421-VIII. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/421-19/paran6#n6>.*

Lykhova S.Y., Kochneva A.V. Systematic as one of the basic principles of the law on criminal responsibility

There are some fundamental principles that really underlie criminal law on which it is founded that govern its existence as a clearly structured legal act. Some of them contained in the text of the law, such as the basic principles of sentencing, the order of application of a penalty. There are principles doctrinal, but the departure of which

would mean a departure from the whole system of criminal law, for example, is not a principle position on that sole basis of criminal responsibility is the crime (the question of criminal liability for criminal offenses is not completely resolved, but that's it essentially does not change).

In this research report, we consider it necessary to pay attention to such doctrinal criminal legal principle as a principle of criminal law. Even in these difficult times for the criminal law related to fundamental changes in criminal offenses, the principle applies: CC Ukraine is divided into General and Special parts of its articles have a precise structure (despite numerous notes and rules on special types of exemption criminal liability), the system of Special part caused by the understanding is due to generic content object uniform legal offenses, which are located in specific sections. But this principle is often violated and broken now.

Keywords: systemic principle of criminal law, legal system, criminal law of Ukraine.

Навроцький В.О.

*доктор юридичних
наук, професор, член-
кореспондент Національної
Академії правових наук
України*

Navrotsky V.O.

*Doctor of Law, professor,
corresponding member of
National Academy of Legal
Sciences of Ukraine*

АНТИКОРУПЦІЙНА РЕФОРМА ТА ВИКЛИКИ, ЯКІ ПОСТАЮТЬ ПЕРЕД УКРАЇНСЬКОЮ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЮ НАУКОЮ

Протидія корупції – є найголовнішим завданням української держави і суспільства. Його реалізація передбачає не лише значні зміни в законодавстві, які відбуваються перманентно, але й нові підходи у правозастосуванні. Особливо гостро відповідні питання стоять у кримінально-правовій сфері. Адже надія і пересічних українських громадян, і представників нашої влади, і зарубіжних партнерів на подолання корупції пов’язана, насамперед, з притягненням корупціонерів до кримінальної відповідальності. Значна частина антикорупційних заходів стосується вдосконалення кримінально-правових норм, реорганізації системи органів, що покликані їх застосовувати, забезпеченні невідворотності відповідальності у ході правозастосування. Очевидно, що всі ці процеси потребують наукового супроводу та обґрунтування.

Серед питань, які потребують першочергової уваги українських криміналістів, становлять свого роду «соціальне замовлення» для української кримінально-правової науки видається за необхідне звернути увагу на такі:

1. Оцінка якості українського кримінального та кримінально-процесуального законодавства у відповідній частині. Відомо, що на практиці, надто вже часто свою бездіяльність чи, принаймні, відсутність наступальності щодо явних корупціонерів пояснюють вадами існуючого законодавства. Тому потрібно з’ясувати, у якій мірі, дійсно, недоліки законодавства перешкоджають ефективній протидії корупційним діянням, а коли стан законодавства виступає лише «відмазкою» при небажанні чи невмінні застосовувати його положення. Загальний підхід має бути таким: про необхідність законодавчих новел можна і потрібно говорити лише тоді, коли у повній мірі використані можливості вже існуючих

норм. Інакше нововведення матимуть таку ж долю, як і вже існуючі законодавчі положення – вони залишаться незатребуваними.

Важливим є і виявлення тенденцій розвитку законодавства про відповідальність за корупційні правопорушення, з'ясування співвідношення чинних норм та законодавчих новел. Є підстави говорити, що задекларовані потуги щодо посилення відповідальності за корупційні діяння насправді зводяться до фактичної лібералізації. Існує надто вже багато прикладів того, як із прийняттям законів, які грізно називалися «Про посилення відповідальності за...» насправді вони полягали у декриміналізації певних діянь чи вели до пом'якшення відповідальності. Важливим, хоча і частковим питанням є питання про дію законодавчих новел у часі (зокрема тих, де є повна або часткова декриміналізація);

Таким чином, наука має висунути перестороги щодо нераціональних змін закону, хоча б якось докластися до забезпечення його стабільності як неодмінної умови ефективності.

2. Відповідність національного законодавства вимогам міжнародно-правових актів. Не секрет, що поширеним мотивом прийняття актів, які змінюють чинний КК та КПК України є приведення їх певних положень у відповідність з вимогами міжнародних конвенцій та інших актів у сфері протидії корупції. При цьому чомусь рідко звертають увагу на те, що така відповідність має бути змістовна, а не формальна, термінологічна. Якщо національне законодавство насправді передбачає відповідальність за ті діяння, які мають бути криміналізовані, переслідуватися на підставі міжнародних угод, то навіщо ж «перетряхати» існуєче законодавство, тим більше замінювати усталені юридичні конструкції, терміни малозрозумілими, невдало перекладеними з іноземних мов?

3. Виявлення, які раніше напрацьовані правозастосовні підходи зберігають актуальність. Зокрема, які роз'яснення Верховного Суду України повинні і надалі прийматися до уваги, незважаючи на оновлення КК.

4. Співвідношення кримінально-правових норм та норм інших галузей законодавства України у цій частині. Украй важливо не забувати, що протидія корупції повинна вестися з використанням усього арсеналу українського права, а не лише кримінально-правових норм.

5. Тлумачення термінів та термінологічних зворотів, які вжиті у антикорупційних кримінально-правових нормах. Зокрема, виникає питання про можливість тлумачення окремих положень за обсягом.

6. Формування позицій щодо того, як відповідні положення Особливої частини КК мають застосовуватися в аспекті існуючих положень

Загальної частини КК України. Одне з таких положень стосується незастосування угоди щодо корупційних злочинів. А у більш широкому плані - можливості застосування щодо корупційних злочинів різного роду кримінально-правових «пільг».

7. Вироблення рекомендацій практиці щодо застосування кримінально-правових антикорупційних норм. Зокрема – у формі постанов вищих судових органів.

8. Допустимість поширення на корупційні злочини ряду «екстраординарних» положень кримінального права (смертна кара чи довічне позбавлення волі; незастосування давності, заборона на умовно-дострокове звільнення від покарання тощо)

9. Допустимість відходу від загальноприйнятих процесуальних гарантій щодо корупційних злочинів (обмеження презумпції невинуватості та покладення тягаря доказування на підозрюваного у корупційних діяннях).

Звісно, перелік положень, висвітлення яких є обов'язком і справою честі українських криміналістів можна і потрібно продовжувати.

Навроцький В.О. Антикорупційна реформа та виклики, які постають перед українською кримінально-правовою наукою

Протидія корупції – є найголовнішим завданням української держави і суспільства. Його реалізація передбачає не лише значні зміни в законодавстві, які відбуваються перманентно, але й нові підходи у правозастосуванні.

Важливим є і виявлення тенденцій розвитку законодавства про відповідальність за корупційні правопорушення, з'ясування співвідношення чинних норм та законодавчих новел.

Таким чином, наука має висунути перестороги щодо нераціональних змін закону, хоча б якось докластися до забезпечення його стабільності як невідмінної умови ефективності. Відповідність національного законодавства вимогам міжнародно-правових актів.

У статті розглядаються вироблення рекомендацій практиці щодо застосування кримінально-правових антикорупційних норм. Зокрема – у формі постанов вищих судових органів.

Допустимість поширення на корупційні злочини ряду «екстраординарних» положень кримінального права (смертна кара чи довічне позбавлення волі; незастосування давності, заборона на умовно-дострокове звільнення від покарання тощо)

Звісно, перелік положень, висвітлення яких є обов'язком і справою честі українських криміналістів можна і потрібно продовжувати.

Ключові слова: антикорупційна реформа, кримінально-правова наука

Navrotsky V.O. Anti-corruption reforms and challenges facing the Ukrainian criminal law science

---

Combating corruption - is the main task of the Ukrainian state and society. Its implementation involves not only significant legislative changes taking place permanently, but also new approaches to law enforcement.

It is important to identify trends and development of legislation on liability for corruption offenses, to ascertain the ratio of current standards and legal stories.

Thus, science has put forward a warning about irrational changes in the law, at least once to ensure its stability as a prerequisite efficiency. Compliance of national legislation with the requirements of international instruments.

The article deals with making recommendations on practical application of criminal anti-corruption standards. In particular - in the form of resolutions higher judiciary.

Admissibility spread to a number of corruption offenses «extraordinary» provisions of the Criminal Law (death penalty or life imprisonment, non-use of old ban on parole from punishment, etc.)

Of course, the list of provisions, coverage of which is a duty and a matter of honor Ukrainian criminologists can and should continue.

Keywords: anti-corruption reform, criminal legal science

Орловська Н.А.

*Міжнародний гуманітарний
університет, професор
кафедри кримінального
права, процесу та
криміналістики, доктор
юридичних наук, професор*

Orlovska N.A.

*International Humanitarian
University, professor of
criminal law, process and
criminalistics chair, Doctor of
Law, Professor*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА ЗА ВЧИНЕННЯ «СЕПАРАТИСТСЬКИХ ЗЛОЧИНІВ»

Одним із актуальних напрямів протидії терористичним злочинам, суміжним із ними проявам, посяганням на національну та громадську безпеку стало максимальне урізноманітнення правових заходів впливу на осіб, що вже втягнуті у злочинну діяльність, та потенційних правопорушників. Акцентувати увагу при усвідомленні цього тренду можна на двох моментах:

- по-перше, суспільство вимагає ефективних та доцільних кроків від влади, навіть якщо для цього воно вимушено поступиться певними правами та свободами (дозволить обмежити їх);

- по-друге, такі обмеження мають знайти нормативно-правову регламентацію, аби, у свою чергу, чітко визначити обсяги владного примусу щодо суспільства в цілому чи окремих його верств (соціальних груп) та окремих індивідів.

У даному контексті серед політичної та юридичної спільноти активно обговорюються питання можливості позбавлення/обмеження політичних прав, зокрема, позбавлення громадянства, тих, хто безпосередньо вчиняв злочини терористичної спрямованості чи пов'язаний якимось чином із терористичними групами/організаціями, або посягає на національну безпеку певної держави.

Свідчення цього досить численні, причому відповідні пропозиції не мають виключної локалізації у тих регіонах, які потерпають від злочинних проявів. Тому можна говорити про «ідею, яка носиться у повітрі» [1].

Прикладом є ініціатива фракції ХДС/ХСС у Німеччині, де федеральний уряд за підтримки місцевої влади напрацьовує «каталог заходів» впливу на німецьких громадян, які доєдналися до терористичних акцій на Близькому Сході, серед інших - й позбавлення громадянства. В Ізраїлі

Б. Нетаньяху доручив укласти план дій по зупиненню хвилі терору. Серед пропозицій – позбавлення ізраїльського громадянства та депортація після відбуття позбавлення волі тих, кого було засуджено за терористичні злочини (є й більш радикальні позиції – позбавлення громадянства й членів сімей засуджених за терористичні злочини, якщо близькі висловлювалися на їх підтримку у ЗМІ, соцмережах чи іншим способом) [2]. У грудні 2015 р. федеральний парламент Австралії прийняв закон, згідно якому австралійці, які мають подвійне громадянство та підозрюються у терористичній діяльності, будуть позбавлені австралійського громадянства. Приписи цього закону поширюються на осіб у віці понад 14 років та можуть застосовуватися навіть за відсутності обвинувального вироку суду. Генеральний прокурор заявив про застосування даного нормативного акту за «вельми обмежених обставин», хоча загалом його було визначено як «важливу складову законодавства, яка посилить боротьбу з тероризмом». Однак не виключено оскарження цього закону на предмет його невідповідності конституційним нормам [3].

Враховуючи це, з огляду на ситуацію, що склалася в Україні, зрозумілими виглядають намагання вивести протистояння з деструктивними антиукраїнськими силами на новий рівень, спробувати запобігти радикалізації суспільства. Наслідком цього став проект Закону про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» (щодо підстав припинення громадянства) №1245 від 04.12.2014 р., який було включено до порядку денного постановою Верховної Ради України №677-VIII від 15.09.2015 р. Авторами даного документу запропоновано розширити коло підстав припинення громадянства наступним: «4) набрання щодо особи законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення злочинів, пов'язаних з посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України, державною зрадою, диверсією, шпигунством».

У пояснювальній записці до цього законопроекту [4] автори зазначили, що його метою є захист «інтересів держави та суспільства в галузі національної безпеки від негативної діяльності осіб, які вчинили злочини проти основ державної безпеки держави», адже «громадяни України, які затримані за терористичну, підривну діяльність проти незалежності та територіальної цілісності України, своїми діями фактично не визнають існування держави України та фактично ведуть підривну діяльність проти української держави. Такі громадяни є особливою небезпекою для держави ще й тому, що вони здійснюють відкриту збройну боротьбу проти Збройних Сил України та інших підрозділів силових структур, які беруть участь в Антитерористичній операції на Сході України».

У висновку Головного науково-експертного управління від 14.01.2015 р. акцентовано увагу на двох аспектах, які стали підґрунтям для рекомендації відхилити цей законопроект:

- неможливо вносити такі зміни у Закон України «Про громадянство України» без попереднього реформування конституційних положень про громадянство;

- внаслідок прийняття таких змін держава порушить міжнародно-правові зобов'язання щодо недопущення вимушеної апатридності особи внаслідок втрати нею громадянства України за відсутності громадянства будь-якої іншої держави.

Однак певна частина суспільства не погодилася з такою позицією і 02.09.2015 р. було зареєстровано електронну петицію №22/001799-еп про позбавлення громадянства за сепаратизм: «за сепаратизм, що чиниться злочинним шляхом, треба безумовно відбирати громадянство» в осіб, «що своїми публічними висловлюваннями чи діями пропагують злочинний сепаратизм, порушення територіальної цілісності та суверенітету України (за наявності фактичних доказів)» [5].

Оскільки петиція набрала понад 25 тис. голосів, 14.12.2015 р. Президент України відповів на неї, зазначивши, що для ухвалення такого рішення немає правових підстав, однак ним доручено опрацювати зарубіжний досвід для удосконалення чинного законодавства України.

Таким чином, неможна заперечувати, що у суспільстві наявний запит на активізацію протидії антидержавницькій діяльності. Однак чи можна при цьому говорити про перспективи включення у КК України приписів щодо позбавлення громадянства за вчинення певних злочинів?

У першу чергу, зазначимо, що на сьогодні ані автори законопроекту, ані ініціатор електронної петиції не ставили питання про внесення змін саме у КК, але, враховуючи зарубіжний досвід, така постановка не виключена. Тому її обговорення можна вважати превентивним чинником стосовно намагань у черговий раз «удосконалити» систему заходів кримінально-правового впливу (зрозуміло, за умови відповідності приписів КК України Конституції України).

На сьогодні «сепаратистських злочинів» у КК України не існує. Взагалі поява подібних конструкцій є негативним фактором, це свідчить про привнесення у кримінально-правове понятійне поле термінів, не властивих чинному КК. Відповідно, утворюються нові смисли, нова семантика, які, як правило, призводять до чергового витку вимог посилення кримінальної репресії, на що, зрозуміло, має відповісти політична еліта. І якщо при цьому політична складова кримінально-правової політики починає

відверто переважати, «виламуючи руки» юридичній, якість кримінального закону та правозастосування поліпшитися не може.

У свою чергу, ті групи злочинів, які виокремили автори законопроекту, є різними, хоча можуть бути й дещо подібними прояви їх об'єктивної сторони. Вочевидь, ставити питання про позбавлення громадянства є сенс стосовно осіб, які вчинили саме злочини проти основ національної безпеки, що свідчить про специфічну соціально-психологічну спрямованість таких індивідів (адже поза порушенням кримінального закону особа є нецікавою для КК).

Однак не слід применшувати концептуальну проблему правозастосування стосовно злочинів проти основ національної безпеки, яка полягає у тому, що правозастосовну діяльність у цій сфері досить легко використати як інструмент політичної розправи: судять завжди переможених. І позбавлення громадянства у цьому контексті дуже нагадуватиме радянську практику. Однак у тодішні часи позбавлення громадянства застосовувалося разом із висланням за межі СРСР у державу, яка була готова прийняти таку особу. Куди ж зараз висилати «колишнього» громадянина України? Якщо ж він залишається на території нашої держави, то, за загальним правилом, такий «новий» апатрид при значно меншому обсязі прав, свобод та обов'язків підлягає юрисдикції нашої держави (ст. 26 Конституції України).

Видається, що насправді йдеться не стільки про позбавлення громадянства України, скільки про позбавлення особи, засудженої за вчинення злочинів проти основ національної безпеки, певних політичних прав та свобод. Але тоді слід обговорювати додаткові обмеження (адміністративні за своєю природою) протягом терміну судимості, але не новий вид покарання чи іншого заходу кримінально-правового характеру.

Крім цього, є ще одна проблема, пов'язана із злочинами проти основ національної безпеки – це так звані «віддалені наслідки», тобто негативні для національної безпеки наслідки, до яких фактично призвели правомірні або соціально нейтральні діяння, у тому числі, й політичні рішення чинної влади. Тут намагання конвертувати політичну відповідальність у кримінально-правову потребує перегляду засад суб'єктивного ставлення у вину, а не редукціонізму у виді позбавлення громадянства за вироком суду.

Таким чином, пропозиції щодо позбавлення громадянства України, якщо б вони відповідали Конституції України, можна було б обговорювати лише стосовно правових наслідків вчинення злочинів проти основ національної безпеки. Однак ані видом покарання, ані іншим заходом

кримінально-правового характеру позбавлення громадянства України бути не може в силу концептуальних проблем правозастосування у цій сфері та неможливості організації належного виконання такого покарання/заходу.

На наш погляд, є сенс обговорювати декілька напрямів удосконалення кримінально-правової реакції на вчинення даних злочинів:

- посилення покарання у виді позбавлення волі (наприклад, в умовах інформаційної війни навряд чи можна вважати санкцію ч.2 ст.110 КК України відповідною суспільній небезпеці цього злочину);

- щодо іноземців у якості заходу кримінально-правового характеру можна передбачити вислання за межі України та строкову/безстрокову заборону в'їзду до України.

Крім цього, є сенс розширити коло обмежень, пов'язаних із судимістю, для громадян України, які відбули покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки, за рахунок політичних прав та свобод (наприклад, строкову заборону бути засновником політичної партії чи громадської організації, фінансово підтримувати політичну партію чи громадську організацію, строкове обмеження пасивного виборчого права тощо). Однак у будь-якому разі ці обмеження мають бути узгоджені з Конституцією України та відповідними законами.

1. *U danomu vypadku ne obhovoryuyut'sya propozytyi pozbavlyaty hromadyanstva za «antyderzhavni» vyslovlyuvannya, krytyku vlady ta polityky, shcho neyu provodyt'sya, toshcho (na kshtalt vyslovlyuvan' nyzky rosiys'kykh deputativ riznykh rivniv).*

2. *Informatsiya z ekranu: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://link.ac/5aC26>*

3. *Informatsiya z ekranu: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://link.ac/5aCm8>*

4. *Informatsiya z ekranu: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52699*

5. *Informatsiya z ekranu: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://petition.president.gov.ua/petition/1799>*

Орловська Н.А. До питання про запровадження позбавлення громадянства за вчинення «сепаратистських злочинів»

Одним із актуальних напрямів протидії терористичним злочинам, суміжним із ними проявам, посяганням на національну та громадську безпеку стало максимальне урізноманітнення правових заходів впливу на осіб, що вже втягнуті у злочинну діяльність, та потенційних правопорушників.

Автор акцентує увагу при усвідомленні цього тренду можна на двох моментах:

- по-перше, суспільство вимагає ефективних та доцільних кроків від влади, навіть якщо для цього воно вимушено поступиться певними правами та свободами (дозволить обмежити їх);

- по-друге, такі обмеження мають знайти нормативно-правову регламентацію, аби, у свою чергу, чітко визначити обсяги владного примусу щодо суспільства в цілому чи окремих його верств (соціальних груп) та окремих індивідів.

На сьогодні «сепаратистських злочинів» у КК України не існує. Взагалі поява подібних конструкцій є негативним фактором, це свідчить про привнесення у кримінально-правове понятійне поле термінів, не властивих чинному КК.

На погляд автора, є сенс обговорювати декілька напрямів удосконалення кримінально-правової реакції на вчинення даних злочинів:

- посилення покарання у виді позбавлення волі (наприклад, в умовах інформаційної війни навряд чи можна вважати санкцію ч.2 ст.110 КК України відповідною суспільній небезпеці цього злочину);

- щодо іноземців у якості заходу кримінально-правового характеру можна передбачити вислання за межі України та строкову/безстрокову заборону в'їзду до України.

Ключові слова: терористичні злочини

Orlovska N.A. On the introduction of deprivation of citizenship for committing «separatist crimes»

One of the priority areas of combating terrorist crimes displays adjacent to them, infringe on national and public security was maximum diversity of legal measures for persons who are involved in criminal activity, and potential offenders.

The author emphasizes the knowledge of this trend can be on two points:

- First, the company needs efficient and appropriate steps to power, even if it were forced to give it certain rights and freedoms (will limit them);

- Secondly, these restrictions should find a legal regulation so that, in turn, clearly define the scope of such compulsion on society as a whole or its individual groups (social groups) and individuals.

Today 'separatist offenses «in the Criminal Code of Ukraine does not exist. In general, the emergence of such structures is a negative factor, it suggests introducing in penal field conceptual terms, not peculiar to the current Criminal Code.

In the author's view, it makes sense to discuss several areas of improving criminal legal reaction to the commission of these crimes:

- Strengthening penalties of imprisonment (eg in terms of the information war is hardly sanction st.110 Part 2 of the Criminal Code of Ukraine in accordance social danger of the crime);

- For foreigners as a measure criminal law can provide for expulsion from Ukraine and term / indefinite ban entry to Ukraine.

Keywords: terrorist offenses

Фріс П.Л.

*доктор юридичних наук,
професор, Заслужений
діяч науки і техніки
України, завідувач кафедри
кримінального права
Юридичного інституту
Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника*

Fris P.L.

*Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Science
and Technics of Ukraine,
Head of the Department of
Criminal Law of Law Institute
of Precarpathian National
University named after V.
Stefanyk*

ПОЛІТИКА У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ – АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Кримінологічні показники рівня та коефіцієнту, як злочинності у цілому так і найбільш небезпечних її видів в Україні, наочно свідчать про вкрай негативні тенденції її розвитку. При цьому слід зазначити, що злочинність стала фактично одним із визначальних факторів, що обумовлюють розвиток країни, визначають успіх соціально-економічних перетворень. Незважаючи на постійні голосні заяви керівництва країни про посилення (необхідність посилення), інтенсифікацію боротьби із цим негативним явищем, кардинальних змін не відбувається. Вбачається, що основною причиною цього є те, що у нашій країні відсутня цілеспрямована політика у сфері боротьби зі злочинністю, як спирається на розроблену доктрину та концепцію. Внаслідок цього заходи, що розробляються та реалізуються в Україні у цьому напрямі часто є науково необґрунтованими, суперечливими, такими що відповідають інтересам лише окремих соціальних груп, а не суспільству у цілому.

Виходячи із зазначеного вбачається, що перед наукою та законодавством на порядок денний повстало ряд питань, які потребують нагального вирішення.

1. Слід з усією відвертістю заявити, що уся діяльність в сфері боротьби зі злочинністю, яка здійснюється сьогодні в Україні, не будується на базі національної ідеології. Багато у чому ідеологічною основою політики у сфері боротьби зі злочинністю залишається дещо трансформована та підґримована радянська ідеологія побудована на працях авторів марк-

систсько-ленінської теорії. Яскравим доказом цього є існуючий перекис заборонного напрямку в кримінально-правовій політиці, який проявляється у бажанні прийняти під кримінально-правову охорону якнайбільшу кількість суспільних відносин, благ та інтересів. Як наслідок, хоча б відомий факт невинуватого внесення до КК України за 14 років його існування більше 600 (!) змін та доповнень. І це тільки один приклад, а їх можна навести набагато більше. Вбачається, що в основі політики у сфері боротьби зі злочинністю повинна перебувати ліберально-демократична ідеологія, яка визначає кримінально-правову політику Європейських країн. Україна, яка стала на шлях євроінтеграції, і в цьому питанні повинна його дотримуватись. Цікавим є той факт, що в Росії в якості основи правової політики взагалі і, зрозуміло, політики у сфері боротьби зі злочинністю, обрана консервативна ідеологія, яка дає можливості при її розробці і реалізації перебувати на ідеологічних постулатах марксизму-ленінізму та великодержавного шовінізму [1].

Розробка власної національної по змісту, ліберально-демократичної по суті ідеології політики у сфері боротьби зі злочинністю є першим актуальним завданням, яке визначатиме усю подальшу, як наукову, так і законодавчу та правореалізаційну діяльність.

2. Незважаючи на достатній масив досліджень проблеми політики у сфері боротьби зі злочинністю, необхідно відверто зазначити, що на сьогодні українських науковців у своїй більшості цікавлять проблеми її складових (кримінально-правової, кримінальної процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик). Практично відсутні наукові праці, в яких було би розкрито зміст цього напрямку політики держави, її структура, принципи, типи, взаємозв'язок внутрішнього та зовнішнього напрямів та т. ін. Сьогодні в нашій країні цьому питанню присвячена лише одна монографія (автора цих рядків), готується до друку колективна монографія у якій йому присвячений окремий розділ та подана до захисту дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук. Напевно усі погодяться з тим, що цього недостатньо. Як свідчить багаторічна практика проведення конференцій, присвячених дослідженню проблем політики у сфері боротьби зі злочинністю, увага науковців продовжує концентруватись довкола приватних проблем цієї політики і не включає у себе дослідження загальнотеоретичних питань. Відсутність наукової дискусії на загальнотеоретичному рівні негативно впливає на стан розробленості проблеми, обумовлює те, що сьогодні немає можливості вести мову про можливість розробки її доктрини, яка

слугуватиме базою для прийняття законодавцем Концепції політики у сфері боротьби зі злочинністю, як перспективного дороговказу.

При цьому слід зазначити як позитивний момент те, що в українській науці, на відміну від позицій науковців інших пострадянських країн, практично відсутні дискусії що до розуміння змісті цієї політики. Дискусійними на сьогодні залишаються лише питання про доцільність/недоцільність використання для її позначення терміну «боротьба» і заміни його термінами «протидія», «запобігання» та т. ін. та питання про включення до її складових оперативно-розшукової та судової політик. Не зупиняючись зараз на змісті цієї дискусії, підкреслимо, що перебуваємо на позиції використання в її назві терміну «боротьба» та заперечення включення до її складових вищевказаних видів.

Таким чином наступним актуальним питанням у сфері, що аналізується є необхідність розгортання широкої наукової дискусії довкола фундаментальних проблем політики у сфері боротьби зі злочинністю у цілому. Її наслідком повинна стати розробка доктрини цієї політики та прийняття на її базі відповідної Концепції.

3. Розробка доктрини політики у сфері боротьби зі злочинністю, передбачає в якості наступного кроку, розробку та прийняття на законодавчому рівні Концепції політики у сфері боротьби зі злочинністю. Необхідно зазначити, що в цьому питанні Україна перебуває далеко не на передових позиціях. Така концепція вже двічі приймалась в Республіці Казахстан (зараз діє на період 2010-2020 рр.) [2], прийнята вона і у Республіці Таджикистан (на період 2013-2020 рр.) [3]. В Росії розроблена Концепція кримінально-правової політики (затверджена на рівні Громадської палати при Президенті Росії) [4], яка включила у себе ряд питань, які належать саме до сфери політики, що аналізується, а не кримінально-правової. Можливо це пов'язано із тим, що в Російській науці немає єдності в розумінні поняття та структури цього виду політики, коли одні науковці визначають її як «кримінальну політику», що включає у себе відомі складові, інші, як кримінально-правову до якої дехто включає ці складові, а дехто заперечує цьому, та т. ін. Такого рівні документ визначає основні пріоритети політики у сфері боротьби зі злочинністю у цілому. Разом із тим, аналіз зазначених документів не дає підстави високо оцінювати деякі з них. В ряді випадків вони мають здебільшого декларативний характер і у деякій мірі нагадують відомі з історії СРСР «Заходи по виконанню рішень ... з'їзду КПРС».

4. Розробка доктрини політики у сфері боротьби зі злочинністю «відкриває дорогу» для розробки доктрин її складових та прийняття законодавцем відповідних Концепцій.

Звичайно, що визначальною у цьому комплексі є доктрина та Концепція кримінально-правової політики. Завдяки науковій дискусії, яка була розпочата на початку ХХІ ст. слід констатувати те, що в Україні (єдиній країні пострадянського простору), така доктрина практично розроблена [5]. Здійснюються чисельні дослідження окремих проблем кримінально-правової політики, які стосуються як фундаментальних так і приватних питань. Усе це дає підстави стверджувати, що науковці України вже сьогодні здатні приступити до розробки Концепції кримінально-правової політики на середньо термінову (10 років) перспективу. Однак, було б бажано, щоб ініціатива її розробки виходила від законодавця, оскільки саме йому потрібно буде її приймати. Загальна концепція кримінально-правової політики повинна визначати її задачі, цілі, принципи, методи реалізації як на загальному рівні так і в розрізі окремих напрямів. Вона слугувати стабільності законодавства про кримінальну відповідальність.

Концепція повинна складатись із відповідних розділів, які визначатимуть основні поняття, завдання, цілі та інші ключові її моменти. Передувати їм повинна преамбула у якій визначатиметься поняття кримінально-правової політики, її місце в системі політики у сфері боротьби зі злочинністю та правової політики України у цілому, поняття самої Концепції кримінально-правової політики України.

Вбачається, що Концепція повинна включати у себе наступні розділи:

Розділ 1. Правова основа кримінально-правової політики України.

Розділ 2. Цілі кримінально-правової політики.

Розділ 3. Завдання кримінально-правової політики.

Розділ 4. Методи кримінально-правової політики та способи їх забезпечення.

Розділ 5. Напрями кримінально-правової політики.

підрозділ 5.1. Напрями кримінально-правової політики в сфері визначення підстав кримінальної відповідальності, злочинності та караності діянь, призначення та звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

підрозділ 5.2. Напрями кримінально-правової політики у сфері боротьби з окремими видами злочинів.

Розділ 6. Ефективність кримінально-правової політики.

Розділ 7. Теоретичні та практичні питання забезпечення реалізації Концепції.

Вбачається, що основною, базовою ідеєю, яка повинна бути закладена у Концепцію повинна стати ідея суттєвого звуження сфери кримінально-правового регулювання яка у кінцевому має призвести до прийняття Кримінального кодексу у новій редакції.

5. На превеликий жаль стан розробки проблем кримінальної процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик не дає підстав для оптимізму.

Проблемам кримінальної процесуальної політики в Україні присвячена одна монографія та ряд наукових публікації в яких розкривається поняття, зміст, завдання, типи, принципи та т. ін. цього виду політики (О.Б. Загурський) [6].

Проблематиці кримінально-виконавчої політики присвячена одна кандидатська дисертація (В.В. Кондратішина) [7] та наукові публікації деяких інших авторів (Ю.В. Кернякевич-Танасійчук).

Проблеми кримінологічної (профілактичної) політики досліджувались також, нажаль, лише на рівні наукових публікацій (В.В. Голіна, О.М. Джужа та В.В. Василевич).

Фактично широкої дискусії по цих складових політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні по сей день не розгорнуто, що не дає підстави для можливості розробки галузевих доктрин і відповідних Концепцій. Законодавча робота в цих напрямках не має відповідної наукової бази, що суттєво знижує законодавчий потенціал. Так, наприклад, по сей день в Україні відсутнє законодавство про профілактику (запобігання) злочинності. Пропоновані у свій час проекти законів містили, здебільшого, популістські положення, які не були науково обґрунтовані. Здебільшого популістські, науково необґрунтовані положення містились у різноманітних нормативних документах, що визначали заходи по профілактиці злочинності – «Програми», «Концепції» та т. ін.

Те саме можна сказати і про документи, що визначають реформу кримінально-виконавчої політики. Мається на увазі, в першу чергу, «Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» [8], яка була схвалена Указом Президента України 25 квітня 2008 року, та прийнята на її базі Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. «Концепція Державної цільової програми реформування кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року» [9].

У зв'язку із цим надзвичайно актуальним є здійснення наукових досліджень зазначених складових політики у сфері боротьби із злочинністю, розробка на їх базі відповідних доктрин та прийняття, у подальшому, на їх базі Концепцій на середньо термінову перспективу.

1. *Vasyl'ev A. A. Konservatyvnaya pravovaya ydeolohyya Rossyy: sushchnost' y formy proyavlenyya : monohrafiyya / A. A. Vasyl'ev. – Moskva: Yurlytynform, 2015. – 496 s.*
2. *Kontseptsyya pravovoy polytyky Respublyky Kazakhstan na 2010–2020 hh.» [Elektronnyy resurs] // Ofitsiynyy sayt posol'stva Respubliki Kazakhstan v Kyrgyzs'kiy Respublitsi. – 2009. – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=04450&uro=17001>.*
3. *Kontseptsyya uholovno-pravovoy polytyky Respublyky Tadzhykystan [Elektronnyy resurs]. – 2013. – Rezhym dostupu do resursu: <http://mmk.tj/ru/Government-programs/concept/jinoyat>.*
4. *Obshchestvennaya palata pry Prezydente Rossyyskoy Federatsyy. Kontseptsyya uholovno-pravovoy polytyky Rossyyskoy Federatsyy [Elektronnyy resurs] / Obshchestvennaya palata pry Prezydente Rossyyskoy Federatsyy. – 2011. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.oprf.ru/ru/discussions/1389/newsitem/17889>.*
5. *Pravova doktryna Ukrayiny : u 5 t. T. 5 Kryminal'no-pravovi nauky v Ukrayini: stan, problemy ta shlyakhy rozvytku / V. Ya. Tatsiy, V. I. Borisov, V. I. Batyrhareyeva. – Kharkiv: «Pravo», 2013. – 1240 s.*
6. *Zahurs'kyi O. B. Kryminal'na protsesual'na polityka Ukrayiny : istoryko-pravovyy aspekt / O. B. Zahurs'kyi . – Ivano-Frankivs'k : Foliant, 2014 . – 214 s.*
7. *Kondratishyna V. V. Kryminal'no-vykonavcha polityka Ukrayiny: formuvannya ta realizatsiya : dys. kand. : 12.00.08 / Kondratishyna V. V. – L'vivs'kyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2009. – 216 s.*
8. *Ukaz Prezydenta Ukrayiny N 401/2008 vid 25 kvitnya 2008 r. Pro Kontseptsiyu reformuvannya Derzhavnoyi kryminal'no-vykonavchoyi sluzhby Ukrayiny. Elektronnyy resurs: Rezhym dostupu <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401/2008>*
9. *Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny #1511-r vid 26 lystopada 2008 r. Pro skhvalennya Kontseptsiyi Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy reformuvannya Derzhavnoyi kryminal'no-vykonavchoyi sluzhby na period do 2017 roku. Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1511-2008-r>*

Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю – актуальні питання сьогодення

Кримінологічні показники рівня та коефіцієнту, як злочинності у цілому так і найбільш небезпечних її видів в Україні, наочно свідчать про вкрай негативні тенденції її розвитку. При цьому слід зазначити, що злочинність стала фактично одним із визначальних факторів, що обумовлюють розвиток країни, визначають

успіх соціально-економічних перетворень. Вбачається, що основною причиною цього є те, що у нашій країні відсутня цілеспрямована політика у сфері боротьби зі злочинністю, як спирається на розроблену доктрину та концепцію.

Розробка власної національної по змісту, ліберально-демократичної по суті ідеології політики у сфері боротьби зі злочинністю є першим актуальним завданням, яке визначатиме усю подальшу, як наукову, так і законодавчу та правореалізаційну діяльність.

При цьому автор зазначає як позитивний момент те, що в українській науці, на відміну від позицій науковців інших пострадянських країн, практично відсутні дискусії що до розуміння змісті цієї політики.

Науковці України вже сьогодні здатні приступити до розробки Концепції кримінально-правової політики на середньо термінову (10 років) перспективу.

Концепція повинна складатись із відповідних розділів, які визначатимуть основні поняття, завдання, цілі та інші ключові її моменти.

Вбачається, що основною, базовою ідеєю, яка повинна бути закладена у Концепцію повинна стати ідея суттєвого звуження сфери кримінально-правового регулювання яка у кінцевому має призвести до прийняття Кримінального кодексу у новій редакції.

Ключові слова: злочинність, політика у сфері боротьби зі злочинністю, напрями кримінально-правової політики.

Fris P.L. Policy in the fight against crime - current issues

Criminological performance levels and factor as crime in general and its most dangerous species in Ukraine, clearly show extremely negative trends in its development. It should be noted that crime was actually one of the key factors contributing to the development of the country, determine the success of socio-economic transformation. It appears that the main reason for this is that in our country there is no deliberate policy in the fight against crime, based on a developed doctrine and concept.

Development for their national content, liberal-democratic ideology essentially policy in the fight against crime is the first important task, which will determine all further as a scientific and legal and pravorealizatsiynu activities.

The author notes as a positive thing that in Ukrainian science as opposed to scientific positions other former Soviet countries, virtually no debate as to understand the contents of this policy.

Ukrainian scientists today are able to begin to develop the concept of criminal law policy at medium to longer (10 years) perspective.

The concept should consist of the relevant sections that define the basic concepts, objectives, targets and key moments of her.

It appears that the main, basic idea, which should be built into the concept should be essential idea of narrowing the scope of legal regulation which in the end will lead to the adoption of the Criminal Code in the new edition.

Keywords: crime policy in the fight against crime, directions penal policy.

Хавронюк М.І.

*Київський національний
університет імені Тараса
Шевченка, доктор
юридичних наук, професор*

Havronyuk MI

*Taras Shevchenko Kyiv
National University, Doctor of
Law, Professor*

ЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВОЛІ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

1. **Політика** (від грец. *πολιτική*), як відомо, – це діяльність самоуправління у полісі (місті, державі). Пізніше політикою стали називати мистецтво управління державою і суспільством. Один із відомих теоретиків політології ХХ ст. Харольд Лассуел (1902–1979) фактично дав визначення цілей політики у назві своєї книги «Хто отримує, що, коли, як» (1936).

2. Залежною від форми політичного режиму – є він демократичним чи антидемократичним (деспотичним, тиранічним, тоталітарним, авторитарним) – стає і кримінально-правова політика.

За умов ринкової економіки політологи страждають за сильною політичною владою, яка повинна приборкати ринкову стихію, бо лише вона «знає, у чому полягають інтереси громадян» (Х. Лассуелл). В умовах, за його ж визначенням, «гарнізонної держави», тобто недемократичного режиму політологи, навпаки, мріють про послаблення влади.

Так, важко уявити собі, щоби за правління Гітлера в Німеччині, Муссоліні в Італії, Сталіна в СРСР, Піночета в Чилі тощо в цих державах кримінальне законодавство розвивалось за постулатами школи **нового соціального захисту** (Ф. Граматика, М. Ансель та ін.). Так само важко уявити, щоби в сучасних демократичних Німеччині чи Франції остаточно перемогла **неокласична школа** (Ж. Левассер, Р. Мерль й ін.).

Хоча ще гірше, коли кримінально-правова політика існує окремо від принципів будь-якої з наукових шкіл, як це відбувається в сучасній Україні.

3. Що таке **політична воля**? І Google, і Yandex швидко дадуть нам відповідь на це запитання, і їхні відповіді не відрізняються по суті від словникових визначень: політична воля – це здатність політичного суб'єкта (людини, групи людей) послідовно досягати поставлених політичних цілей. Отже, для політичної волі характерні такі ознаки: 1) наявність політичного суб'єкта; 2) його здатність діяти; 3) його послідов-

ність; 4) спрямованість дій на досягнення певних цілей; 5) зазначені цілі є політичними.

4. Політика Української демократичної держави має (не може не мати) своєю загальною метою те, що визначено у Преамбулі Конституції України: *«забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, зміцнення громадянської злагоди на землі України, розвиток і зміцнення демократичної соціальної правової держави»*.

При цьому політика у цілому складається, так би мовити, з багатьох політик: економічної, екологічної, соціальної, воєнної, національної, культурної, фінансової, енергетичної, юстиційної, науково-технічної тощо. Кожна з них має за мету те саме, що і загальна політика Української демократичної держави.

5. Однією із державних політик є кримінально-правова політика, яку іноді називають кримінологічною політикою, чи політикою у сфері боротьби із злочинністю, чи політикою в сфері кримінальної юстиції або що.

Так само, як й інші види політики, остання має за мету забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, зміцнення громадянської злагоди, розвиток і зміцнення демократичної соціальної правової держави.

6. Хто і як формує політику, у т.ч. кримінально-правову?

Інструментом і водночас одним із основних суб'єктів формування політики є політичні партії. Це особливі об'єднання громадян для здійснення своїх права та свобод. Чим активніше і професійніше вони розробляють і реалізують політику, чим більш зрозумілою і близькою для співвітчизників є ця політика, тим частіше громадяни держави довіряють їм здійснювати також й їхні права та свободи. За рахунок одержання голосів виборців політичні партії отримують політичну владу і можливість реалізувати свої політичні плани. У демократичних країнах політичні партії керуються виключно інтересами своїх виборців, бо інакше вони програють наступні вибори і про них забувають надовго.

У більшості демократичних країн політичні партії не вельми численні. Наприклад, у 80-мільйонній Німеччині членів політичних партій – близько 0,5% від кількості населення. Чому? Бо члени партій вважаються професійними політиками, які або обіймають посади в органах влади чи місцевого самоврядування, або готуються їх обійняти. В Україні лише членів, скажімо, партії «Батьківщина» більше, ніж всіх членів партій в Німеччині. Загалом станом на вересень 2015 р. зареєстровано 297 партій,

лише кілька з них представлені в центральній владі і 2–3 десятки – в органах місцевого самоврядування, а 8–10% населення є партійними.

Ще задовго перед черговими виборами (краще – за півроку-рік) партія повинна мати й оновити (нова партія – розробити) свою політичну програму. Ця програма повинна стосуватися усіх видів політик, передбачати по кожному виду політики: 1) кінцеву мету; 2) стратегічні цілі; 3) операційні цілі; 4) тактичні завдання, – і формально займати не менш як кілька томів книги в форматі «А4».

Проблемою самої партії є потурбуватися, як донести програмні положення до кожного виборця, – з тим, щоби прихилити на свій біг якомога більше громадян. Щодо одних дієвим стане ознайомлення їх з повним текстом політичної програми, щодо інших, навпаки, достатньо рівня, умовно кажучи, коміксів.

7. У подальшому, після перемоги на виборах, політична партія делегує своїх представників, залежно від їхнього профілю, до відповідних органів державної виконавчої влади, для реалізації положень своєї програми. Якщо партії увійшли в коаліцію (а частіше буває саме так), то вони домовляються між собою про узгодження своїх програм – результатом є коаліційна угода.

Перебуваючи на посадах міністрів, заступників міністрів в органах державної виконавчої влади (кількість заступників міністрів має залежати від кількості членів коаліції), делеговані на ці посади члени партії уповноважені і зобов'язані робити лише одне: реалізувати положення своїх партійних програм. Не реалізація їх буде розглядатися як обман виборців.

Як вони це роблять? Просто: надають програмним положенням форми законопроектів, які у певному порядку подають на розгляд парламенту.

Ось таким способом формується і реалізується політична воля.

Гасла на передвиборчих зібраннях, обіцянки в ЗМІ і навіть положення програми президента не відображають політичну волю, оскільки вони не гарантуються належним механізмом їх реалізації. Так, в Україні президент традиційно спирається на коаліційну більшість, але виникнення конфлікту між ним та парламентом (як це було, скажімо, за часів Президента В.Ющенка) робить насамперед президента майже безсилим у реалізації своєї політики: без прийняття законів держава не може розвиватися, а заміна їх указами – це узурпація влади.

8. В Україні 27 листопада 2014 р. також формально була підписана Коаліційна угода, і з її текстом де в чому збігається текст Програми ді-

ьяльності Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2014 р. (загалом же це зовсім різні документи). До того ж навряд чи вдасться знайти в Інтернеті остаточний, *офіційний текст* Коаліційної угоди (на різних сайтах є кілька текстів, які дещо розрізняються). Іншими словами, Коаліційна угода не є відкритим, доступним для всіх документом, виконання якого можна було б контролювати.

9. Тим не менше, спробуємо розібратися, що зазначено в Коаліційній угоді і в урядовій Програмі діяльності з приводу кримінологічної політики.

Отже, маємо кілька не зв'язаних між собою пунктів:

1) в **Коаліційній угоді**:

- «обмежимо всі види імунітетів від кримінального переслідування... скасуємо депутатську недоторканність» (преамбула);

- реєстрація кримінального провадження можлива лише в разі незначення компромісу при застосуванні фіскальною службою механізму медіації (п. 2.6.11);

- підвищується вдвічі (з 1000 до 2000 нмдг) значний розмір коштів фактичного ненадходження до бюджету податків, зборів, єдиного соціального внеску та страхових внесків на пенсійне страхування для визначення наявності ознак складів злочинів, передбачених статтями 212 та 2121 КК (п. 3.5.1);

- заборона на кримінальне переслідування особи за ухилення від сплати податків до остаточного узгодження податкових зобов'язань (п. 3.5.6);

2) в **Програмі діяльності Кабінету Міністрів України**:

- посилення відповідальності за виплату заробітної плати «в конвертах» (розроблення змін до КУпАП та КК України) (перше півріччя 2015 року) (п. 4).

Ось і вся політика.

10. Задля справедливості згадаймо: є ще кілька документів, які певною мірою можуть бути віднесені до таких, що відображають політичну волю в сфері кримінально-правової політики.

Так, **Угода про асоціацію між Україною**, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, згадує про необхідність:

- співробітництва з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року та пов'язаних з ним документів (ст. 8);

- виконання Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року та трьох Протоколів до неї, Конвенції ООН проти корупції 2003 року та інших відповідних міжнародних документів (ч. 4 ст. 22);

- взаємодії щодо взаємної правової допомоги та екстрадиції, зокрема більш тісного співробітництва з Євроюстом (ст. 24).

План дій з лібералізації візового режиму «Безвізовий діалог між Україною та ЄС» (схвалено на саміті Україна – ЄС 22 листопада 2010 р., п. 2.3.2), підкреслює важливість судового співробітництва у кримінальних справах, зокрема, ратифікації Другого протоколу до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу (який насправді давно ратифіковано – ще Законом від 1 червня 2011 р., а іншого «Другого протоколу» не існує), а також укладення Угоди з Євроюстом (компетенція Євроюсту охоплює такі види злочинів і правопорушень: тероризм, незаконний обіг наркотиків, торгівля приватними даними, підробка, відмивання грошей, комп'ютерні злочини, злочини проти власності або суспільних благ, включаючи шахрайство та корупцію, злочини, що впливають на фінансові інтереси ЄС, екологічні злочини та участь у злочинній організації. Євроюст може допомагати державам-членам ЄС у розслідуванні й інших злочинів).

Нарешті, є План законодавчого забезпечення реформ в Україні, схвалений постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. Кілька його пунктів (пункти 73, 102, 112–113, 130, 133, 139 і 395) можна вважати присвяченими кримінально-правовій політиці. В них йдеться лише про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду і Третього і Четвертого додаткових протоколів до Європейської конвенції про видачу правопорушників, а також внесення змін до КК:

- щодо військових злочинів;
- заборони кримінального переслідування особи за ухилення від сплати податків до остаточного узгодження податкових зобов'язань;
- розмежування звичайних податкових спорів та податкових злочинів;
- заборони фінансових пірамід в Україні.

Знаючи справжні величезні проблеми кримінального законодавства, розумієш: політичної волі щодо кримінально-правової політики в Україні не існує або ж вона несправжня, безсистемна і непрофесійна.

Хавронюк М.І. Значення політичної волі для кримінально-правової політики

Політика (від грец. πολιτική), як відомо, – це діяльність самоуправління у полісі (місті, державі). Пізніше політикою стали називати мистецтво управління державою і суспільством.

Однією із державних політик є кримінально-правова політика, яку іноді називають кримінологічною політикою, чи політикою у сфері боротьби із злочинністю, чи політикою в сфері кримінальної юстиції абощо.

Так само, як й інші види політики, остання має за мету забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, зміцнення громадянської злагоди, розвитку і зміцнення демократичної соціальної правової держави.

Інструментом і водночас одним із основних суб'єктів формування політики є політичні партії.

Знаючи справжні величезні проблеми кримінального законодавства, розумієш: політичної волі щодо кримінально-правової політики в Україні не існує або ж вона несправжня, безсистемна і непрофесійна.

Ключові слова: Політика , політичний режим, політична воля, кримінально-правова політика.

Havronyuk M.I. The value of political will to penal policy

Politics (from the Greek Πολιτική), as is known - is the work of government in the polis (city, state). Later, the policy became known as the art of governance and society.

One of the state policies are penal policy, sometimes called criminological policy or policies in the fight against crime, or policies in the field of criminal justice or something.

Just like other types of policies, the latter aims to ensure human rights and freedoms and of the worthy conditions of life, strengthening social harmony, development and strengthening of the democratic social state of law.

The tool while one of the main subjects of policy are political parties.

Knowing the real huge problems of criminal law, you know, political will on penal policy in Ukraine does not exist or is it genuine, unsystematic and unprofessional.

Keywords: politics, political regime, political will, criminal law policy.

Яценко А.М.

*доцент кафедри
кримінально-правових
дисциплін факультету права
та масових комунікацій
Харківського національного
університету внутрішніх
справ, доктор юридичних
наук, доцент*

Yashchenko A.M.

*Assistant professor of criminal
law disciplines of law and
communication faculty of the
Kharkiv National University
of Internal Affairs, Doctor of
Law, Associate Professor*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Однією із важливих завдань сучасної кримінально-правової політики нашої держави є забезпечення практики всебічного застосування судами України законного, справедливого, індивідуалізованого покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, у разі порушення передбачених КК України заборон. Від цього, як зазначає П. Л. Фріс, залежить визначення основних параметрів політики у сфері боротьби із злочинністю в цілому [9, с. 27–28].

У чинному вітчизняному кримінальному законодавстві можна виділити низку заходів кримінально-правового характеру, які за своїм змістом можуть бути каральними та некаральними: примусовими чи охочувальними або такими, що засновані на гуманістичних засадах та недоцільності здійснення кримінального провадження. Окреме місце у цій палітрі займають заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, під якими слід розуміти передбачені КК України примусові або такі, що засновані на недоцільності здійснення кримінального провадження, засоби впливу на юридичну особу у разі вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. 96-3 КК України.

Зазначимо, що у юридичній літературі висловлюються різні думки щодо доцільності регламентації у Загальній частині КК України вказаних заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, є науковці, які вважають, що ці новели КК України є зайвими та хибними, тому, що за-

ходів правового реагування відносно діяльності юридичних осіб чинне законодавство (адміністративне, фінансове, господарське, цивільне та ін.) має достатньо [5, с. 54]. На думку інших, тренди розвитку соціально шкідливої активності свідчать про зростання загроз із боку колективних суб'єктів, тому ці прояви повинні викликати адекватну державну реакцію. Отже регламентація цих заходів саме у КК України є виправданою [4, с. 126; 2, с. 12].

Остання позиція нам більш близька. Дозволимо собі нагадати, що згідно Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженій Указом Президента України № 311/2008 від 08.04.2008 р., Україна вже приєдналася до низки міжнародних конвенцій, взявши на себе зобов'язання запровадити можливі варіанти саме кримінально-правового реагування на загрози із боку юридичних осіб. У зв'язку з цим 23 травня 2013 року Верховною Радою України й було прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» № 314-VII [7]. Запровадження кримінально-правової реакції на загрози із боку юридичних осіб, таким чином, є логічний наслідком об'єктивного і неминучого процесу інтеграції вітчизняного кримінального законодавства до сучасного законодавства країн Європейського Союзу. Модель такого кримінально-правового реагування, як справедливо зазначає Н. Орловська, потребує суттєвої доробки, але вона не є такою, що взагалі не вписується у вітчизняне кримінально-правове поле [4, с. 129]. Взагалі полеміка щодо доцільності чи недоцільності кримінально-правової регламентації заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, на наш погляд, нагадує давно відомі наукові дискусії з приводу доцільності чи недоцільності кримінально-правової регламентації обставин, що виключають злочинність діяння, а також примусових заходів медичного та виховного характеру. Уявляється, немає потреби наводити загальновідомі аргументи на користь того, що обставини, які виключають злочинність діяння, примусові заходи медичного та виховного характеру – це все ж таки кримінально-правові заходи. Очевидно, що можна навести аргументи і на користь доцільності кримінально-правової регламентації заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Зокрема, заходи, передбачені ст. ст. 96–6–96–9 КК України, є кримінально-правовими, хоча б тому, що вони є похідними від заходів кримінально-правового характеру щодо фізичної особи, адже підставою для їх застосування є вчинення уповноваженою особою юридичної особи від її імені або в її інтересах

певного злочину. За участю юридичних осіб виникають нові, раніше не відомі кримінально-правові відносини, що мають низку особливостей та не співпадають із жодними іншими правовідносинами, які дотепер регулювалися вітчизняним кримінальним правом [2, с. 12]. Отже, прийняття у травні місяці 2013 р. Верховною Радою України вказаного вище нормативно-правового акту є компромісним підходом до проблематики встановлення відповідальності юридичних осіб у площині дії норм саме кримінального права [6, с. 348–350].

У кримінальному законодавстві України сьогодні передбачено лише три види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, хоча в юридичній літературі обговорювався і продовжує обговорюватися більший їх перелік [1, с. 89]. Згідно із ст. 96-6 КК України до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація. Штраф та ліквідація до юридичних осіб можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише як додатковий. Вказані заходи кримінально-правового характеру, відповідно ст. 96-3 КК України, застосовуються до юридичної особи у разі: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258–258-5 цього Кодексу; 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу. В інтересах юридичної особи, вчиняються злочини, передбачені статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, якщо вони призвели до отримання юридичною особою неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності. Поряд із застосуванням вказаних заходів кри-

мінально-правового характеру до юридичної особи, остання зобов'язана відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Аналіз вже наведених статей КК України дозволяє зробити висновок, що розділ XIV-І Загальної частини КК України, за влучним зауваженням окремих дослідників, є втіленням другої моделі впливу на юридичних осіб, які представлені в кримінальному законодавстві зарубіжних держав, відповідно до якої суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа. До юридичної особи застосовуються лише заходи кримінально-правового впливу. Ці заходи не є формами кримінальної відповідальності [4, с. 127]. Тут лише зауважимо, що хоча вказані заходи і не є формами кримінальної відповідальності, вони все ж таки реалізуються через ухвалення обвинувального вироку, який є змістовною ознакою саме кримінальної відповідальності. Такий підхід законодавця пов'язаний виключно з тим, що підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення чітко встановлених злочинів саме фізичною особою – уповноваженою особою юридичної особи. Отже конкретний захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи може бути застосований до останньої лише одночасно із застосуванням певного заходу кримінально-правового характеру щодо фізичної особи. Інакше кажучи, застосування заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, на що ми вже звертали увагу, є похідним від застосування заходу кримінально-правового характеру щодо фізичної особи, яка вчинила від імені юридичної особи або в її інтересах будь-який із злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України. Саме такий висновок впливає із змісту ч. 8 ст. 214 КПК України та знаходить своє підтвердження в практичній діяльності. Так, ухвалою апеляційного суду Донецької області від 22.11.2015 р. скасовано ухвалу слідчого судді Краматорського міського суду Донецької області від 28 вересня 2015 року, якою задоволено клопотання старшого слідчого першого слідчого відділу управління прокуратури Донецької області та накладено арешт на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку № 2600030912801, що належать Товариству з обмеженою відповідальністю «Торгова компанія «Євронафта», а також на видаткову частину зазначеного рахунку в ПАТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО» шляхом заборони використовувати та розпоряджатись грошовими коштами на вказаному банківському рахунку. Апеляційним судом Донецької області відмовлено в задоволенні клопотання старшого слідчого першого слідчого відділу управління прокуратури

Донецької області про накладення арешту на усі грошові кошти, які знаходяться на банківському рахунку № 2600030912801, що належать Товариству з обмеженою відповідальністю «Торгова компанія «Євронафта», а також на видаткову частину зазначеного рахунку в ПАТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО». Судом встановлено, що згідно п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК України підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258–258-5 КК України, що в свою чергу відповідно до ст. ст. 96-8, 96-9 КК України є підставою для конфіскації майна юридичної особи. Аналіз ст. 96-11 КК України свідчить, що конфіскація майна юридичної особи застосовується при ухваленні обвинувального вироку щодо посадової особи за вчинення злочинів передбачених ст. ст. 258–258-5 КК України. Відомості до ЄРДР про вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258-5 КК України, були внесені 27 серпня 2015 року, але на час розгляду провадження в апеляційному суді, тобто більш ніж через півтора місяця, ні одній із посадових осіб ТОВ «ТК «Євронафта» підозра у вчиненні злочину не була пред'явлена. Таким чином, на день розгляду провадження апеляційним судом не встановлена особа причетна до вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258-5 КК України. За таких умов апеляційний суд приходить до висновку, що ухвалу слідчого судді не можна визнати законною та обґрунтованою і вона підлягає скасуванню, а клопотання про накладення арешту на видаткову частину банківського рахунку ТОВ «ТК «Євронафта» задоволенню не підлягає через відсутність достатніх підстав для його арешту [8].

Зазначимо також, що згідно ст. 96-5 КК України юридична особа звільняється від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою будь-якого злочину, зазначеного у ст. 96-3 КК України, і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки: 1) три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості; 2) п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості; 3) десять років – у разі вчинення тяжкого злочину; 4) п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

У разі застосування наведеного заходу кримінально-правового характеру, рішення про його застосування має викладатися, як правило, у формі ухвали суду. Такий висновок впливає із змісту абз. 2 ч. 3 ст. 284 КПК України, положення якого засвідчують, що у випадку закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вироку або постановляє ухвалу.

Зазначимо, також, що згідно абз. 1 ч. 3 ст. 284 КПК України провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи. Таким чином, особливість звільнення юридичної особи від застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 96-5 КК України) полягає у тому, що застосування цього заходу кримінально-правового характеру, заснованого на недоцільності здійснення кримінального провадження, є похідним, відносно звільнення від кримінальної відповідальності уповноваженої особи юридичної особи за ст. 49 КК України. Отже закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням її від застосування заходів кримінально-правового характеру має здійснюватися шляхом постановлення ухвали суду, у резолютивній частині якої необхідно зазначати: 1) висновок про закриття кримінального провадження щодо уповноваженої особи юридичної особи зі звільненням її від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України, п. 1 ч. 2 ст. 284, ст. ст. 285–288 КПК України; 2) висновок про закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням її від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 96-5 КК України, ч. 3 ст. 284 КПК України). Крім того, у разі якщо уповноважена особа юридичної особи заперечує проти звільнення її від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України, досудове розслідування та судове провадження мають проводитися в повному обсязі в загальному порядку (ч. 3 ст. 285 КПК України). У такому разі висновок щодо винуватості уповноваженої особи юридичної особи зобов'язує суд ухвалити обвинувальний вирок відносно такої особи, але оскільки строки давності все ж таки закінчилися, звільнити уповноважену особу юридичної особи від призначення покарання на підставі ч. 5 ст. 74 КК України, а також у резолютивній частині цього вироку зазначити висновок про закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням її від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності на підставі ст. 96-5 КК України. Отже, закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 96-5 КК України) може знаходити свій зовнішній вираз не лише в ухвалі, але й у обвинувальному вироку суду. Відтак можна говорити про дуалістичну правову природу такого явища як звільнення юри-

дичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності.

Підсумовуючи викладене, таким чином, зазначимо, що запровадження кримінально-правової реакції на загрози із боку юридичних осіб є наслідком об'єктивного і неминучого процесу інтеграції вітчизняного кримінального законодавства до сучасного законодавства країн Європейського Союзу. Забезпечення практики застосування судами України законного, справедливого та індивідуалізованого заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є однією із важливих завдань сучасної кримінально-правової політики нашої держави. Ця практика, до речі, лише започатковується та перебуває у первісній стадії свого формування. Власне застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи можна визначити як діяльність уповноважених на те органів щодо прийняття та закріплення у відповідному процесуальному документі остаточного рішення про призначення юридичній особі індивідуалізованого кримінально-правового заходу або у виді конкретного розміру штрафу чи ліквідації майна юридичної особи, з одночасною його конфіскацією, або у виді звільнення юридичної особи від застосування вказаних заходів кримінально-правового характеру, внаслідок недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження. Особливістю застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є те, що ці заходи можуть бути застосовані до юридичної особи лише одночасно (паралельно) із застосуванням певних заходів кримінально-правового характеру щодо фізичної особи, яка вчинила від імені такої юридичної особи або в її інтересах будь-який із злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України.

1. *Abashyna L. A. Yurydycheskoe lytso kak sub'ekt uholovnoy otvet-stvennosti : dys. ...kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Abashyna Lyudmyla Aleksandrovna. – Orel, 2008. – 153 s.*
2. *Husarov M. S. Kolektyvnyy sub'yekt i pravovidnosyny u kryminal'nomu pravi Ukrayiny (problemy teorii) / M. S. Husarov // Visnyk kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny. – 2015. – # 2 (10). – S. 7–15.*
3. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 13.04.2012 r. # 4651-VI [Elektronnyy resurs] // Verkhovna Rada Ukrayiny : [ofits. veb-sayt]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1389885939112128>. – Zaholovok z ekranu.*
4. *Orlovs'ka N. Pro model' kryminal'no-pravovoho vplyvu na yurydychnu osobu v Ukrayini / N. Orlovs'ka // Yurydychnyy visnyk. – 2014. – # 2. – S. 125–130.*

5. *Panov M. I. Zakhody kryminal'no-pravovoho kharakteru shchodo yurydychnykh osib yak novela u kryminal'nomu zakonodavstvi Ukrayiny / M. I. Panov, S. O. Kharytonov // Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny. – 2014. – # 2(3). – S. 44–55.*
6. *Pravova doktryna Ukrayiny : u 5 t. – Kh. : Pravo, 2013. T. 5 : Kryminal'no-pravovi nauky v Ukrayini: stan, problemy ta shlyakhy rozvytku / V. Ya. Tatsiy, V. I. Borysov, V. S. Batyrhareyeva ta in. ; za zah. red. V. Ya. Tatsiya, V. I. Borysova. – 1240 s.*
7. *Pro vnesennya zmin do deyakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vykonannya Planu diy shchodo liberalizatsiyi Yevropeys'kym Soyuzom vizovoho rezhymu dlya Ukrayiny stosovno vidpovidal'nosti yurydychnykh osib : Zakon Ukrayiny vid 23.05.2013 r. # 314-VII [Elektronnyy resurs] // Verkhovna Rada Ukrayiny : [ofits. veb-sayt]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-18>. – Zaholovok z ekranu.*
8. *Ukhvala apelyatsiyного sudu Donets'koyi oblasti vid 22.10.2015 roku po spravi # 234/16209/15-k [Elektronnyy resurs] // Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen' : [vzb-sayt]. – Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52746235>.*
9. *Fris P. L. Kryminal'no-pravova polityka Ukrayins'koyi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy : monohraf. / P. L. Fris. – K. : «Atika», 2005. – 332 s.*

Ященко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як напрям сучасної кримінально-правової політики України

Однією із важливих завдань сучасної кримінально-правової політики нашої держави є забезпечення практики всебічного застосування судами України законного, справедливого, індивідуалізованого покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, у разі порушення передбачених КК України заборон. Від цього, як зазначає П. Л. Фріс, залежить визначення основних параметрів політики у сфері боротьби із злочинністю в цілому .

У чинному вітчизняному кримінальному законодавстві можна виділити низку заходів кримінально-правового характеру, які за своїм змістом можуть бути каральними та некаральними: примусовими чи заохочувальними або такими, що засновані на гуманістичних засадах та недоцільності здійснення кримінального провадження.

У кримінальному законодавстві України сьогодні передбачено лише три види заходів кримінально-правового характеру. Згідно із ст. 96-6 КК України до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру: 1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація.

Аналіз вже наведених статей КК України дозволяє зробити висновок, що розділ XIV-I Загальної частини КК України, за влучним зауваженням окремих

дослідників, є втіленням другої моделі впливу на юридичних осіб, які представлені в кримінальному законодавстві зарубіжних держав, відповідно до якої суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа. До юридичної особи застосовуються лише заходи кримінально-правового впливу.

Особливістю застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є те, що ці заходи можуть бути застосовані до юридичної особи лише одночасно (паралельно) із застосуванням певних заходів кримінально-правового характеру щодо фізичної особи, яка вчинила від імені такої юридичної особи або в її інтересах будь-який із злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, штраф; конфіскація майна; ліквідація.

Yashchenko A.M. Using of criminal measures to corporations as a trend of modern penal policy of Ukraine

One of the important tasks of modern penal policy of our state is to provide comprehensive practice of courts of Ukraine lawful, fair, individualized punishment and other measures of criminal law, in violation of the Criminal Code of Ukraine prohibitions provided.

The current domestic criminal law can identify a number of measures of criminal law, which its content can be punitive and non-punitive: coercive or encouraging or those that are based on humanistic principles and irrationality conduct of criminal proceedings.

In the criminal law of Ukraine today provides only three kinds of measures criminal law. According to Art. 96-6 of the Criminal Code of Ukraine to legal entities the court may apply such measures criminal law: 1) fine; 2) confiscation of property; 3) liquidation.

Analysis of these items are Criminal Code of Ukraine, we conclude that section XIV-I General Part of the Criminal Code of Ukraine, the apt remark of some researchers, is the embodiment of the second model the impact on entities that are represented in the criminal law of foreign countries, whereby the offender can only be a natural person. By legal entity apply only measures of legal influence.

The peculiarity of the application of criminal law on the legal entity is that these measures can be applied to a legal person only once (in parallel) with the use of certain measures criminal law concerning an individual who has committed on behalf of the legal entity or in its interests any offense under Art. 96-3 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: measures of criminal law, fine; confiscation of property; liquidation.

Зміст

<i>Басиста І.В.</i> Органи досудового розслідування: окремі проблеми сучасності	5
<i>Батургареєва В.С.</i> Українська кримінологічна наука у світлі викликів сьогодення.....	9
<i>Баулін Ю.В.</i> Філософсько-правові аспекти права на покарання - базової основи кримінально-правової системи України	16
<i>Брич Л.П.</i> Застосування практики Європейського суду з прав людини як джерела права для оцінки допустимості доказів у кримінальних провадженнях в Україні.....	22
<i>Бурдін В.М.</i> Окремі питання звільнення від відбування покарання	29
<i>Голіна В.В.</i> Концептуальні засади кримінологічної політики України.....	34
<i>Грищук В.К.</i> Форми та стадії реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності.....	40
<i>Гуторова Н.О.</i> Пеналізація злочинів у сфері господарської та службової діяльності: пошук оптимальної моделі.....	45
<i>Дудоров О.О., Письменський Є.О.</i> Проблеми кримінально-правової кваліфікації порушень правил безпеки дорожнього руху в контексті забезпечення однаковості судової практики.....	52
<i>Ємельянов В.П., Коростиленко А.В.</i> Питання імплементації положень Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму у законодавство України.....	66

<i>Житний О.О.</i> Проблемні питання звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру	72
<i>Карчевський М.В., Карчевська О.В.</i> Практичний доказ деяких соціальних теорем та їх застосування в контексті кримінально-правового регулювання	78
<i>Кваша О.О.</i> Особливості застосування інституту обставин, що виключають злочинність діяння, в умовах політичної кризи в Україні	87
<i>Козаченко О.В.</i> Дефініція кримінальної відповідальності в умовах домінування принципу верховенства права.....	93
<i>Лихова С.Я., Кочнева А.О.</i> Системність як один із основних принципів закону про кримінальну відповідальність	100
<i>Навроцький В.О.</i> Антикорупційна реформа та виклики, які постають перед українською кримінально-правовою наукою	107
<i>Орловська Н.А.</i> До питання про запровадження позбавлення громадянства за вчинення «сепаратистських злочинів»	111
<i>Фріс П.Л.</i> Політика у сфері боротьби зі злочинністю – актуальні питання сьогодення.....	117
<i>Хавронюк М.І.</i> Значення політичної волі для кримінально-правової політики.....	124
<i>Яценко А.М.</i> Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як напрям сучасної кримінально-правової політики України	130

Content

<i>Basysta I.V.</i> Organs of pre-trial investigation : separate problems of contemporaneity	5
<i>Batyrgaryeyeva V.S.</i> Ukrainian science of criminology in the light of calls of present time	9
<i>Baulin Y.V.</i> Philosophical-legal aspects of right on punishment as a basis of criminal-legal system of Ukraine	16
<i>Brych L.P.</i> Application of practice of European Court on Human Rights as source of right for the estimation of admission of proofs in criminal realizations in Ukraine	22
<i>Burdin V.M.</i> Separate questions of releasing of punishment	29
<i>Holina V.V.</i> Conceptual principles of criminology 3politics of Ukraine	34
<i>Gryshchuk V.K.</i> Form and stage of realization of negative (retrospective) criminal law liability	40
<i>Hutorova N.O.</i> Penalization of crimes in the sphere of economic and service activities: search for optimal model	45
<i>Dudorov O.O., Pismensky Y.O.</i> Issues of criminal law qualification of traffic safety violations in the context of providing judicial practice uniformity.	52
<i>Yemelyanov V.P., Korostilenko A.V.</i> The implementation of the provisions of the Additional Protocol to the European Convention for the Terrorism Prevention in the legislation of Ukraine.....	66
<i>Zhytny O.O.</i> Problems of legal entity exemption from application of criminal law	72

<i>Karchevskiy M.V., Karchevska O.V.</i> Practical evidence of some social theories and their application in the context of legal regulation.....	78
<i>Kvasha O.O.</i> The features of the application the institute circumstances excluding criminality in a political crisis in Ukraine	87
<i>Kozachenko O.V.</i> The definition of criminal responsibility in terms of the dominance of the rule of law	93
<i>Lykhova S.Y., Kochneva A.V.</i> Systematic as one of the basic principles of the law on criminal responsibility.....	100
<i>Navrotsky V.O.</i> Anti-corruption reforms and challenges facing the Ukrainian criminal law science.....	107
<i>Orlovska N.A.</i> On the introduction of deprivation of citizenship for committing «separatist crimes»	111
<i>Fris P.L.</i> Policy in the fight against crime - current issues.....	117
<i>Havronyuk M.I.</i> The value of political will to penal policy.....	124
<i>Yashchenko A.M.</i> Using of criminal measures to corporations as a trend of modern penal policy of Ukraine.....	130

Наукове видання

Міжнародний журнал
ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО

International Journal
LAW & SOCIETY

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка і правка Ігор КОЗИЧ

Підписано до друку 03.08.2016.

Формат 70x100. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Ум.друк.арк. 12,65. Обл.-вид.арк. 13,75. Вид № в61315/16.

Тираж 100 прим.

Виготовлювач друкарня «Фоліант»

(ПП Віконська О.В.), м.Івано-Франківськ,

вул. Старозамкова, 2, тел./факс

(0342) 50-21-65; (багатоканальний)

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ІФ №24

foliant.drukarnja@gmail.com